

69.982

OSSENDOWSKI
A NAP
RABSZOLGÁI

OSSENDOWSKI

A NAP RABSZOLGÁI

KUTATÓUTAM A LEGSÖTÉTEBB AFRIKÁBAN

FORDÍTOTTA RÉVAY JÓZSEF

ELSŐ KÖTET

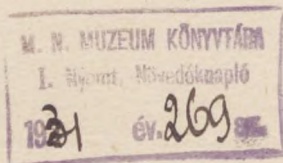
FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA, BUDAPEST

69982

JH

~~9109~~

ELSŐ FEJEZET.

Méreg.

A fehér ember egyszerre csak megérezte a fekete földrész lélegzetét. Megremegett, fölkapta a fejét és a kultúrával át meg átítatott városok gyermeke önkéntelenül is remegő orrcimpákkal szívta be ezt a lehelletet. Körülnézett, de nem látott semmi rendkívülit. Már hat napja, hogy az Atlanti-Óceánon utazott és az egész hat nap folyamán nem változott körülötte a kép. Alacsony, nehéz hullámok barázdálták végig az Óceán tükrét ameddig csak a szem ellátott, mögöttük pedig szüntelenül látszott a láthatár görbe, számtalanszor megtört vonala : néha emelkedett, néha süllyedt, egyszer olyan volt, mint valami kifeszített fonál, másszor meg kicsipkéztek, kifodrozták a hullámhegyek, amelyek távoli, távoli messzeségekből hömpölyögtek elő. Nem lehetett látni, honnan. Sirálycsapatok úsztak lomhán a levegőben, vagy surrantak villámgyorsan tova ; aztán fehér felhők, amelyeket az örökké nyughatatlan szél szétriesztott és rongyokká szaggatott. Mögöttük mérhetetlen messzeségek tátongtak, s ezek a messzeségek betöltötték a mennybolt azúrkek és zöldes színárnyalatait . . .

A fehér ember mindezt az alaptalan nyugtalanság vagy valami titokzatos előérzet egyetlen pillanatában látta. És mégis . . . A levegőben valami elmosódó, tompa mormogást hallott és mélyen tüdejére szívta a száraz, forró levegő lehelletét.

Hirtelen valami állati ösztön támadt fel benne s mintha kényszerítő erővel azt parancsolta volna neki, hogy forduljon kelet felé. Így állt most ott és igyekezett tekintetével áthatolni a láthatár merév falán, amely eltakarta a titkot előle — előle, aki nagyvárosi utcákhoz és komor hivatal-

épületekhez, a civilizáció teljes, tolakodó kitérüléséhez volt szokva, és a kultúrélethez, amelyben egy mindenki ellen és mindnyájan egy ellen vívták néma, de elkeseredett harcukat.

Sokáig állt ott és bámult kelet felé. Elmúlt egy óra vagy talán több is, míg végre fakó, sárgás földszívet látott a horizonton felbukkanni.

— Az afrikai part! — ordította egy félmeztelen matróz, amint elszaladt mellette. Szőrös mellét és karjait trágár tetovált rajzok borították.

— Az afrikai part! — mondta utána a fehér ember sutogva és mereven odaszegezte szemeit a sárga földszívre, amelynek színe fokról-fokra vörhenyesre változott. Lehúnyta a szemét, összeszorította a fogait és szürcsölte az ismeretlen föld lélegzetét.

— A nagyságos asszony kéri, szíveskedjék lejönni hozzá — szólalt meg a háta mögött a hajópincér. Összerezent, gyorsan otthagya a fedélzetet és lesietett a kabinjába. Ott találta a hajóorvost, aki szokás szerint bejött, hogy érdeklődjék tengeri beteg páciense állapota iránt.

— Ma nincs semmi baj — hajtogatta a doktor, amint már tizenöt esztendeje minden beteg utasnak mondogatni szokta.

— Ennek örülök! — harsogta a fehér ember. — És tudod, Lucie, mi történt? Én már láttam Afrikát! Hanem csúnyán becsaptak bennünket. Nekünk folyton azt papolták, hogy Afrika fekete földrész, az pedig, amit én láttam, sárgás-vörhenyes föld volt!

Mosolygott és ezzel a tréfával próbálta a feleségét földítani. Az asszony is elmosolyodott és odanyujtotta neki halvány, fonnyadt kezét.

— Hisz ez egészen világos! Nem is várhat az ember mást! — szólalt meg az orvos. — A civilizált világ beszéde ma már a legszemérmetlenebb csalások és szélhámosságok valószínűsítő kőköve. Például lépten-nyomon hangoztatják, hogy a modern civilizáció forrása a kereszténység. A kereszténység! Krisztus tanítása! Hahaha! Micsoda maszlag! Micsoda szemérmetlenség! A Názáretinek a tanítása a koz-

mikus szeretet filozófiája! Ezzel szemben Európa és Amerika, Ausztrália és Ázsia olyan, mint egy római aréna, ahol vér, véres izzadság, véres könnyek földalatti medencékbe csurognak és felgyülemlik ott belőlük a bosszú roppant tava. Fehér Európa! Nem! Én azt mondom: Véres, vérvörös Európa! Az ördög vigye el valamennyit! Az emberi beszéd az otromba ellentmondások szemenszedett gyűjteménye.

A fehér ember csodálkozva nézett az orvosra. A hajó Aeskulápja eddig csak szófukarságáról volt nevezetes, meg pompás étvágyáról, kitűnő szakértelméről a jó borok összeválogatásában, nagyon is hiányos orvosi tudásáról s egypár közhelyről, amik már úgy megkoptak, mint ócska kártyaszasztalok zöld posztója.

A fehér ember most alaposabban szemügyre vette a doktort és egyszerre csak észrevette fáradt, fénytelen szemeit, arcának redőit, a ráncokat a szája körül, szürkülő haját és keskeny, kemény ajkait. A hajón mindenki tudta, hogy az orvos már tizenöt éve a tengeren teljesít szolgálatot.

— Ez az ember már nem vár semmit sem az élettől — gondolta magában a fehér ember, miközben az orvos a beteg asszony fölé hajolt és biztató hangon megszólalt:

— Na, jól van, nagyságos asszony, csak folyton jeget, limonádét, hideg borogatást és képzelje, hogy nem a mi «Cethal»-unkon vitorlázik, hanem keringőt táncol, amitől hébe-hóba megszédül az ember.

Lucie asszony kényszeredetten elmosolyodott és kezét a homlokára nyomta. A doktor váratlanul hangos nevetésre fakadt, kezét szorított a férjjel és kiment. A fehér ember kettesben maradt a feleségével. Odaült az ágya szélére a lábaihoz, amelyek mozdulatlanul nyúltak el a keskeny fekvőhelyen és fürkészőn nézett halvány arcába, beesett szemeibe, amelyeket kékes, nehéz pillák árnyékoltak, vértelen, merev ajkaira és fájó homlokára, amelyre odatapadtak vékony ujjai.

— Szegény kicsikém! — suttogetta. — Szegény, édes kicsikém!

De a beteg asszony nem felelt rá: talán nem is hallotta. Most a fehér ember könyökére támaszkodott és réveteg

álmodozásba süppedt: ilyesmi szokott erőt venni az emberen valami magányos helyen vagy a kényszerű tétlenség pillanataiban.

Egymást kergető tarka képek sorozatában lepergett lelki szemei előtt életének története. Mint kisfizetésű adótiszt fia, nagy ügyel-bajjal elvégezte a gyarmati hivatalnokképző tanfolyamot. Hogy miért végezte éppen a gyarmati iskolát, nem tudta senki, ő maga sem. Hogy majd valamikor a gyarmatokra menjen? Micsoda ostoba gondolat! Hiszen bizonyosan meg fog élni Franciaországban is, ahol mindenki számára akad kenyér. Mint az apja, ő is hivatalt vállalt a belföldi adóigazgatásnál — és megpróbált megélni. Negyven éves koráig nőtlen maradt és így csekély fizetéséből fedezni tudta szükségleteit. Néha rosszabbul ment dolga, néha jobban, elég az hozzá, hogy boldogult. De egyszer csak elérkezett az a pillanat, mikor őt is, mint mindenki mást, valami ösztön arra sarkalta, hogy családot alapítson. Ez az ösztön ellenállhatatlanul felülkerekedett benne és elhatalmasodott értelmén és akaratán. Kezdett körülnézni, latolgatta a dolgot, de mindenekelőtt a helyzetét kellett megszilárdítania. Már sokkal idősebb volt, sem hogy Franciaországban még karriért remélhetett volna. Azonban a gyarmatokon soha sincsen elegendő rátermett tisztviselő. Volt valamelyes összeköttetése és sikerült elérnie, hogy pár hónap múlva felajánlottak neki valami kis közigazgatási állást északi Új-Guineában. Nagynehezen megtalálta végre ezt a bizonyos helyet Afrika térképén: látott ottan folyót, holmi hegyeket, az egyik bennszülött törzs nevét, egyebet semmit. Az állást mégis elfogadta, mert háromszor akkora fizetéssel járt, mint amennyit otthon, Orléansban kapott. Most aztán megnősülhetett. Hamarosan túlesett ezen is.

Seregestül vannak a világon szülők, akik szüntelenül arra vadásznak, hogy vagyonos férjet vagy gazdag feleséget szerezzenek gyermekeiknek, mert számukra ezt tartják a boldogság netovábbjának. Az effajta szülőkhöz tartoztak Anselmék is. Hamarosan el is vette a leányukat, a sápadt, törékeny Luciet, aki még tizennyolc éves sem volt. Mikor

a vőlegény a templomban meglátta a karcsú, törékeny leányka sápadt, keskeny arcát, szomorú, sárgásbarna szemeit, gondosan kibodorított, de ritkás sötétszöke hajfürtjeit, amelyek a menyasszonyi koszorú alól kikukucskáltak, vékonyka, fínom újjait, amelyek a szokványos menyasszonyi csokrot szorongatták — akkor lelkét, a negyvenéves férfi lelkét, önkéntelenül is aggodalom ülte meg. De ekkor már késő volt. Gratulációk, jókívánságok, csókok, könnyek, lakodalmi tréfák . . .

És most a fehér ember a feleségével Afrikába utazott, Észak-Guineába, a földkerekségnek arra a jelentéktelen kis helyére, ahol egy folyó volt, meg néhány hegy, ahol fekete emberek éltek, akik valami furcsa barbárnevű ismeretlen törzsbe tartoztak.

— No, majd meglátjuk! — dörmögte a fehér ember. — Majd meglátjuk. Szeretem Luciet és szerelmem majd hozám láncolja őt. Majd meglátjuk. Magától rendbe jön majd minden. Nem lesz rossz dolgunk és ez már maga is valami.

Efféle gondolatokkal próbálta elhessegetni az európai a maga gyötrő kétségeit.

A hajó csak kilencednapra futott be Konakry kikötőjébe. Richard, (így fogjuk nevezni elbeszélésünk hősét) látogatást tett a kormányzónál, rövid pihenőt tartott a szállóban s aztán feleségével együtt folytatta útját a messzi állomás felé, ahová kirendelték. Akkoriban még nem szelte át vasút Guineát az Óceántól a kis Kankan városig, ahonnan most a francia vasútvonal kiindul a Dsungelen keresztül Szudán és a festői Elefántcsontpart felé. Akkoriban még nem járt vasút, így hát a mi jövevényeink, negyvenöt fekete teherhordó kíséretében, csak lassan haladtak kelet felé. A négerek a poggyászt és az utasok gyaloghintóit a fejükön vitték. A kis Kindia faluban a karaván hirtelen irányt változtatott és lassan észak felé vonult.

Huszonegy napig tartott az utazás. A fekete teherhordókat újak váltották fel, változott a vidék, másfajta bennszülöttek, másfajta útmenti falvak következtek, de az utasok ugyanazok voltak, még mindig ugyanazokban a gyalog-

hintókban ültek, de egyre sápadtabbak és sápadtabbak lettek, egyre kimerültebbek, egyre betegebbek. A nap irtózatossal erővel zúdította rájuk izzó, gyilkos sugarainak zuhatagát, a vörhenyessárga föld és a fakó, kiaszott növényzet fásasztotta a tekintetüket és kínzó szemgyulladás okozott nekik. Éjjel-nappal fekete és vörös hangyák kínozták őket irgalmatlanul. A bennszülöttek mocskos kunyhóiban, ahol éjszakáikat töltötték, a moszkítókat fájdalmas csípései gyötörték őket. A dombos vidéken a forrón izzó nappalokra hideg, fagyos éjszakák következtek s ilyenkor az utasok könnyű takaróik alatt kegyetlenül dideregtek; viszont a síkságon az éjszakák voltak forróbbak és gyötrelmesebbek, mint a nappalok. Valahányszor folyón mentek át, egy pillanatra sem volt nyugtuk a bögölyöktől és a legyektől, amelyek megrohanták őket és addig csípték, míg csak ki nem serkedt a vérük. Kimondhatatlanul kínos utazás volt ez, gyötrelmes menetelés, úgy hogy időnkint szinte már fölvetődött bennük a kétségbeesett kérdés:

— Minek jönnek ide a fehérek, ebbe a szörnyű, ellenséges és idegen országba?

De hát ez hiábavaló és fölösleges kérdés volt, hiszen Richardék jól tudták — és a kormányzó a búcsúbeszédében még külön is hangsúlyozta ezt a tényt — hogy Európában hamarosan beáll az élelmiszer és nyersanyaghiány s hogy a háborúban jó néhány ezred fekete katonára lesz majd szükség. Így hát majdnem minden állam kormánya egyre mélyebben és mélyebben nyomult előre az idegen világrészekben. Megpróbálták beleplántálni a színes emberekbe a maguk gondolatait és terveit, megpróbálták rávenni őket a közös munkára, az együttműködésre olyasvalamiért, amit a fekete, sárga és vörös fajok mind a mai napig nem tudtak megérteni.

De bármennyi testi és lelki gyötrelmet álltak is ki utasaink, egyre tovább és tovább folytatták útjukat észak felé. Hamarosan elhagyták a heglánc utolsó, legalacsonyabb nyúlványait. A karaván most a dsungelbe vágott úton haladt. De a dsungel fenyegetően lesben állt és alig várta azt a pillanatot, hogy a legelső zápor megint elnyelje ezt a mez-

telen földsvot és betapassza azt a sebet, amelyet emberkéz, ellenség keze ütött rajta.

Egy nap aztán a négerek vezetője, aki franciául beszélt, odamutatott egy távoli folyó csillogó szalagjára és felkiáltott:

— Az ott a Kuluntu! Most már csak kétnapi járóföldre vagyunk Yukunkuntól.

Másnap alkonyattájban a nagy telep közelébe ért a karaván. Richardék már messziről látták a francia zászlót: sűrű, sötét fáktól övezett épület tetején lobogott.

— A rezidencia! — magyarázta az előzékeny vezető és a lobogó trikolórra mutatott.

Richard éppen apróra el akarta magyaráztatni magának, hogy milyen is a jövőbeli lakása, mikor a telep lakói tömött sorokban felbukkantak az egyik útkanyarulatnál. Büszkén, méltóságosan lépkedett az élükön a másodtörzsfőnök és az állami tolmács, egy néger tisztviselő. Volt is aztán üdvözlés, ének, tánc, taps s végül fülhasogató, sikejtő zene harsant. Végre az új előjáró az össze-visszatolngó néptömegben s a felszálló porfelhőben a házához ért.

— Remélem, boldog leszel itt — mindössze ennyit tudott odasúgni a feleségének, mert a tolmács máris kiteszkolta az erkélyre, ahol az emberek ajándékaikat akarták neki átnyújtani. Mikor a szertartás véget ért, Richard hazaküldte a bennszülötteket, kihirdette, hogy hivatalos működését holnap kezdi meg, s aztán visszament a lakásába.

Most hát a feleségével megtekintette az egész házat. Nem valami nagy, de kényelmes, naptól védett épület volt. Lucie rögtön elkezdte berendezni új fészket, még pedig a finom, de alapjában energikus természetű nőket jellemző szeretettel. Sokáig elkeseredetten viaskodtak a tálalásztal alatt tanyázó fehér hangyákkal s épp ilyen keményen megküzdöttek a rákformájú nagy pókokkal. A mennyezetről az ágy fölé boruló muszlinháló alatt aludtak; az éjszaka nyugodtan telt el.

Másnap reggel megkezdődött rendes életük. A napok lassan cammogtak, egyik a másik után, nem történt semmi, nem érte őket sem fájdalom, sem öröm, sem bánat, sem szerencse, míg egyszer csak, körülbelül egy évre Yukunkunba

érkezésük után, Melitta, a fekete szolgáló berontott Richard úr irodájába. A küszöbön hirtelen megállt.

Richard úr rátekintett. Hányszor látta már titokzatos félmeztelenségében! Fekete volt, mint az achát, erős, mint egy kariatid vagy mint egy néger rabszolgálya ókori római vagy egyiptomi képeken! De most valami különösét vett észre örvényesen mély fekete szemeiben. Határtalan boldogság sugárzott belőlük, bár az ajkai mintha visszafojtott sírástól remegtek volna.

— Mi történt, Melitta? — kérdezte az előljáró.

— Ó, ó, ó, — jajgatott a néger lány. — A nagyságos asszony, a mi jó nagyságos asszonyunk halott... Ó, ó!

Richard úr félrelökte a lányt és berohant a felesége szobájába. Rémulás kiáltás szakadt fel a torkából, mert Lucie sápadtan és mozdulatlanul feküdt a földön. Letérdelt, föléje hajolt és hamarosan megállapította, hogy elájult. Nagynehezen sikerült magához térítenie, aztán ágyába fektette.

Lucie nyomorultul érezte magát és sokáig egy hangot sem tudott adni. Végre megszólalt:

— Mi lehet ez, Louis? Egyszerre csak úgy éreztem, hogy minden erőm elhagy, megszédültem és elvágódtam...

— Nem tudom — suttogta a férje. — Meg kell várnunk a további szimptomákat...

A beteg asszony még aznap este erős lázat kapott, rázta a hideg és Richard úr kénytelen volt hozzálátani, hogy gyógyítsa ebből a titokzatos betegségből.

Az európai városok lakóinak fogalmuk sincs róla, hogyan élnek a keresztény civilizáció és az «európai kultúra» úttörői az afrikai gyarmatokon. Pedig az életük ebben az ellenséges, gyilkos klímában megérdemli a legnagyobb csodálatot és a legmélyebb szimpátiát.

Yukunkun felelős előljárója, Richard úr, egyike volt ennek a sok kultúraterjesztőnek. Valóságos tótumfaktum volt és annak is kellett lennie. Bíró volt és nem csupán a francia törvénykönyv alapján ítélt, hanem egyúttal az izlám tanításai és a Badiaranka, Basari, Konyagi, Tiape, Fula-kunda s a hatáskörébe tartozó egyéb négertörzsek szokásjoga alapján is. Hogy a jognak érvényt szerezzen, fel volt hatal-

mazva, hogy Yukunkunban embereket fogságba vethessen, sőt akár «gályarabságba» küldhessen. Továbbá felügyelete alá tartozott a földművelés, állattenyésztés és házimunka minden ügyes-bajos dolga. Ő volt a legfontosabb összekötő kapocs a kerületébe tartozó «vad» lakosok élete és Európa magas kultúrájú társadalma között. El kellett igazodnia, tanácsot kellett adnia a fekete törzsek életét érintő mindennemű kérdésben. Ő volt az a hatóság, amely a fejlett civilizáció eredményeit közvetítette és cserébe beszedte a törvényesen kivetett adókat. Végül pedig ő volt az orvos is. Erre a célra a kormány rendelkezésére bocsátott valami elavult orvosi kézikönyvet és egy orvosságos szekrénykét, amelyben alig volt egyéb, mint chinin, epsomi keserűs, castoreum, jód, aszpirin, ammóniák és természetesen vatta és kötözőszerek.

Richard úr egy ideig minden hivatali ügyét elhanyagolta és egészen az orvosi kézikönyv tanulmányozásának szentelte magát. Feleségének titokzatos betegségére hol az egyik, hol a másik orvosságot alkalmazta. De egyik sem segített, mert nyilván nem is volt valami határozott betegség, hanem csak olyasvalami, mint a tengervízbe sodródott édesvízi hal pusztulása, vagy mint a guineai síkság pokoli forróságába átültetett hegyi fenyő lassú sorvadása. Az aranyhajú Lucie meghalt, mert Yukunkunban egyáltalán nem is maradhatott életben, mert a nap és a levegő forrósága majdnem minden csepp vérének kiszikkasztotta, azt pedig, ami megmaradt, a moszkitók, bögölyök, pókok és az ételbenitalban tenyésző mikroszkópikus lények mérge megfertőzte.

Az előljáró csak emésztette magát és kétségbeesett bánatban gyöttrődött, de aggodalmait senkivel sem közölhette, senkivel sem tanácskozhatott, mert a legközelebbi orvos is nagyon messzire lakott: kéthetes gyötrelmes utazás árán lehetett csak elérni. A néger tolmács és a fekete Melitta némán és fürkészően nézegették az előljárót, aki szakadatlanul a kézikönyvének sárgult, molyrágta lapjait bújta, vagy éjszakáról éjszakára beteg felesége ágyánál üldögélt és nézte az arcát, amely egyre jobban halványodott.

Egy nap aztán Richard úr behívta a tolmácsot és levelet nyomott a kezébe :

— Azonnal vigye egy küldönc ezt a levelet Kumbiába az orvosnak! Mondd meg neki, hogy olyan gyorsan járjon, ahogy csak tud!

A parancsot nyomban teljesítették.

A küldönc elindulásának napján az előljárónak úgy rémlett, mintha valami zajt hallana felesége szobájából. Bement hozzá és látta, hogy a beteg asszony gépies mozdulattal a szemeihez emelte kiaszott kezeit, aztán végighúzta őket a mellén, mintha valami láthatatlant, valami kellemtelent akarna a testétől elhessegetni. Az ajkai ráncosak voltak, a szempillái keményen összezárva.

— Mi történt, Lucie? — kérdezte Richard és a beteg asszony sápadt arca fölé hajolt.

Lucie erőlködve megmozdult, mintha a szemeit akarta volna kinyitni, vagy mintha valamit mondani akart volna, de ez volt az életének utolsó fellobbanása. Megrángott a teste, a keze megmerevedett és halvány, sárgás újjai többet nem mozdultak. A fehér ember felesége meghalt.

Az előljáró mintha nem is értette volna, hogy tulajdonképpen mi történt. Melitta észrevétlenül besurrant a hálószobába és látta, hogy Richard úr mosolyogva símogatja felesége megmerevült arcát. A néger lány egyúttal észrevette a sárga árnyalatokat, amelyek ott terpeszkedtek a beesett szemek és a homlok mély barázdái körül, észrevette a merev, görcsösen összeszorított ujjakat és megértette, mit jelent az a furcsa némaság és méltóság, amit a halálos álom a nyugvó asszony arcára terített. Kiment a szobából, kirohant a házból és elkezdett valami imádságot mormogni, miközben megfogta a mellén csüngő talizmánt. Kisvártatva odafutott a tolmács kunyhójához és éles hangon bekiáltott :

— A fehér asszony örökre elment! Többé soha nem jön vissza az úrhoz!

— Kitől hallottad? — kérdezte a tolmács ridegen.

— Magam láttam — suttogta a lány. — A lelke már őseinek fájához röppent.

A néger most vászonburnuszt vett magára és kilépett

a kunyhóból. Odament a kormányépület erkélyéhez és leült a lépcsőre. Hallgatódzott. Sokáig ült ott, mikor végre tompa, fojtott kiáltást hallott és egy testnek a súlyos zuhanását. Aztán minden elcsöndesedett, csak egy denevér éles visítása rikoltott az esti levegőben. A néger levetette a lábbelijét és odalopódzott az ajtóhoz. Zajtalanul kinyitotta, aztán mindjárt visszahúzódott, leszaladt a lépcsőn és Melittáért kiáltott.

A néger lány azonnal megjelent a konyhaajtóban.

— Gyere — szólt rá a tolmács.

Beléptek a szobába. Közben besötétedett és a néger meggyújtotta a toalettasztalon az állólámpát. De ebben a pillanatban mind a ketten szinte kővé meredtek rémületükben. Ott feküdt előttük az előljáró ájultan és vad erővel ölelte magához halott felesége testét. Nagy ügyel-bajjal kifejtették a holttestet az öntudatlan férfi görcsös öleléséből. Aztán ágyába fektették s a halott asszonyt is visszavitték az ágyába.

Richard úr hamarosan visszanyerte eszméletét. Sápadt volt és nyugodt. Megint odaült halott felesége ágyához, némán nézte őt s várakozó mozdulattal térdeire hullatta a kezeit. Így üldögélt ottan egész éjjel s másnap is, egész nap, míg végre napszállat után valakivel beszélgetni kezdett :

— Jó, jó! — mondta s a tolmács és a szolgáló megdermedt a rémülettől. — Jó! Megteszem, amit kívánsz, csak ne hagyj el és jöjj vissza mindennap, mikor alábbhagy a hőség — napkelte előtt és napnyugta után. Akkor minden jó lesz... Minden úgy lesz, mint azelőtt... Jó, jó! Most megyek...

Az előljáró felállt, észrevette a tolmácsot és megkérdezte:

— Mondd csak, hol vannak az asztalos-szerszámok?

— A raktárban, a hatos szekrényben — felelte az elámult és halálra rémült néger.

— Mutasd meg — parancsolta az előljáró.

A raktárban kiválasztott egy fűrész, gyalut, fúrót, kalapácsot, meg néhány jókora szöveget és pár szál deszkát hozatott a tolmáccsal. És ekkor Richard úr nehéz munkába fogott, olyan munkába, amelyet odahaza Orléansban csak

híreből ismert: koporsót kellett csinálnia a feleségének. Álló éjszakán át dolgozott, nem egyszer fölvérezte a kezeit, az izzadság csak úgy dőlt a homlokáról, de kora reggelre össze volt tákolva az idétlen láda, már csak az utolsó símitások hiányzottak. Tintával nagy keresztet mázolt a tetejére és a koporsó keskeny oldalára gondosan odaírta a holt asszony vezeték- és keresztnévét, valamint születése és halála évszámát. A belsejét kirakta egy réteg zöld itatóspapírossal, aztán az egészet kipárnázta szénával, letakarta tiszta lepedővel és fejtől kis vánkost tett bele.

Mikor készen volt a koporsóval, odaszólt Melittának:

— A mi nagyságos asszonyunk nagyon jó volt hozzád, úgy-e, Melitta?

— Ó, igen, uram — felelte a néger lány remegve a borzalomtól.

— Örülök, Melitta, örülök! — mosolygott Richard úr. — Szeretnélek megkérni valamire. Menj ki az erdőbe, szedj friss zöld lombot, vágj le a kertben minden rózsát és köss sok, sok koszorút asszonyodnak. Asszonyod szereti, nagyon szereti a virágokat...

Melitta kiszaladt a szobából, az előljáró egyedül maradt halott feleségével. De nem őt nézte; leült az ágy mellé egy karosszékbe és a maga tükörképét nézegette, amelyet a toalettasztal tükre elévetített. Kisvártatva derűsen elmosolyodott és izgatottan remegő hangon ezt suttogta:

— Hát eljöttél! Hát nem fogsz elhagyni? Naponta kétszer mindig visszajössz? Én mindent megtettem, amit parancsoltál... Lesz rózsza és zöld koszorú és tavaszi illat fogja körülengeni a virágokat. Magam teszem testedet a koporsóba, magam ásom meg sírodat s magam engedem belé azt, ami benned mulandó s ami az igazi élet boldogságához nem szükséges. Te pedig, te itt maradsz mellettem, örökre, örökre!

Az előljáró halkán, hosszasan kacagott magában.

— Hahaha! Hogy ez a vég? Mi halhatatlanok vagyunk. Te meg én... Mi a világ végéig élni fogunk. Egyesülök veled az élet után és a halálnak nincs rajtam hatalma. A tükörben nem foglak többé látni, a hangodat nem fogom

többé hallani, de megfogom a kezedet s veled együtt megyek be az örökkévalóságba, mert akkor már semmi sem köt bennünket a földi testiséghez... Nem? De hiszen látod, hiszen látod!

Sokáig elbeszélgetett így Richard úr a feleségével; éjfélután megmosta a holttestet, felöltöztette és belefekette a koporsóba. Aztán fogta az ásót és a lapátot és kiment a kertbe, ahol a sudár mangófa és a terebélyes akácok álldogáltak.

És Richard úr megint egész éjjel dolgozott és elkészítette a halott örök nyugvóhelyét. Mikor a fölkelő nap első sugarai rózsaszínűre festették a végtelen levegőben tovaszálló felhőket, az előljáró visszament a házba, sebtiben megmosakodott és átöltözött. Amikor készen volt, megint odalépett a tükör elé:

— Jó reggelt, kis Lucie! Minden rendben van, igen, igen! Csak türelem.

Akkor egészen szokatlan erővel fölvetette a koporsót és a vállain lassan és óvatosan kivitte a szobából; lement vele a lépcsőn és a mulandó tetemet kivitte a sötétzöld mangófa alá.

Sokáig dolgozott s végre a koporsó lenn nyugodott a föld ölében. Abban a pillanatban, mikor Yukunkun és a szomszédos erdő a nap sugarözönében fölcillant, Richard éppen rózsákat szórt a sírba. Aztán különösebb izgatottság nélkül elföldelte a koporsót, koszorúkkal borította a sírdombot és kis fehér keresztet tűzött a tetejébe. Egész szomorú munkája alatt egyetlenegyszer sem gondolt arra, hogy imádott feleségének földi maradványait temette ebbe a sírba. Mosolyogva és nyugodtan ment vissza a házba. Az erkélyen észrevette Melittát. Önkéntelenül is megállt és a tekintete megpihent a leányon: az erős, engedelmes és okos lányt még sohasem látta így azelőtt.

Teljesen meztelenül ült ott és a nap szenvedélyesen lán-golta és szikrázta körül olajjal bekent bronzszínű fiatal testét. Az égi tűzgolyó minden árnyékot felkutatott, minden porcikáját besugározta, mintha a titok minden fátylát le akarta volna tépni erről a gyönyörű alakról. Melitta mozdu-

latlanul gubbaszkodott, kezei a térdein nyugodtak. Olyan volt, mint valami «Gri-Gri» fétis drága achátszobra. Kemény két melle olyan volt, mint két érett gyümölcs: mintha a bennük duzzadó nedvek föl akarták volna pattantani; szenvedélyesen és szemérmetlenül, szinte fenyegetően tornyosultak. Fátyolos fekete szemei fürkészve pilantottak ki leeresztett kékes szempillái alól. Hennával festett ívelt ajkai mögül vakító fehér tigrisfogak villantak elő...

Nem is hasonlított élőlényhez, inkább olyan volt, mint valami csodálatos váza, amelyet a művész meztelen nő alakjára mintázott és skárlátvörös virágcsokorral koszorúzott. Melitta, mintha csak fokozni akarta volna ezt a hasonlatosságot, skárlátvörös kendőt csavart a fejére, gombolyagba tekerte, fantasztikus, nyugtalanító, izgató formát adott neki. Olyan volt, mint valami szobor, amelyet valami névtelen angkor-tomi brahmán Devadassi faragott, de nem ám valami mennyei apszarasz képmása, hanem a kegyetlen, pusztító Siva szolgálója, a kék és a bűn nimfája.

Az előljáró elnézte egy darabig a lányt, aztán hozzálépett:

— Köszönöm a koszorúdat meg a rózsádat — súgta oda neki hadarva.

A lány nem felelt. De mikor a férfi eltűnt a házban, a szeme felszikkasztott, a kezei ökölbe szorultak és a fogai úgy csikorogtak, mint acél a kristályon. Lomha mozdulatokkal, tétovázva elindult onnét; a napfény aranyos zuhataggal záporozta be.

Két nap múlva az előljáró megint ott dolgozott az irodájában, mint rendesen; végezte bírói, tanácsadói, tanítói és orvosi teendőit. De a hivatalos órák után senkivel sem törődött és a halott sírját sem látogatta meg sohasem. Egyetlenegyszer, mikor Melittával találkozott, aki koszorút és piros virágcsokrot vitt, megkérdezte tőle:

— Hová mégy?

— A mi jó asszonyunk sírjára viszem ezeket a virágokat — felelte a lány.

— Köszönöm — mondta rá a férfi és barátságosan a lány vállára tette a kezét.

— Ó, ó! — sikoltott föl Melitta és egész testével a férfihoz símult.

— Most menj, menj! — suttogta Richárd. — Még egyszer köszönöm.

Gondolataiba merülten közömbösen tovább ment, vissza se nézett.

Naponta kétszer, napkelte előtt és közvetlenül napnyugta után a tolmács és Melitta ott leselkedett az ajtó előtt. Az előljáró a homályos tükörbe bámult és hosszú beszélgetéseket folytatott halott feleségével. Lelki szemével látta az asszonyt. Panaszkodott és sírt, néha megbeszélt valamit vele, kiöntötte a szívét, néha meg kacagott, mint valami pajkos gyerek.

Az orvos egy hónappal Lucie halála után érkezett meg. Egyáltalán nem lepődött meg, hogy a beteg asszony már meghalt időközben, mert, amint mondta, «Európában meghalnak a csimpánzok és a néger nők, Afrikában a fehér asszonyok».

Az orvos pipára gyujtott, lomhán hátravetette magát a karosszékben és elnyujtottan, szinte kényszeredetten nyögte ki a szavakat:

— Éhes vagyok . . . Jól főznek magánál? . . . Ez itt az egyetlen öröme az embernek. Van bora? Nagyon jó! Pompás! Hát konyakja? Konyakja is, whiskije is van? Hiszen akkor itt lukullusi lakoma lesz! Nahát, maga hogy érzi magát?

Richard elmesélte neki, hogy álmatlan éjszakái vannak és hogy hivatalos órái után valami kábultság szokott erőt venni rajta. Elmondta, hogy beszélgetni szokott boldogult feleségével és mindjárt hozzáfűzte a maga véleményét is az efféle jelenségekről.

— A telepátia egyik fajtája ez, doktor; sőt szinte azt merném mondani, hogy telepátikus eredetű materializáció . . . Az ilyesmi csak nagy fájdalomból és nagy emberi önuralomból keletkezhetik . . .

— Önuralomból? — ismételte az orvos. — Hogy érti ezt?

— Igen, önuralomból, mikor az ember azért uralkodik magán, hogy ne kövessen el öngyilkosságot — felelte az előljáró nagy lelkinyugalommal.

Az orvos egy pillanatig elgondolkozott, aztán ezt dörögte :

— No igen! Igaza van! Hisz ez nem is olyan ostobaság... Dehát... bocsásson meg... Tulajdonképpen miért nem akar öngyilkosságot elkövetni?

Az előljáró lehajtotta a fejét és a szemei megteltek könnyel :

— Ő nem kívánja — és én sem, hiszen akkor nem maradhatnánk együtt — suttogta, mintha valami titkot közölné.

— Miért ne — kérdezte az orvos növekvő kíváncsisággal — ha egyáltalán hiszi, hogy más világokban lehetséges az ilyen egyesülés?

— Mert az öngyilkosság, amely durva erőszakossággal eltépi a mindeneket átölelő életnek egy fonalát, megöli az ember tulajdon lelkét is. Gögös elbizakodottsággal kioltja azt a pislákoló kis szikrát, amelynek a halál után vissza kell ömlenie a nagy, az általános központi tűzbe, a lángoló, sugárzó világlélekbe, amelyből minden keletkezik és amelybe minden visszatér, gyaníthatólag minden élőlény alapanyaga is.

Richard küzködve kereste a szavakat, hogy kifejezhesse azt a gondolatot, amely már régóta foglalkoztatta töprengései és elmélkedései közben.

— Hm, hm — dörögte a doktor — ez nem is holmi közönséges hallucináció! Én mégis azt a jó tanácsot adnám önnek, hogy ne merüljön el túlságosan ezekbe a problémákba. — Kényszeredetten elmosolyodott és elkiáltotta magát : — No, mi van az ebéddel?

Ebben a pillanatban belépett a szakács egy kuktagyerekekkel: kosarat hoztak, teli borosüvegekkel és kőkorsót vízzel.

— Ó, ez többet ér, mint a filozófia meg a telepátia! — kiáltott fel a doktor kamaszos kedélyeskedéssel.

Richard a művelt fehér ember társaságában sokkal job-

ban érezte magát. Mesélhetett neki és a beszéd — gondolataink és érzelmeink kifejezésének ez a szegényes eszköze — balsamként enyhítette frissen sajtó sebéét. Egész lényén olyan békés lelki hangulat ömlött el, amilyent már régóta nem érzett. Mesélt, mesélt, végeérhetetlenül és mindenről beszélt, ami volt, ami most van és ami esetleg majd lesz. Csak úgy dült belőle a szó, mintha halálosan ráéhezett volna a beszédre, hiszen már hosszú ideje meg volt fosztva ettől az emberi jogától és ettől az emberi szükségletétől, hiszen a néger tolmácsával, bennszülött szolgálival és három fekete katonájával lehetetlenség volt értelmes beszélgetést folytatnia.

Az orvos, aki jól ismerte a gyarmatokon élő európaiak lelki állapotát, nyugodtan hallgatta és folyton csak arra ügyelt, hogy a poharak ne legyenek üresen. Ebédközben és a feketekávé után jó néhány üveg bort kiittak. Most történt elsőízben, a haláleset óta, hogy Richard nem beszélt a feleségével, mert mély álomba merült.

Mikor vacsora után a konyakos feketekávét itták, megszólalt az orvos:

— Na, hisz magából maholnap ízig-vérig gyarmati ember válik! Épp úgy, mint belőlem! Mi már nem tudunk innen szabadulni. Mi már nem mehetünk máshová!

— Miből gondolja ezt? — kérdezte Richard.

— Ennek az oka, mint ön olyan kitűnően mondta az imént, a nagy fájdalom és a nagy emberi önuralom — felelte az orvos.

— Önnek is volt valami nagy fájdalma?

Az orvos egy pillanatra gondolataiba mélyedt, aztán ezt dörmögte:

— A Bambara-négerék ezt mondják: «Mindenki azt a férget ismeri legjobban, amely az ágyában tanyázik» — ez pedig annyit jelent, hogy mindenkinek megvan a maga gondja, ami a szívéen rág.

— Igen — sóhajtotta Richard — igaza van!

— Éppen ezért igyunk még egy konyakot — indítványozta a doktor. — Még jónéhányszor fogunk találkozni Afrikában. Hiszen engem egyik végétől a másikig hajszol-

nak és magát is hajszolni fogják és így valahol bizonyosan találkozni fogunk.

— Szereti a gyarmatot, doktor? — kérdezte az előljáró minden átmenet nélkül.

— Miért ne szeretném? Úgy szeretem, mint a forró vajban sístergő hal a tepsit, amelyben sül — tréfált a doktor és füstfellegeket pöfékelt a pipájából.

— De hát akkor miért van... — kezdte Richard.

— Azért, kedves uram, mert máshol az egész földkerekségen nincsen számomra hely. Ezért jöttem ide és csakis ezért. Mert ugyan hol találok ekkora kereseti lehetőségeket, hol kapok ilyen kényelmet, ilyen jó konyhát, ilyen szolgálkat vagyis rabszolgákat, ilyen fiatal és (ameddig meg tudom fizetni őket) ilyen alázatos és odaadó szeretőket, ekkora nyugalmat és ilyen kevés munkát: ennyi pénzért? Ugyan, hol kaphatnám meg ezt én, doktor Olivier, a rongyos tudómmal, a maláriától kirágott léppemmel, a dagadt májjammal, a rozoga szívemmel, a leglehetőlenebb betegségeim egész arzenáljával, rabszolgatartó lelki alkatommal és vadeurópai szokásaimmal, amelyek százszor vadabbak, mint az itteni kannibálok szokásai? Hol? Ugyan mondja meg, hol?

Fölugrott a karosszékből, vállon kapta Richardot és megrázta.

— Nem tudom — felelte az előljáró, akit megdöbbenett ez a kitörés.

— De én tudom! — üvöltötte doktor Olivier metsző éles hangon. — Sehol! Érti? Sehol! És ezért tartok fiatal fekete szolgálkat, akiket háromhónaponként kicserélek, mert olyan hamar öregszenek ezek a... fekete rózsák! Ezért szívok ópiumot és hasist! Azért iszom annyit és oly gyakran, mert meg vagyok győződve róla, hogy az ital erősíti gyöngé szívemet, föléleszti rothadt tudómet, beteg lépemet és májamat és életerőt szivattyúz az agyvelőmbe. Én a jövőre vonatkozólag csak azt a tanácsot adhatom önnek, hogy kövesse a példámat, ebben a pillanatban pedig, hogy a lehető leggyorsabban feküdjék le és aludjék... Aludjék! Érti? Az éjjeli madár már rákezdte buta, lelketlen kornyikálását. Ez annyit jelent, hogy elmúlt éjfél s ezzel el-

múlt a kísértetek és szellemek órája is! Most közeleg a szerelmi őrzöngés ideje! És ez a Melitta itt — isteni egy falat! Fekete achátból metszett érzéki-bűnös nárcisz . . . Ördögös egy fickó maga! Hiszen ezzel a lánnyal valami ritka kincs hullott az ölébe! Ej, ej, no nézze meg az ember!

A doktor oldalba bökte Richardot, aztán föltámolygott a szobájába. A fehér ember civilizált világ szokásait és sóvárgásait hozta a yukunkuni elhagyatottságba, mint ahogy a bélpoklosok mindenüvé magukkal viszik és elterjesztik a betegségüket.

Mikor Richard magára maradt, megivott egy pohárka konyakot, szivarra gyújtott és bement a hálószobájába. Az ágya mellett ott térdelt Melitta és virágokat szórt a párnájára. Az előljáró elfújta a lámpát, odament a lányhoz és a sötétségben a kezei felé tapogatódzott . . .

Melitta kora reggel hagyta el ura hálószobáját, de mielőtt távozott volna, még néhány pillanatig tett-vett a szobában. Az előljáró hirtelen fölriadt álmából. Összetört üveg csörömpölését hallotta.

Álmosan felült és odaszólt :

— A kutyafáját, mi van itt?

— Bocsáss meg, bocsáss meg, kedves uram! Jó uram, büntesd meg Melittát! Melitta, a rossz lány, összetörte urának a tükrét és a két kis csiszolt üveget, ami a toalettasztalon volt. Melitta büntetést érdemel!

— Menj csak, menj! — mondta rá Richard és újra álomba merült.

Ilyen különös módon halványodott el hamarosan feleségének emléke, a nagy fájdalom, a nagy emberi önuralom és a világegyetem lángoló szikrája, amely Richard lelkében parázslott.

Ezek helyett megmaradt neki a bor, a konyak, a likőr, néha az ópium és hasis is, különösen mikor makacskodó sötét gondolatok suhogták körül és mindenekelőtt megmaradt Melitta, akiben mindig pezsgett az odaadó szenvedély, az alázatos sóvárgás. Fülledt éjszakákon, mint valami Medúza, az utolsó csöppig kiszívta urának és kedvesének forró vérét s égető, izgatott gondolatait, kora reggel

pedig úgy ment el, hogy vissza se nézett a gyámoltalan, kimerült, bortól és kéjtől mámoros testre. És így ment ez nappól-napra, hétről-hétre, hónapról-hónapra. Mikor Melitta elment, jött helyébe másik, mert ezek a fekete achátvirágok gyorsan hervadnak, cserélgetni pedig könnyű őket, akár csak a kutyákat vagy a lovakat.

A fekete szeretők azonban elérték céljukat. Richard ízig-vérig gyarmati emberré vált és pár év alatt magas állásba jutott az afrikai közigazgatási szolgálatban. Bizonyos körülmények között az ilyenfajta, egyre ritkább embertípusok, elengedhetetlenül szükségesek és hasznosak voltak gyarmati célokra. Általában azonban az ilyen elemek a legnagyobb mértékben veszélyeztették a fehér faj befolyását és tekintélyét Afrikában. Valóságos célpontjai lettek a bennszülöttek gyűlöletének és megvetésének. A néger törzsfőnökök és a szíriai kereskedők gyakran befolyásolták őket ajándékokkal, hízelkedéssel, pénzzel és így harcoltak ravaszul, de nemes faji öntudatuk minden méltóságával a központi hatalom politikája ellen.

A yukunkuni előljárót néhányszor áthelyezték és Lucie sírjáról eltűnt a kis fehér kereszt, az akác helyében pedig friss fű verte fel a sírt. De Richard még sokáig élt és hol az egyik, hol a másik gyarmaton működött. Két fekete nő járt állandóan vele, két feslett és csaló nővér, akik a szolgálkkal, a tolmácsokkal és a katonákkal együtt a legcinikusabb módon becsapták, s mégis értették a módját, hogy urukat hízelkedésekkel és kedveskedésekkel papucs alatt tartásuk s olyan gondolatokat ojtssanak belé, amiket nekik a törzsfőnökök s a kuruzslók sugalmaztak.

Így öli meg a fekete faj sárgásvörös földje a fehér gyarmatosokat. Némelyeknek megalvasztja a vérért a nap izzó mérgével vagy a növényzet halálos mérgével vagy a ragadós trópusi betegségekkel. Másokban elpusztítja az akaratot, a lelkierőt, azzal, hogy felkorbácsolja legalacsonyabb ösztöneiket, mert ebben a dús televényben kihajt a bujaság és az ösztön, a szenvedély őrjöngése, itt tenyésznek a bűnös Melitták, a «kék virágai», ezek az achátból metszett mérges fekete nárciszok.

Az öreg szudáni kereskedő, aki Bordeaux-ból Dakarig velünk utazott, ezekkel a szavakkal fejezte be történetét, éppen abban a pillanatban, mikor a németalföldi «Kilstroom» gőzös baloldaláról elsőízben pillantottuk meg messze túl Cap Blanco-n Mauretánia lapos, vörhenyessárga partjait. A trópusi Afrika tehát a fehér ember sorsának ezzel a végtelenül szomorú, méreggel átítatott történetével köszöntött bennünket.

Mi mindent fog feltárni előttünk ez a fekete földrész, ha majd a dsungel sűrűje és titokzatos, kifürkészhetetlen lakói vesznek körül?

MÁSODIK FEJEZET.

Az Atlanti-Oceánon.

A «Kilstroom» útja Bordeaux-tól Dakarig tíz napig tartott. Alighogy a Garonne-ból kijutottunk, az Óceán igen barátságtalanul kezdte himbálni a fekete hajótörzset, amely színültig tele volt rakománnyal. Néha a fejünk fölött csaptak össze a hullámok, sőt a gépházba is bevágtak. De mikor a spanyol és portugál partot elhagytuk és Gibraltártól délre hajóztunk, az Óceán lecsillapodott, mint ahogy derék kapitányunk, Jan Soeters, a Kilstroom parancsnoka, még Bordeaux-ból indulásunk előtt megjósolta.

Hébe-korba teherhajókkal és személyszállító gőzösökkel találoztunk, amelyek vagy Afrikából jöttek, vagy Dél-Amerikába vagy az Egyesült Államokba mentek. A láthatáron néha halászhajókat láttunk, amelyek maguk után vontatták óriási kerítőhálóikat. Az Óceán, amely nappal szinte élettelenül terpeszkedett, csak éjjel élénkült meg. Ilyenkor hajónk oldalában és a hullámok taraján fellángolt és fel-fénylett az «éjjeli villódzás». Ilyenkor megfigyelhettük az örvénylő feketeségben az Óceán mélyének dús életét. Láttuk a halakat, amint úsznak és elkeseredetten viaskodnak ellenségeikkel. Nem, tulajdonképpen nem is láttuk őket, de nyomon követhettük a mozdulataikat és az úzásuk irányát, mert ha ők maguk láthatatlanok voltak is, csillogó, hullámozó sáv támadt a nyomukban, mint foszforeszkáló vízszalag. Olyanok, mint az emberek, a világegyetemnek ezek a parányi szervezetei, akik a «természet urainak» és a «teremtés koronájának» nevezik magukat és mégis csak épp ilyen villogó, titokzatos szikrákat hagynak maguk után a világegyetem Óceánján . . .

Gibraltár után, mikor a Kanári szigetek hegyfokán

épített roppant világítótornyot elhagytuk, a tenger hirtelen elcsöndesedett és az érdekes természeti jelenségek egész sorával lepett meg bennünket. Napközben a repülő halak rajjaiban gyönyörködtünk. Fölpattantak a vízből, kiterjesztették hosszú és széles úszószárnyaikat, több mint tizenkét métert repültek és közben súrolták az alacsony, nyugodt hullámok taraját. Első pillantásra úgy látszott, mintha csak játék volna az egész, ezeknek a bájos tengeri állatoknak a játéka. De görcsös és néha szinte vonagló mozdulataik s különösen merev, riadt szemeik bizonyították, hogy valami veszély fenyegette őket az Óceán mélyében. Ez a «veszély» időnkint, előbb vagy utóbb, felbukkant a felszínen, barna delfinek, közönséges delfinek (*Phocaena communis* és *Delphinus delphis*) s néha cetek alakjában — legalább is a matrózok ezt állították.

Különösen a delfinek mulattattak bennünket pompásan fűrészes, csőralakú pofájukkal. Utólérték a hajónkat, elúsztak mellette vagy alatta, aztán hirtelen eltűntek, majd megint lihegve a nyomába eredtek. Néha két könyöknyire is a tenger színe fölé vetették magukat. Ilyenkor láthattuk, amint a nőstény fehér hasa alatt ott úsznak a kis delfinek, amelyek bámulatos ügyességgel követték az anyaállat mozdulatait, fordulatait és ugrásait.

Az a szenvedély, amellyel a delfinek a halrajokat üldözőbe vették, bizonyította, hogy előfordulhatnak olyan esetek, aminőket néhány utazó már megfigyelt, hogy t. i. ez a hal a dühös üldözés lázában nem egyszer feldobja magát valami homokpadra vagy partmenti sziklahátra, ahol aztán menthetetlenül elpusztul s áldozatul esik az embereknek vagy a madaraknak. A delfinek gyorsasága, mozgékonyasága és kitartása igazán bámulatos, ösztönük pedig különféle vadászmodszerekre tanította meg őket, hiszen a vadászatukat határozottan előre megállapított program szerint bonnyolítják le és a zsákmányul kiszemelt állatot mindig a maguk által választott és kikényszerített irányban üldözik. Valahányszor két delfinrajjal találkoztunk, mindig hosszú, finom hullámsávokat és nagy mozgó vízkarikákat láttunk, ami biztos jele volt, hogy ott nagy tömeg összezsúfolódott hering- vagy makrélaraj úszik.

A déli órákban az Óceán sötét mélyéből zöldes medúzák és úszópolipok (*Physalia pelagica*) tarka hólyagjai bukkantak fel a napfényre, mint csodálatos, mesebeli virágok. Egyébként az úszópolip joggal viseli a «portugál hadihajó» elnevezést. Napnyugtakor néha óriási halakat láttunk, amint magasan kiemelkedtek a víztükör fölé s aztán harsanó loccsanással megint visszazuhantak a mélységbe: tinhalak voltak. (Thynnus.)

Hébe-hóba megjelent a hajó mellett a tenger rablója: a cápa. Érdeklődve nézegette a fedélzeten tartózkodó utasokat, mintha ki akarta volna választani közülük a legízletesebbet a lakomájára. Egyszer-másszor kisebb rajokban kalapácshalak (*Zygaena malleus*) is mutatkoztak, amelyek szintén a cápák családjába tartoznak. Jellemzi őket az óriási fej és a sárgás, dühös szemek. Ezeket a gonosz szemeket a capverdei halászok kitépik, napon megszárazítják s aztán mint amulettet viselik. Egyébként úgy látszik, hogy az effajta talizmán a régi portugál halászfamiliákban ősidők óta használatos.

Szürke és fehér sirályok emelkedtek a levegőbe vagy lebegtek tova felségesen, sarlómódra kiterjesztett szárnyaikon. Élesszemű rabló tengeri fecskék is mutatkoztak. Ezek a madarak hirtelen élesen elrikoltják magukat és sugáregyenesen felszöknek a magasba, de egy pillanat múlva már kiterjesztik szárnyaikat, lezuhannak a vízre, mint valami kődarab és megragadják zsákmányukat. Az Óceán felszínén gyakran úsznak a sötét tengermélyben lefolyó láthatatlan harcok áldozatai. Mi magunk is láttuk halak hulláit s medúzák és tintahalak maradványait.

Egyszerre csak belejutottunk a ráktérítőbe. Megéreztük tüzes lehelletét, amely újra felkavarta az Óceánt és a napnyugta órájában láttuk az égen a felséges rózsaszín, zöld, türkízkék, smaragdzöld és narancssárga árnyalatokat, mintha valami művészi ecset festette volna oda. Egy pillanat múlva éjfekete függöny hullott az egészre, amelynek egyetlen dísz a számtalan szikrázó csillag volt. A lángoló Venus éppen hajónk árboca fölött villogott.

A tizedik napon magas, széles sziklák közelébe értünk,

amelyeket az Óceán kirágott, kimart, kivájt. Mert itten a tengert szüntelenül viharok korbácsolják. Két sziklahát széles kapufélét alkotott s mögöttük magaslott a hirtelenül meredek part. Nemsokára ezután két világítótorony mellett hajóztunk el: ezeket láttuk már előbb is a bal fedélzetről. A jobboldali fedélzetről kis sziget látszott, rajta egész sor sajátságosan középkori stílusú kőépület; az egészet a sziklás parthoz csapódó tajtékzó, tarajos hullámok koszorúja ölelte körül. A Gorée nevű sziget volt ez.

A hajó baloldalán barnás-fekete zátonyok közt felbukkant Cap Verdi és hatalmas, büszke mellét szembefeszítette az Óceán ostromával. Elhaladtunk Gorée mellett, megkerültük a Capot, pilótát vettünk a fedélzetre, egyenesen keletnek fordultunk és Dakar kikötőjének molójánál kikötöttünk. A Kilstroom üvöltött, remegett és gépeinek zakatolása közben a kőpart jobboldali falánál horgonyt vetett.

A kikötő körül zöldelő dombok magasodnak, rajtuk földi mogyoró (*Arachis hypogaea*) ültetvények, Szenegál kincsei. Körülbelül száz rőfnyire a kikötőtől festői épület látszik, a keskenyvágányú vasút állomása; ez a vasút hetenkint egyszer megy Dakarból, Francia-Nyugatafrika fővárosából Bamakoba, Szudán fővárosába. A nagy és virágzó kereskedőváros a pálmáktól környezett magas platón épült. A városképből kiemelkedik a főkormányzó hatalmas, felséges palotája.

Kénytelenek voltunk három napot vesztegelni Dakarban, mert Kilstroomunk egész rakományát itthagytá, ami csak roppant mély és tágas testében elfért. Nagy örömmel szálltunk meg erre a három napra az egyik hotelben, hogy kissé kipihenjük a mi kedves Kilstroomunk örökös hintázását és a várost is megtekintsük. Mindenekelőtt látogatást tettünk Nyugat-Afrika kormányzójánál.

HARMADIK FEJEZET.

Afrika küszöbén.

A főkörmányzó, Jules Carde lekötelező szívességgel fogadott és megígérte, hogy míg a fennhatósága alá tartozó területen utazom, minden módon támogatni fog. Carde úr Algirban jött a világra, tehát született afrikai, sőt egész hivatali pályáját is Afrikában futotta meg. Egymásután majdnem valamennyi gyarmatnak kormányzója volt, amelyek most a fennhatósága alá tartoznak, bizonyos időt töltött Madagaszkarban is és most úgyszólván ő az agyveleje egész Nyugatafrikának, ennek az 1.440,000 négyzetméter kiterjedésű és tizenhárommillió lakost számláló hatalmas földdarabnak. Bár az egyes gyarmatok élén álló kormányzók gyakorlott segítőtársai, mégis a főkörmányzó feladata megadni bizonyos irányelveket, amelyekből aztán az általános, nagy és egységes munkaterv kialakul.

Tágas, levegős, árnyas dolgozószoba; pompás kilátás, mintha egy darab mesés lapolazuliból metszették volna ki; itt dolgozott az európai kormányzó agya azon a problémán, hogy hogyan lehetne a nagy, de oly igen makacs emberi család számára új, fekete bőrű és gyermeki lelkű tagokat megnyerni és hogyan lehetne hasznosítani a dús, de mind- eddig napégette földet, amelyen már száz meg száz törzs és nép vonult át és csatázott a századok folyamán, de semmi nagyot nem tudott alkotni. Itt, a hatalmas íróasztal mellett, amely meg volt rakva könyvekkel, térképekkel, a Szahara, a Csad-tó és a Guineai öböl leírásaival, bizonyosan gyakran fölmerült a kormányzó előtt ez a kérdés: «A fehérek kultúrát és civilizációt hoznak, legyőzik az éhséget és az emberpusztító természeti erőket, de vajjon kívánják-e mindezt a feketék? Vajjon nem kedvesebb-e nekik a halál az ő alatto-

mos, veszedelmes dzsungeljeikben, nem kedvesebbek-e nekik az ő varázslóik és kuruzslóik, Allahjuk és fából faragott Gri-Gri bálványaik, mint az európai ekék, vasútak, autók, orvosok, adók és a papírfrank vagy angol font alakjában jelentkező gazdagság? Miért nem törődnek a feketék a fehérrel és azzal a munkával, amit itt végeznek? Hát nem értik meg, hogy ha ez így megy tovább, a fehérek a teljes megsemmisülésbe fogják hajszolni őket: vagy egyszerre kipusztítják őket például háborúban, vagy lassankint, úgy hogy a versenyben kudarc kudarc után éri majd őket? Vajjon az lesz a vége, hogy a fekete, a maga gyerekes gondolkozásával, ellenállás nélkül áldozatául esik ezeknek a módszereknek?»

A dolgozószoba falai, a kopott kötésű könyvek, a fogdosástól elnyútt tollszár és ceruza, a kormányzó réveteg szemei és arcának mély barázdái néma tanúi voltak sok gondjának.

Mikor később megtekintettem a várost és Gorée szigetet, ahol láttam a tanító-, orvos-, mechanikus- és hivatalnokképző iskolákat, kétségtelenné vált előttem, hogy efféle gondolatok bizonyosan sokat gyötörték Carde urat. Bizonyosan így jutott arra a gondolatra, hogy egy csomó négert kiképez azokban az iskolákban, amelyeket ő maga alapított erre a célra, s ilyképpen erőt ad nekik és fegyvert ahhoz, hogy harcoljanak az éhség, a halál, a babona és a fehérek kizsákmányolása ellen, hogy mint egyenlők az egyenlők között egyszer majd világos és érett megfontolás alapján visszautasítsák azoknak a segítségét és közreműködését. Addig is a következő rendszabályokat léptette életbe: a négereket arra ösztökélte, hogy dolgozzanak legelemibb életszükségleteik és jólétük emelésén; továbbá: a fennhatósága alá tartozó terület minden gyarmatának legtehetségesebb néger ifjaiból annyit helyezett el iskoláiban, amennyit csak tudott.

Mikor utam befejeztével, pár hónap múlva Párisban találkoztam Carde úrral, nem akartam említeni előtte, mi volt akkor s mi ma is még a véleményem Franciaország gyarmati politikájáról. Nem azért, mintha bírálni akartam volna ezt a politikát, hanem más okból. Én azokban a nagy

erőfeszítésekben, amiket Franciaország ebben az irányban tesz, rendkívül fontosságú kísérletet látok, amely sokkal hatalmasabb, mint az Egyesült Államok eszményi elgondolású lépése, amit a XIX. század közepén hajtott végre, mikor megteremtette Nyugat-Afrikában, Sierra Leone angol gyarmat és a francia Elefántcsontpart között Liberia néger szabadállamot. Liberia zászlajának ez volt a felirata: «A szabadság szeretete hozott ide bennünket!» Hetvenöt év elmúltával bebizonyosodott, hogy az amerikai terv elhibázott volt. Mióta a liberiai négerék megkapták az önállóságot, semmit sem tettek, ami biznyságul szolgálhatna a civilizációban tett haladásuk mellett. Ez az egyhangú véleményük nemcsak az angoloknak, hanem a szomszédos gyarmatok franciáinak is és azoknak az idegen hajóskapitányoknak, akik Monroeban, a négerköztársaság fővárosában kikötnek.

A francia kormány más utat választott és ha a nyugat-afrikai gyarmatokban lakó négerjei számára jelszót akarna kitalálni, azt így kellene megfogalmaznia: «Szabadság — munka, civilizáció és kultúra árán!»

Tehát Franciaországnak a fekete földrész általam is meglátogatott területein folytatott gyarmati politikáját nem tekintem egyébnek, mint tizenhárom millió négerrel folytatott roppant kísérletnek. Személyes tapasztalásból tudom, hogy milyen nehéz és keserves érett korban olyan problémán dolgozni, amelynek a megoldása egészen bizonytalan. És ezért nem akartam Carde úrral erről beszélni.

Napjainkban, mikor a szociális gondolat már széltében-hosszában elterjedt, demokratikus államokban a gyarmati politika mindig bizonyos nyugtalanságot kelt. Gyarmatosítás: ez néha úgyszólván egyértelmű az erőszakos betöréssel valamely idegen országba, amelynek lakossága alacsonyabb műveltségű és társadalmilag szervezetlen; egyértelmű idegen országok és idegen kincsek kizsákmányolásával; egyértelmű az erőszakoskodással, a sarcolással, a kalózkodással. De ha a gyarmatosítást nem csupán a mai ember szemével nézzük, hanem az emberiség jövőjének történetére gondolunk, akkor ez az álláspont tarthatatlan. Igen, igaz,

hogy vad és bátor katonákért, olcsó és szívós munkásokért, száz meg százezer tonna gyapot, cukor, rizs, szén vagy olaj kitermeléséért a fehér fajok mai gyarmatpolitikája gyakran olyan eszközökhöz nyúl, amelyek nincsenek mindig összhangban a magas civilizáció alapelveivel és Krisztus tanításaival. De mint már másutt kifejtettem, a fehéreknek ez a megrovásra méltó betódulása a primitív országokba a századok folyamán áldásos következményekkel fog járni, mert ennek révén az egész emberiség élete számára igazságosabb és állandóan javuló alapot vetnek és így valamennyi törzs és nép egyetlen közös családba fog olvadni. És az emberiségnek ez az egyetlen családja olyan cél felé törekszik, amelyet az egyes népek érdekellentétei miatt egyelőre még nem lehet világosan fölismerni, amely azonban nagyszerű és reméljük: dicsőséges.

Ezt a meggyőződést vallom minden mai állam gyarmatpolitikájáról, kivétel nélkül. Vannak körülmények, mikor az erős, sőt a kegyetlen kéz politikáját kell alkalmazni, viszont vannak korszakok, mikor úgyszólván a szívvel kell politikát csinálni vagy pedig a gyarmati lakosság lelki alkatához kell szabni a kormányzati módszereket. Azt hiszem, hogy a francia politika a trópusi Nyugat-Afrika ama részeiben, amelyet nagyon alaposan megismertem, egész jellege szerint az utóbbi alternatívát követi.

Megcsontosodott emberboldogítók, vagy olyan emberek, akik egyáltalán nem hajlandók az orruknál tovább látni, konokul hajtogatják azt a megkövesedett frázist, hogy «a színesek se jó, se rossz gyarmatosítókat nem akarnak látni maguk között!»

Természetes, hogy a gyarmatosított ország ferde szemmel nézi a gyarmatosítókat. De mit szólnának hozzá a színes lakosságnak ezek a védelmezői, ha ők maguk akármilyen országban, mondjuk a szülőhazájukban volnának és ezt az országot dögvész vagy bélpoklosság pusztítaná, a lakossága hullana és nem volna mód megszerezni a járványok leküzdéséhez szükséges eszközöket? Vajjon nem más, tapasztaltabb népektől kérnének segítséget? És vajjon nem hasonlít-e az efféle járványokhoz némely színes népek tudatlansága,

gyerekes felfogása és gyámoltalansága az olyan szerencsétlenségekkel szemben, mint az éhínség, népbetegségek, törvénysértés, vérontás? Hát ne kérjék ilyenkor azoknak a segítségét, akik már túlestek az ilyen szerencsétlenségeken és tudják, hogy hogyan kell azokat leküzdeni?

Természetes, hogy a primitív ember nem szívelheti a felvilágosodottabbakat, még akkor sem, ha a legnemesebb szándékokkal jönnek hozzá. Emlékszem azokra az évekre, mikor Oroszországban a Volga vidékén a kolera dühöngött. Még ebben az országban is, ahol pedig keresztény templomok és állami hatóságok voltak, még itt is agyonverték a primitív parasztok az orvosokat, akik a kutakat fertőtlenítették és koleraellenes ojtásokat akartak végezni. És mikor a szovjetkormány elrendelte, hogy minden analfabétát erőszakkal is be kell terelni az iskolába, Jenisszej és Tomszk tartományokban fellázadtak a parasztok és agyonverték néhány tanítót, mert azok olyan tanításokat terjesztettek, amik «az ördögtől származnak».

A középkori sötétség megpróbálta elnémítani Galileit és Kolumbust és századok múltával mégis csak győzött az igazság. Az angol gyarmatosok kiirtották a vörös indiánok vad törzseit, de megalapították az Egyesült Államok köztársaságát, amely védőszárnyai alá vette az indiánokat. Ennélfogva meggyőződésem, hogy a gyarmatosítás munkáját csakis az emberiség jövőjéért története szempontjából szabad tanulmányozni, kitervezni és értékelni.

Hosszú ázsiai és északafrikai utaimon és rövid indiai, indokínai és szundaszigeti tartózkodásaimon támadtak bennem először ezek a gondolatok. De még nagyobb közvetlenséggel támadtak fel bennem itt, Carde úr dolgozószobájában, ahol hatalmas terve sorsának s millió és millió bennszülött végzetének kellett eldőlnie. Egész utazásom folyamán kerestem a bizonyítékokat ezekre a megállapításaimra.

Dakar megtekintése közben elbámultunk, milyen rendkívül eleven a forgalom az utcákon, a nagy vásártéren, a boltokban és a kikötőben. Tudtam, hogy Dakarnak 35,000 lakosa van, de a forgalom oly nagy volt, hogy akár egy 200,000 lakossal bíró város is megirigyelhetette volna érte

Dakart. Ez világosan bizonyította, hogy itt szívós munka és élénk kereskedelem folyik. A tekintélyes kormányépületek és a tágas magánházak fák között bújtak meg vagy a nagy utcák vonalába illeszkedtek. A nyilvános parkok művészi pázsitfelületeivel és üde pompás virágágyaival alig tudott betelni a szemünk. Néhány házat virágzó kúszónövények díszítettek. A piac, a kínálgató és alkudozó bennszülöttek tarka tömegével, valami festőművész számára hálás motívum lehetett volna egy bájos genreképhez. Festői csoportokban álldogáltak itt a karcsú, rugalmas szenegál nők, sötétibolyaszín, kék vagy zöld szoknyában s papi-karing formájú fehér vagy kék kabátokban. Mindegyik tarka turbánt viselt, amit ízléses fonatokban vagy pedig bámulatos ügyesen kötött csomókban csavart a fejére.

Nagyon csodálkoztunk, hogy aránylag igen kevés volt a férfi. A férfiak magas, szikár, néha szinte óriástermetűek voltak s mind lomhán lépkedtek, mint általában a hegyilakók. Mikor elnéztem őket, nem tudom miért, azt hittem, hogy kaukázusi imeretiaiakat, georgiaiakat és csecsenceket látok magam előtt.

A tarkaruhás, rugalmas nőknek hanyagok és lomhák, de rendkívül plasztikusak voltak a mozdulataik. Ritkán mosolyogtak, de fátyolozott fekete szemeik értették a szembeszéd minden finomságát, minden titkát. Ez a hanyag testtartás, ezek a lomha mozdulatok a jellemző sajátságai az előkelő szenegál nőknek, akik híresek bájos termetükről és — kacérságukról.

A szenegál nők különböző néger törzsekhez (például az Uolof, Seri, Peuhl, Tukulór, Diola, Lebu, Malinki, Sarakole, és Bambara törzshöz) tartoznak, de a mórokkal és a tizenötödik században a portugálokkal való összeházasodás és kereszteződés fajtörténetileg igen nagy befolyással volt rájuk. Szakértők az első pillantásra fajelméletileg osztályozni tudják ezeket a mulattokat és felismerik a tömegükben a «portugál ágat.»

Szenegál határos a mohamedán Mauretániával és ezért nagyobb részben az izlám hitét követi. Csakhogy az itteni pogányság hatása alatt a próféta tanítása kénytelen-kellet-

len nagy változásokat szenvedett. A nők nem fátyolozzák el arcukat, mint az arab és berber nők és egész halom amuletet viselnek a mellükön ; az arcuk és a testük tele van tetoválva szimbolikus jelekkel, a füleikben arany- és ezüstkarikák csüggnek és ami a leglényegesebb és legbámulatosabb : éppenséggel nem olyan hitvány és megalázkodó rabszolgák, mint a többi mohamedán ország női. Nyugat-Afrikában sehol sem akadtam olyan független asszonyokra, mint amilyenek a szenegál néger nők. Megpróbáltam kikutatni ennek a sajtószerű jelenségnek az okát és csak egy magyarázatot találtam rá. Kétségtelen, hogy Afrika egész nyugati partvidékén sehol sem található olyan nagymértékű európai vérkeveredés, mint itt. És ez a büszke európai vér lázadozik a rabszolgaság ellen és ez teremtette meg a nyüzsgő néger hangyabolyban a tiszteletreméltó és független szenegálnéger nőt.

Önkéntelenül is eszembe jut ennek a földnek viharos története. Főníciai tengerészek és kereskedők idehajóztak gályáikkal a Szenegál folyó torkolatához, ahol most St. Louis városa elterül. Innen mélyebben benyomultak az ország szívébe s férfiakat és nőket hurcoltak el rabszolgául Tyrusba és Karthagóba. Valószínűleg a rómaiak is elvitorláztak Szenegálba Marokkó nyugati partjairól, utánuk pedig a merész arabok, akik nemcsak a próféta tanítását honosították meg, hanem a véres méészárlásokat is. A tizennegyedik századtól a tizennyolcadik század elejéig franciák, portugálok, hollandok és britek uralkodtak ezen a földön, conquistadorok módjára. Vér és könny jelöli nyomukat és még valami, ami mind a mai napig beszédesebben szól minden krónikánál : a mulattok, fehér apák és fekete anyák sarjadékai, akiknek ereiben anyai részről a korábbi főníciai, római és arab lakosok vére is folydogál.

Lehetséges, hogy a szenegálnégerek büszke járásukat, karcsú, arányos és izmos combjaikat a Hedsasz, Asir-el-Yaman és a fellegekbe nyúló Atlasz hegyi lakóitól örökölték, míg asszonyaik büszke öntudatossága azoknak a fehér fajoknak az öröksége, amelyek a Földközi-tenger északi partvidékéről jöttek ide.

Miközben Dakarban csavarogtam, pompás épületei,

utcái, villamos vasútjai és autói láttára is egyre csak a mult idők viharai tornyosultak szemeim elé, amelyek valamikor itt dühöngtek a Szenegál folyó és Cap Verdi között.

Bizonyos, hogy a történeti kor kezdetén ennek az előhegységnek a fenséges magaslatain hatalmas tűz lobogott a főniciai Baal-Markod istennek, a bacchikus táncok urának tiszteletére; ezek a táncok bizonyos titokzatos «tamtam»-ok vagy afrikai táncok alakjában mind a mai napig megmaradtak. Valószínű, hogy ezen a tűzön ökröt vagy juhot égettek a tengeri viharok megfélemezőjének, Baal-Saphon-nak tiszteletére. Vagy zsákmányolt fekete gyermekeket áldoztak a kegyetlen Molochnak, hogy legyen kegyes hozzájuk és segítse meg őket rabszolgáért, aranyért, elefántcsontért és strucctollakért folytatott rablóhadjárataikon.

Ma világítótorony, a rádióleadóállomás árbocai és barátságos európai épületek állnak itten. Minden megváltozott, de a bennszülötteknél még mindig akadnak kőfétisek, amelyeknek arcvonásai és fejdíszei feltűnően hasonlítanak a régi főniciai tengerészekre és a karthagói Astarte-templom szobrocskáira. Az Uolofok és Malinkik közt még ma is megfigyelhetünk bizonyos félreérthetetlenül bacchikus jellegű táncokat és a tömegben nem egy olyan arcot vehetünk észre, amelynek vonásai és kifejezése merőben elüt a néger típustól.

A rádióállomáson túl elértük Medinát, a bennszülöttek városrészét: széles, homokos utcák, a kerítéseken kinyúlnak a faágak, amelyeknek árnyékában megbújnak a bennszülöttek apró kunyhói vagy primitív nádsátrai.

Mielőtt a franciák Dakarba jöttek, az egész kerület dűnékkel és a dűnékből kiemelkedő meztelen sziklák tömegével volt teli. Most mindenütt növényzet tenyészik. Még a sziklákat is egészen belepte a mimóza; a sziklák hasadékaiban agamék és egyéb csodálatosan színjátészó gyíkfajták tanyáznak. Óriási pókok is ülnek itt a hálókban; az egyik éppen egy sáskával viaskodott, amely foglyul esett a hálózúk szálaiban. Három napot töltöttem Dakarban és alkalmam volt egész csomó nagyon furcsa dolgot hallanom. Későbbi utazásaimon aztán sikerült ezeket az értesüleéseimet kiegészítenem.

Szenegál és Szudán már a történelemelőtti idők óta minden elképzelhető erőszakos betörés színhelye volt. A bevándorlók hordái gyujtogattak, gyilkoltak, éhínséget támasztottak és a nyomukban nem maradt más, csak gyűlölet. Csak a főníciaiak, ők is valószínűleg akaratlanul, tanították meg a bennszülötteket az ipar és földművelés alap-elemeire, oktatták őket a vas- és aranyművességre, gyapot-termelésre és szövésre. A tizenegyedik században az arabok meghonosították moséik stílusát és ez a stílus egészen a mai napig megmaradt. De körülbelül ez minden, amit a bennszülöttek a bevándorlóktól tanultak.

Nyugat-Afrika négerai kénytelenek voltak rengeteg háborút viselni a kapzsi jövevények ellen, akik a tengerentúlról és a pusztántúlról jöttek; ez a sok háború kényszerítette őket, hogy megalapítsák a hatalmas Gan birodalmat, amely a hetedik században a Niger és az Atlanti-óceán között terült el s amelynek a dinasztíája negyvennégy királyt adott az országnak. Ezeknek a királyoknak ragyogó székvárosuk volt, amelynek nyomai is alig vannak már a pusztában, Gambiától északra. Ennek a hatalmas királyi családnak a leszármazottai ma földmogyoró-ültetvényeiket művelik, birkákat őriznek, fejükön hordják az európaiak poggyászát, de elődeik nemes vére néha még lázadón fel-forr az ereikben.

A Szenegállal szomszédos vidéken hatalmas szultán-dinasztia támadt, az Almoraidák dinasztíája; ezek harcoltak Gan ellen, leigázták Marokkót és Spanyolországot a mindenható Jusszuf ibn Tasfin kardjával és az arab-néger mulattok alakjában büszke emléket hagytak maguk után.

Egész sor uralkodócsalád — mint a Dia, Kaita, Askia és mások, amelyek régebbiek, mint Európa legősibb arisztokrata családjai, és valamikor ennek a földterületnek a sorsát intézték — elvesztette kormánypalcáját, királyi koronáját és főpapi jelvényeit. De a vérük és talán a merészen szárnyaló szellemük is túlélte a századokat és ma is él szenegáli és szudáni parasztutódaiknak szívében és lelkében.

A vakmerő és kegyetlenül kapzsi portugál conquistadoroktól, a spanyol hidalgoktól, akik országuk legősibb

arisztokráciájába tartoznak, a roueni tengerészekről, s a régmúlt idők brit kereskedőitől megszámlálhatatlan légiónyi mulatt származott; ma is ezektől származnak még ezek a keverék fajok, amelyeknek vérét bizonytalan, de most már egyre jobban tisztuló célok és sóvárgások mérgezték meg.

A világháború arra kényszerítette Franciaországot, hogy fekete katonákat szállítson Európába. Az egykori néger királyok utódainak s az ösztönösen vad és harcias mulattoknak a szemében «szent háború» volt ez. Azonban a hadviselés modern módja, a távharc, sehogysem tetszett vad harci kedvüknek és nem tudta kielégíteni gondolataikat és érzelmeiket. Tehát a négerék minden szemfülességével és eszességével megfigyelték az európai életet, beleltek magukat ezekbe a másféle életviszonyokba és szoros, sőt túlságosan szoros ismeretséget kötöttek a fehér nőekkel, akik számukra Afrikában teljességgel elérhetetlenek voltak. Beleltek a fehérek közt dühöngő durva marakodásba, tulajdon szemekkel látták a vérfürdőt, amelyet azok rendeztek maguk közt, akiket ők századok óta csak mint győzelmes bevándorlókat ismertek és aztán visszatértek nádkunyhóikba, megvető mosollyal ajkukon.

Közben azonban a francia kormány egyre friss fekete csapatokat követelt a gyarmatokról. Hogy a bennszülötteket lelkesítsék, egész tömegeiknek adományozták a francia polgárjogot és igyekeztek enyhíteni azokat a törvényeket, amelyekkel a néger hordákat eddig sakkban tartották.

A gyarmatok belsejében semmiféle következményei nem voltak ennek a politikának; azonban itt, Szenegálban és Szudánban, ahová a Szaharán keresztül elér az európaiakat gyűlölő mozlimok forró lehellete, ahová szent Marabuk, hamis próféták és agitátorok jönnek mauretániai és timbuktui odúikból, ahol már bosszúvággyá fajultak az egykori uralkodók és mulattok utódainak, fehér őseiket gyűlölő utódainak ködös álmai, itt a háború után nagyon is messzeható változások következtek be. 25,000 fekete polgár követeli csorbíthatatlan polgárjogát, éppen úgy, mint ahogy az ókorban Caesarea Mauritania római polgárai követelték

polgárjogukat és harcoltak érte. Most már ügyet sem vetnek fehér polgártársaik véleményére, amely szerint ők csak másod- vagy harmadrendű fajnak számítanak.

Tudom, hogy a központi hatóságoknak a gyarmatokban s különösen Szenegálban és Szudánban, rengeteg gondjuk-bajuk van a bennszülött lakossággal. De mióta a kérdés megoldásának helyes útjára rátaláltak, nem csüggednek. Ennek az útnak első állomása az iskola. Itt a néger ifjakat a maguk hazájában s megfelelő környezetben fokozatosan bevezetik az európai civilizációba. Itt megértetik velük, hogy a polgároknak nemcsak jogaik, hanem kötelességeik is vannak.

Meglehet, hogy Franciaország az idők folyamán kénytelen lesz gátat vetni az ébredező néger mozgalomnak, de — amennyire tapasztalataim alapján ítélnék — kétségtelenül nem mint ellenséggel kell majd elbánnia vele, hanem mint az embercsalád egyik fiatalabb tagjával, amelynek, mire a megfelelő kort eléri, meglesz a szükséges képzettsége ahhoz, hogy ujonnan szerzett jogait helyes célok érdekében használja. Valószínűleg nem háborúra, hanem szövetségre fog kerülni köztük a sor.

Én csak egyetlen veszélyre akartam utalni. Mindaddig, míg az izlám — ez a harcias, fanatikus internacionále, amely végtelenül érzékeny s a legfinomabb lehelletre is reagál, mint az Óceán — nem tudja kezébe venni az összes néger törzsek követeléseinek irányítását, a fekete bennszülöttek között nem fenyeget a függetlenségi mozgalom lehetősége. De ha a Koránnak a próféta tanítás végső győzelmébe vetett titkos reménységével sikerül egyszer Nyugat-Afrika egész lakosságát összefogni és egyesíteni, akkor bizony sejteni sem lehet, hogy ez a mozgalom mivé fejlődik a jövőben. A mozlím nemzetek történetét nem mindig helyi jellegű feltételek befolyásolják, hanem gyakran csupán pusztá visszhangja olyan eseményeknek, amelyek az igazhitűek életét távoli országokban új mederbe terelik.

Miközben ezeket a sorokat írom, lelki szemeim előtt képek merülnek fel, amiket különféle országokban és különféle vidékeken láttam, ahol a fanatikus müezzinek nap-

keltekor és napnyugtakor messzezsengő hangon kiáltozzák : «La Illa Illah Allah u Mahommed Rassul Allah, Allah Akbar!» Ezekben a jámbor kiáltásokban annyi gyűlölet zúgott, hogy mindig a harci kürtök harsogását juttatták eszembe ; olyan volt, mint a riadó, mint a jeladás a harcosoknak, hogy támadásra sorakozzanak.

Egyúttal eszembe jut egy mulattnak az arca és izzó két szeme, s most jobban meg tudom érteni őt. Egy könyvkereskedő barátomnál találkoztam vele Párisban és sokáig elbeszélgettünk. Meg sem kísérem, hogy szárazon elismételjem itt szenvedélyes szavait. Hiszen az emberi nyelv mindig olyan banális és hideg, ha ridegen ismételnie kell más emberek gondolatait. A hanglejtés, az egész beszédmodor, a mimika olyan háttér, amelyben árnyak suhannak és táncolnak — és csak ezek tudják megbízható módon visszatükröztetni az igazi érzelmeket és az őszinte gondolatokat.

És most hadd térjek vissza hozzád, hadd idézzem a szavaidat, olajbarna bőrű férfi te, akinek úgy váltakozik az arcod kifejezése, mint szülőházad mennyboltja orkán előtt.

— Emlékszik az életére egészen kicsi korától fogva? Csakugyan? Ó, látom, emlékszik, hiszen a szégyenkezés pirossága öntötte el az arcát! Beszéljen, csak beszéljen, hiszen én együtt búsulok és kimondhatatlanul együtt érzek önnel. Kezdje el!

Haragosan fölparázslottak a mulatt szemei, az arca meghullámzott, mint a tenger és hangja izgalomtól remegett.

— Kicsi kunyhó a banánfák széles, faközöld leveleinek árnyékában . . . Anyám nyakán láncok csörrentek, a karján karperecek. Sóvárogva meredt a szeme valami tarka szövetre. Egy fekete küldönc hozta a fehér kereskedőtől, aki a faluban árulja holmiját.

Hallom, amint a küldönc ezt mondja anyámnak :

— Ez a szövet a tied, Dselibo! . . . Az én uram elvár ma estére.

A küldönc vadul és szemtelenül vigyorog : kivillannak fehér fogai.

— Az én uram azt üzeni, hogy nagyon vágyódik utánad, szép Dselibo! Én már tudom, mit jelent az, hogy nagyon vágyódik utánad!

És megint elkacagta magát. És az én anyám, a vad asszony, aki a napot, a holdat, a csillagokat és a villámot, a vizet és az erdőt tisztelte és mindezekről megremegett, mert mindenütt szellemek leskelődnek, az én anyám is kacagásra fakadt. Ez a szívembe hasított.

Napnyugta után odavet nekem az anyám egy csomó banánt és eltűnik. Sokáig látom még tarka ruháját az úton, látom zöldturbános fejét. Egész éjjel kimarad — szégyen, gyalázat ez az éjjel . . .

Kora reggel visszatér, kimerülten, összetörve, tétova szemekkel, dagadt, remegő ajakkal . . . Ó, az anyám ajka! . . . Meg akar csókolni, de én elszaladok . . . Nem akarom érinteni az ajkait, félek tőlük, mert én tudom, nem : érzem, szinte látom, mi történt ezen az éjszakán a fehér kereskedő házában . . . Ó, anyám!

Néha a fehér ember jött hozzánk, a mi kunyhónkba . . . Ilyenkor engem elzavartak . . . De én elbujtam és észrevétlenül meglestem őket . . . Meglestem az anyám gyalázatát. Egyszer kirántottam a machettámat* és berohantam a kunyhóba . . . de úgy elverték, hogy elvesztettem az eszméletemet. Azóta mindig szégyeltem magam az anyám miatt és gyűlöltem őt . . . Ó, mennyire gyűlöltem őt, jobban, mint a fehéréket!

A szomszéd gyerekek fattyúnak neveztek. Nem tudtam mit jelent ez a szó. Megkérdeztem az anyámtól . . . Ő csak mosolygott, de nem mondott rá semmit. Ekkor elmentem a falu varázslójához és őt kértem, hogy magyarázza meg.

— Az apád fehér ember volt . . . Rólad levette a kezét és az anyádat is a faképnél fogja hagyni . . . Éhen fogsz halni . . . Ha majd férfi leszel, gyűlölnöd kell ezeket a fehéréket ; minden, minden fehér embert gyűlölnöd kell, mert ők megvetnek bennünket!

— Gyűlölni akarom őket! — kiáltottam fel. — Én

* Machetta : nagy, súlyos, kardformájú kés.

férfi vagyok. A legsúlyosabb machettát is úgy megforgatom, mintha kicsinyke kis kés volna!... Meg tudom feszíteni akármelyik nagy íj idegét... Nagy kosár narancsot elbírok a fejemen... Én férfi vagyok!

Két év mulva, egy pokolian forró napon, az anyám nem tudott fölkelni a fekvőhelyéről. Jajgatott és sírt... Már napok óta nyers mandiókán éltünk, amit a szomszédok földjeiről lopkodtam...

— Alpha! — kiáltott az anyám. — Alpha, gyere ide! Mikor odaléptem hozzá, ezt mondta:

— Menj el a fehér kereskedőhöz és kérj tőle egy kis kölest és pénzt. Mondd meg neki, hogy Dselibo beteg, nagyon beteg, haldoklik...

Én hallgattam.

— Mondd meg neki — folytatta az anyám — hogy hiszen én a felesége voltam, te az ő fia vagy és neki kötelessége segíteni rajtunk, kötelessége mert különben elpusztulunk...

— Nem megyek! — sikoltottam fel — inkább meghalok, minthogy elmenjek hozzá!... Én nem megyek!

Még aznap otthagytam a házunkat, magamhoz vettem machetám és íjamat és az erdőbe szöktem. Csak az első viharok után tértem vissza a kunyhóba... Az anyámat már nem találtam ott... Meghalt...

A szomszédaink jóságosan befogadtak a kunyhójukba, de bizony nem sokáig tudtam náluk megmaradni. A házigazdám fia fattyúnak nevezett. Erre leszúrtam a machetámmal és a városba menekültem... Ott koldusmódra éltem, földmogyorós zsákokat cipeltem a hajókra és loptam...

Bizonyosan tovább is így folyt volna az életem, de közben történt valami. Egy hittérítő megtalált, amint éppen véresen hevertem az utcán egy verekedés után és magával vitt... Iskolába adott... Megkeresztelkedtem. Végre most kezdtem feledni megszégyenítő, nyomorúságos gyerekkoromat... de egyszerre csak történt valami, ami megint magasra lobbantotta régi gyűlöletemet... Valami magasrangú hivatalnok meglátogatta az iskolánkat. Az igazgató azt mondta, hogy én vagyok a legjobb tanuló.

— Mulatt gyerek — mondta a barát és fejemre tette a kezét.

— Á, egy fehér ember ártatlan tréfája egy néger aszszonnyal — mondta rá a hivatalnok és cinikusan nevetett.

Ó, gondoltam magamban, ha a fehérek egyszer majd nem vonják vissza ezt a szót, akkor — jaj nekik!

A missziós iskolában befejeztem tanulmányaimat és magasabb iskolába küldtek. Diplomát szereztem és állásba kerültem... Franciaországba utaztam... Itt nem érzem magam idegennek. Bámulom Európát, de hatalmas és pompája egyáltalán nem lehangoló rám nézve. Én nem vagyok vadember... Aztán visszamentem Afrikába, beleszerettem egy fehér lánykába és arról ábrándoztam, hogy egyszer majd a feleségem lesz... De a vérem átka üldöz szakadatlanul!

Egy fattyú, egy mulatt, fehér ember ártatlan tréfája fekete nővel: színes ember nem érdemli meg még a leg-rútabb és legostobább fehér mennyasszonyt sem.

Elutasítottak és kinevettek... Undorral és megvetéssel utasítottak el, mint valami szennyes hullót!... Eddig van a történetem...

— Eddig van a története, napégette, olajbarna bőrű ember? Csakugyan csak eddig van?

Hallgatott. De aztán fölcsettant:

— Nem, nem! Várom a bosszú pillanatát!... Majd akkor állok talpra, mikor minden csapásom halálos lesz! Addig is arra tanítom a négereket, hogy gyűlöljék a fehéreket... Eljön még az én időm!

Fölkelt és otthagyt bennünket.

Két faj sarjadéka, szenvedélyes szemeid, amelyekben gyűlölet és kétségbeesés lobogott, most is itt kísértenek az emlékezetemben! Szegény ember, akinek nincs helyed sem a feketék, sem a fehérek között!

A mulattal folytatott beszélgetésemben tehát csak úgy forrt a ma még erőtlén gyűlölet. És az, amit a gyarmatokon láttam, borzalommal töltött el. A kisemmizett fattyú, az emberiség szégyene, kétségbeesett hangon és szenvedélyesen sikolt, bosszúért kiált az égre, fenyegetődzik és zokog...

Az emberi és polgári jogokat, ezeket a legszentebb jogokat, ebben az esetben sárba tapossák, mint hitvány rongyokat. Ebben a tekintetben a feketék és a félfekete bennszülöttek helyzete a rabszolgaság idejére emlékeztet, míg a fehérek jogai, amelyeket Európában megfelelő kötelességek ellensúlyoznak, a gyarmatokon önkényé és törvénytelenességgé fajulnak.

Ha ennek az ügynek erkölcsi oldala senkire sem gyakorol hatást, legalább a gyakorlati eredményeit fontoljuk meg. A bennszülöttektől és az európaiaktól egyaránt megvetett mulattok mindenekelőtt a fehér civilizátorok iránti tiszteletet fogják sutba vágni. Fekete leányaik, feleségeik és anyáik révén sokkal szorosabb kapcsolatban vannak egymással, hogysen kölcsönös gyűlöletre ragadtatnák magukat.

Dakar, egészen véletlenül, rögtön föltárta előttem jelenkori történetének ezt a talán legjellemzőbb vonását, és mivel már más gyarmatokon is jártam, mielőtt Afrikába jöttem volna, módomban volt néha egy-egy apró, de nagyon lényeges vonást megfigyelni.

Mindennap ellátogattunk a «Kilstroom»-ra, amelyen barátaink, a tisztok és a legénység, arcuk verejtékével dolgoztak a szállítmány kirakásán. Egy délelőtt aztán megint behajóztunk. Körülbelül tizennyolc órát mentünk délnek. A tenger oly barátságos és nyugodt volt, hogy minden előbbi durva hánykolódását megbocsátottuk neki. Másnap reggel gőzösünk erősen lassított, kereste az utat a bóják közt és befutott a rohanó Gambia folyó több mérföldnyi széles torkolatába. A folyó mindkét partja angol birtok. A «Kilstroom» tizenöt mérföldet ment a folyón fölfelé és Gambia gyarmat fővárosa, Bathurst mellett horgonyt vetett. Nyomban megjelent az oldalában egy mótoros csónak, egy angol orvossal és több mulatt vámhivatalnokkal. Rövid tárgyalás után lebélyegezték hajóokmányainkat és mi kiköthettünk. A «Kilstroom» kis gőzcsónakja rettentő pöfékelés közben a kikötőhídhöz vitt, ahol az angol bennszülött rendőrség nagyon udvariasan fogadott bennünket. A forma kedvéért felmutattuk útleveleinket, amelyek telisteli voltak a varsói brit követség vízumaival.

Bathurst tiszta kis város; a folyóparton angol, a közepe színes. A kereskedőcégek házai, a kormányzó palotája, a kormányépületek, a magánvillák — amelyek részben, hogy levegősebbek legyenek, részben a rágcsálók és hangyák elleni védekezés okából, cölöpökre vannak építve — eltakarják az utas elől a bennszülöttek városát. A tiszta és festői házikók hatalmas majomkenyérfa, olajfa, kókuszpálmák, terebélyes banánfa és edzett sötétzöld narancsfa árnyékában bújnak meg. Az emberek békekesek és udvariasak. Az asszonyok csoportosan üldögélnek a cölöpök és a bokrok árnyékában, tereferélnek és nevetgélnek. A bennszülöttek mind ruhában járnak, bár idejövet, a Gambia partján még láttunk meztelen, visszataszítón csúf falusi asszonyokat. Feltűnő a mulattok nagy száma; valamennyi portugál ivadék. Meg kell vallanunk, hogy ezek a portugál tengerészek és gyarmatosok furcsa ízlésről tettek bizonyosságot, hogy Afrika, Amerika és Ázsia lakosságát ekkora mértékben megszaporták! S még hozzá mindenütt, ennek a földrésznek a nyugati partján, a guineai öböl szikláin, Angolában, Makao környékén Kínában és mindenütt, ahol csak portugál lobogó leng! Bizonyosan hívő lélekkel eszükben tartják Isten parancsát: «Növekedjétek és sokasodjatok!»

A kikötői munkások tömegéből kivált néhány «fehér néger», vörösbőrű, fekete és barna anyajegyekkel és foltokkal tarkázott albino és felajánlotta szolgálatait. Fehér göndör hajuk volt és vörös szemük. Az angol templom mellett volt egy nagy térség, ahol a bennszülöttek futballt játszottak és tenniszeztek. Láttunk néhány iskolát is, kórházat, postahivatalt, de kávéházat, éttermet, szállót sehol. Ez a körülmény lényegesen csökkentette a Bathurst megtekintésével járó élvezetünket. Tudniillik irtózatossá volt és majdnem szomjan haltunk.

Kérésünkre egy néger mégis megmutatott egy «szállót», egészen a másik végén a városnak. Jó félóránkba került, míg odaértünk és akkor ott álltunk — a Vöröskereszt kórháza előtt, amely éppen üres volt. A gyaloglásunk mégsem veszett kárba, mert közvetlenül a kórház mellett felfedez-

tünk egy lagunát — egy nagykiterjedésű párás mocsarat, amelynek vizében és partjain csak úgy hemzsegték a vízi és szárazföldi szárnyasok. Láttunk fehér kócsagot (*Ardea alba*), ibiszt, kormoránt, pelikánt és sokféle apró gázlót. A környező cserjésben és erdőben volt fehérmellű darú, hosszúfarkú és fehérszemű zöld szarka, aztán egy bájos madárfajta, amely hasonlít a mi szajkónkhoz s végül pompás, csillogó tollazatú jégmadár.

Allah Bismillah! Egy mosét is láttunk és a körülötte elterülő csalisokban egész sereg virgonc gyíkot. Mindenféle szembeötlenek a vízvezeték oszlopai és vízemelő gépei, meg a csatornázás jelei. Szóval tökéletesen civilizált város, bár a lakossága majdnem kivétel nélkül bennszülöttekből áll. A legnagyobb ritkaság, hogy autó, angol utassal, a kikötő felé rohan.

Gambia gyarmat olyan, mint valami szivattyú, amely a partja révén Szenegálból és Guineából magához szívja a mezőgazdasági termények és egyéb áruk roppant tömegeit. A négerek már meglehetősen tájékozottak a pénzpiacon és a fehér papírfontokat jobban szeretik, mint a bronz frankokat. A valuták különbözőségének ez a megértése volt az oka, hogy a francia gyarmatok bennszülöttei egy ideig sorra átvándoroltak az afrikai brit birtokokra.

Igy töltöttünk el néhány órát Bathurstben és este már újra az Óceánon voltunk. Széles, lapos hullámok mosták a «Kilstroom» oldalait és ez a szakadatlan, fárasztó hullámvetés gyilkos hatással volt egyik-másik utasra. Hirtelen szótlánul visszavonultak a fedélzetről a kabinjaikba. Az asztalnál vígasztalanul sívár volt a hangulat.

Éppen napnyugta előtt fenn álltam a parancsnoki hídon és csodáltam a természet színeinek pompás szimfóniáját. A komoly égboltot mindenféle színek válogatott árnyalatai borították be; de mihelyt az utolsó napsugár kihúnyt, a százszínű ködfüggönyök mögött felhők tornyosultak, egymásra torlódtak és fantasztikus alakokká kavarodtak.

Nemsokára villódzani kezdett; csönd volt, dörgés nem hallatszott, szellő se rebkent. Csupán ártalmatlan légköri kisülés volt ez a villódzás. A felhők sem eresztettek maguk-

ból villamos permetet, de a «Kilstroom» árbocainak hegyén és az acélköteleken apró, tollszerű lángocskák libbentek fel. Hirtelen szélroham támadt és nagy erővel szorította az esőt lefelé. Két-három perc múlva finom csöppekben esett; kisvártatva gyengült a szél, villámok cikáztak át a felhőkön; aztán föllebbentek a láthatatlan függönyök s látszott az egész mennybolt, amint cikázó lángokban állt. A levegő fülledt volt. A tüdők erőlködve lélegzettek. Szemhéjaink megdagadtak, az érverés zúgva zakatolt a fülünkben.

Minden villámlásnál a legfurcsább felhőalakzatok bukantak ki az éjszaka sötét mélyéből.

Ekkor fogtam fel csak János evangélista szavainak értelmét, aki Pathmos egének jelenségeiben kinyilatkoztatásokat látott és megírta fenséges kozmikus költeményét, az Apokalipszist. A «Kilstroom» fedélzetén, a hosszabb-rövidebb villámcsomók fényében, magam is roppant mesebeli szörnyeket láttam, sárkányokat és griffeket, amint irtózatosan viaskodnak egymással; lovasokat láttam fehér, fekete és vörös paripákon; és egyszerre csak láttam magának az Antikrisztusnak a kezét. Végtelenül hosszú és vékony volt és az újait görcsösen begörbítette. A cikázó villámok tüzesóvája, mint valami titokzatos jel, pár másodpercig körüllobogta ezt a kezét.

Ezek a jelenségek így tartottak az egész tüzes-tikkadt, álmatlan éjszakán át — az utolsó éjszakán, amelyet az Óceánon töltöttünk.

Este elhaladtunk a Loss-szigetcsoport mellett, amelyen világítótorony áll. Nemsokára, a sötétség leple alatt, horgonyt vetettünk Konakry kikötőjével szemben. Világosan kirajzolódtak az égen a hatalmas fák körvonalai és a távolban villamos lámpák sora, kivilágított ablakok és kocsik pislogó lámpái fénylettek.

Egy révnaszád odaállt a gőzösünk mellé, aztán elment. Soeters kapitány közölte velünk, hogy még egy éjszakát a «Kilstroom»-on kell töltenünk, mert a hatóságok éjjel nem engedik be a gőzöst a kikötőbe.

Búcsúlakomát rögtönöztünk a hajón, a feleségem pedig hegedűhangversenyt adott. A tisztektől kezdve az utolsó

kínai kuliig mindenki odagyülekezett a parancsnoki híd mellé. A nehéz, tikkadt, álmosító levegő a hegedű minden hangját ringatta, símogatta és gyöngéden vitte hullámról-hullámra, míg az akkord elérte a partot és valahol a mély sötétségben, a parti fák koronáján némán elhalt. Másnap reggel megtudtuk, hogy a parton sétáló európaiak is lelkes hallgatói voltak a rögtönzött hangversenynek.

Napkeltekor motoroscsónakra rakták a poggyászsunkat, búcsút intettünk a büszke «Kilstroom» legénységének, hosszú tengeri útunk többi társának és gyorsan átkeltünk Konakryba.

NEGYEDIK FEJEZET.

Harc a négerek függetlenségéért.

Konakry csinos város, talán a legcsinosabb Afrika egész nyugati partvidékén. Alighogy a kikötőhidat elhagyta az ember, kimondhatatlanul elálmélkodik a roppant óriásgyapotfák (*Eriodendron anfractuosum*) láttára. Egy-egy ilyen gigászi fa legalább 300 négyzetmétert betakar árnyékával. Ennek a fának a törzse rendkívül vastag és valóságos építészeti csoda. A fa néha roppant magasra nő, de nem valami szívós. A szelek ellen, amelyek ki akarják dönteni, a természet védelmül nagy fésűalakú képződményekkel látta el, amelyek belenőnek a talajba s így fokozzák a fa ellenállóképességét.

Konakry utcáit mangófa (*Mangifera indica*) árnyékolják be; ezeket a fákat sok száz évvel ezelőtt portugálok hozták ide Dél-Amerikából; most az egész gyarmaton elterjedtek már. A mangófa rengeteg gyümölcsöt terem; gyümölcse nagyon tápláló és ízes, csak kissé terpentinszagú. A portugálok ezzel a fával megörökítették a nevüket, mert a Fulah-négerek «Bodo-Porto»-nak, vagyis portugálfának nevezik. Nagy szerepe van a bennszülöttek gyógyszer-tudományában, mint igen hathatós szer fogfájás, bronchitis és vérhas ellen.

Az utcákat kétoldalt nemcsak mangófa, hanem olajpálmák és borpálmák (*Raphia vinifera*) is szegélyezik. A part mentén szép, kövezett út húzódik, amely csöndes öblökhöz és távolabb kis kikötőhöz vezet; ez a kikötő sziklásánc mögött búvik meg és kis dereglyéknek alkalmas menedéket nyújt.

Napkeltétől délig, aztán pedig délutáni négy órától esti hét óráig Konakryban eleven élet lüktet. Kereskedők

és ültetvényesek száguldoznak Ford-autóikon az utcákon ; a kis autók zajtalanul siklanak tova ; négerrek a soffőrjeik ; közben kocsik dübörögnek, árúkat hoznak a kikötőből és viszik a nagy kereskedőcégek raktárházaiba. Az üzletekben hemzsegnek a bennszülöttek ; fekete polgárok járnak ki s be a kormányépületben ; a bankokban tolong a nép ; a mellékutcákat a fürge, ordító eladók és vásárlók fül-siketítő lármája tölti be. Közben egyre-másra felbög a szamarak szomorú iá-ja ; szegény állatok szinte leroskadnak a rizses zsákok és a banános kosarak súlya alatt.

Déltől délutáni négy óráig a város úgyszólván kihalt. Ebben az időben az európaiak otthon vagy az éttermeikben ebédelnek s utána hűvös, levegős szobáikban déli pihenőt tartanak. Mikor a hőség alábbhagy, újra kezdődik a tomboló kavargás és eltart egészen estig ; az estebéd előtt még gyorsan megfürdenek vagy egyet szundítanak. Tíz órakor mindenki ágyban van, vagy legalább is ez a látszat, mert az ablakok zárt fatáblái nem bocsátják keresztül a villamos lámpák fényét.

Minthogy három hétig tartózkodtunk Guinea fővárosában, van egy és más mondani valóm a Konakryban folyó életről. Most már elfeledtük azokat a kínokat, amiket a perzselő-forró nappalok és a fullasztó-tikkadt éjszakák okoztak nekünk. Mert ha az ember csak egy pillanatra nyitva felejtette az ablakok fatábláit, a szoba azonnal tele volt rovarokkal ; nem mind csípett, de elviselhetetlen zajt csaptak, folyton a fülünkbe, a szemünkbe és az orrunkba másztak, vagy beleestek az ételbe és italba. A kisebbfajta rovarok közül a moszkító csípése fájdalmas és maláriával fertőz, míg az apró szúrólegyek a vérhas veszedelmes terjesztői. Óriási, egérnagyságú fekete konyhai svábbogarak mászkálnak a padlón és ahol csak hozzáférnek, beleharapnak az ember testébe. Néha-néha mint sötétbarna virágok, hatalmas pókok jelennek meg a fehér falakon vagy a mennyezeten. Ezek az éjjeli rablók mindenféle rovarra vadásznak, de néha az embert is megtámadják s ilyenkor két-három napig dagadt lábikrákkal jár az ember. A mérges százlábúak itt elemükben érzik magukat és szívós küzdelmet folytatnak a pókokkal.

A szoba árnyas sarkaiban néha látni kis szürke hálócsonókat. Az ilyesmi láttára az utazó bizonyára filozófushoz illő nyugalommal vállat von és ezt dünnyögi: «Micsoda piszkos cselédség! Még a falat sem söprik le!» Pár nap múlva azonban filozófus utazónk újabb felfedezésre jut és gyanú támad benne. Mert a szürke hálócsonók lassan megindulnak és pedig mind a fehér ruhásszekrény vagy ételes almáriom irányában. Jaj annak, aki nincs résen és nem védekezik villámgyorsan: a ruhatárát hamarosan szőröstül-bőröstül fölfalják.

Néha természetek furakodnak csapatostul a házba és az éjszaka folyamán mohón felfalnak nadrágot, házicipőt, távcsőtokot, cigarettatartót, postabélyeget, szappant. Hanyagfészket szinte minden szögletben talál az ember; ezeknek a karcsú, szinte átlátszó lakói mindent fölfalnak: még a fogpépet és a cipőpasztát is, nem is szólván a vajról, kakaóról, cukorról és a finom angol süteményről!

Emlékszem egy nagyon előkelő ebédre, amelyen pánik tört ki, mert a mennyezetről mérges pók esett az asztalra, villámgyorsan végigszaladt a fehér asztalterítőn, eltűnt az asztal szélén és valószínűleg már valakinek a térdén mászkált. Sokáig kerestük, mert ennek a rovarpóknak (*Galeodes araneoides*) már a neve is megrémíti az embert. Más alkalommal a szíves házigazda hirtelen áthajolt a mellette ülő hölgynek a vállán és gyorsan szétnyomott valamit az újjaival.

— Mi az? — kérdezte a hölgy csodálkozva.

— Ó, semmi! — felelte a házigazda. — Csak egy mérges taratan-gyíkot nyomtam össze a vállán, mert ha rámászott volna a meztelen testére, égő hólyagokat vagy rosszindulatú gyulladást okozott volna.

Alkalmilag az itteni különböző skorpiófajták is ellátogatnak a lakóházakba, míg a dsungelben megeshetik, hogy se szó, se beszéd: bemászik az ember sátrába az óriási «pókirály», a madárpók, amely oly vakmerő, hogy madarakat és denevéreket is megtámad. A skorpióféle, hosszúfarkú, de majdnem teljesen ártalmatlan, undok Telephon (*Telephonus caudatus*) megjelenése mindennapos eset.

Néha messze a város határán túl kihajtottunk autónk-

kal. Elhagytuk az európai épületeket és a bennszülöttek kunyhóit és a cserjésen keresztül vágott útra tértünk. Ezt az utat is fölverte a gaz és a mindenféle cserje ; imitt-amott magas fák csúcsai néztek le az útra. A kocsinktól jobbra frankolin-tyúkok (*Pternistes vulgaris*) és vad gyöngytyúkok (*Numida meleagris*) csapatai rebbentek az út fölé ; az erdő fölött néha olyan apró madarak repültek, mint a délafrikai kolibrik, — itt is kolibriknak hívják őket a gyarmatosok — néha meg nagyobb, tarka madarak, mint például a turako (*Turacus cristatus*), a zöld kakuk (*Chrysococcy smaragdinus*), a vídám, hosszúfarkú, fekete, aranytarajos «fekete atyák», s végül a pompás bíborseregély (*Lamprotornis purpureus*). A fákról az itt zsandárnak nevezett kis madarak kerek, kókuszdióformájú fészkei csüngenek. Ezek szövőmadarak ; igen ügyes szövők és halálos ellenségei a hangyáknak. Pálmarestokból és hajszálfinom fűszálakból szövik szép kerek kosárfészkeket, amelyen egyetlen szűk kis lyuk a bejárat. A majomkenyérfa lombzatában százszámra csüggnek az ilyen fészkek. Ha azonban egy ilyen madárkolónia már megtelepedett, akkor az újonnan érkezők a pálmalevelek végén vagy más fák legvékonyabb ágain függesztik fel fészkeiket, hogy védve legyenek a mókusok és a kígyók támadásai ellen.

Valahányszor kirándultunk a városon kívül, mindig fölkerestük az állandóan ápolt botanikus kertet. Itt egybegyűjtötték úgyszólván egész Nyugat-Afrika flóráját. Van itt : *Butyrospermum Parkii*, amelyből vajsűrűségű, élvezhető olajat nyernek ; van dinnyefa (*Carica Papaya*), amelynek dinnyéi nagymennyiségű pepszint tartalmaznak ; narancs és citromfa ; kinkiliba (*Combretum micranthum*), amely értékes lázcsillapító tulajdonságáról ismeretes ; mérges «Teli» vagy «Gri-Gri»-fa (*Erythrophloeum guineense*) ; kola-diófa (*Sterculia sola*) ; aztán eukaliptuszok, különféle pálmák és tamariszkok, *Strophantus hispidus* és *Sarmentitus*, amelyek nedvéből a bennszülöttek mérget készítenek s azzal kenik be fegyvereiket ; aromatikusan fűvek, mint a tevéfű (*Andropogon laniger*) és a mosófű (*Andropogon muricatum*), amelyek nagyon értékesek illatszerek készítéséhez.

De más vidékek, sőt más országok flóráját is megtaláltuk itten, így például gyömbért, kínafát, kokaint, kakaót, kávé és egyéb növényeket. Egy majomfajtát is láttunk, amelyet a bennszülöttek «kineinkuli»-nak, a franciák zöld majomnak, a zoológusok pedig *Carcopithecus sapaeus*-nak neveznek. A portugál eredetű mulattokat is ezen a majomnéven szokták csúfolni.

A guineai kormányzó ügyvezetéséből, később pedig magával a kormányzóval folytatott beszélgetésekből megállapítottam, hogy ezen a gyarmaton a gyakorlati politika: «a küzdelem a négerék függetlenségéért». Meglehet, hogy ez meseszerűen hangzik, azonban ez a tiszta igazság. A néger mindmáig a természet rabszolgája, a nap cselédje volt. E hatalmakkal nem tudja felvenni a küzdelmet, mert a fejlődésnek még nagyon kezdetleges fokán van. Ha a forró évszak egyszer véletlenül tovább tart és nagyobb erejű, mint rendesen, ha a folyók áradásai bőségesebbek és az esős évszak hosszasabban tart, ha a földek termőképessége gyorsan kimerül, a bennszülött az efféle katasztrófákban Allah, a gonosz szellemek vagy a Halál sujtó kezét látja. Ha meggyőződött róla, hogy az imádságok és áldozatok nem használnak, nyugodtan nézi gyermekeinek pusztulását és megadással várja a maga kimúlását is.

A gyarmatokon a gazdasági politikának az az alapelve, hogy a bennszülötteket keményebb, szívósabb munkára vagy mechanikai erők alkalmazására nevelje, hogy a föld hozamát fokozza.

«A bennszülötteket arra kényszeríteni, hogy több órát dolgozzanak és jobban megfeszítsék erejüket? Egyetlen tollvonással hozhatunk olyan törvényt, amely ezt fogja eredményezni, azonban az lesz az egyetlen következménye, hogy még jobban megnehezítjük itt a helyzetünket» — mondta a kormányzó.

Hiszen a néger elvégre egyáltalán nem lusta; ha az átlagos 37 Celsius fokos hőmérséklet mellett dolgozik, még mindig nagyon szorgalmas lehet, ha munkaidejét okosan megosztja a munka és a szükséges pihenés között. Semmi esetre sem a fekete paraszt hibája, ha mostani napi beosztása

nem jár megfelelő eredményekkel. Vagy kimerült már a talaj, vagy pedig ósdi földművelő eszközei az okai az eredménytelenségnek : mint például a csákány, amit a falu kovácsa készít. Ha ilyen körülmények közt a felsőbb hatóság arra kényszerítené a négereket, hogy a századok óta kipróbált s az itteni éghajlati viszonyok mellett lehetséges munkaidőnél többet dolgozzanak, vajjon ez az eljárás nem riasztaná-e el a parasztokat a földekről? Vajjon nem támasztana-e elégedetlenséget, sőt talán forrongásokat is a lakosságban? Vajjon nem járna-e azzal a következménnyel, hogy ijesztő mértékben megcsökkennének azok a mezőgazdasági termények is, amelyek a bennszülött lakosság ellátására szükségesek?

A mostani időpontban nem lehet komolyan beszélni arról sem, hogy gőzgépeket alkalmazzanak Guineában a mezőgazdasági munkához. A lakosság túlságosan szegény, a kultúrának nagyon alacsony fokán áll, nincsenek tanult mechanikusai és oktatói, nincsenek megfelelő útjai és szállító eszközei, úgy hogy itten traktorok vagy komplikált gőzüzemű gépek egyáltalán szóba sem jöhetnek.

A guineai kormányzó tervszerű reformtevékenységének a következő eredményei voltak : 1919-ben csak tíz bennszülött családnak volt ekéje, amelyeknek vontatására 129, erre a célra betanított ökröt használtak. Ilyen módon körülbelül száz hold földet műveltek meg, igen jó eredménnyel, hiszen a terméshozam több mint tizenkétszerese volt az addiginak. Öt év leforgása alatt már 910 családnak volt 1146 ekéje és az ekék vontatására 2300 ökre. Ennek az volt a következménye, hogy mintegy 11,000 holdon mindenféle terményből dús termést takarítottak be.

Meg kell adni : nagyon is mutatós eredmény! A franciák véget vetettek a gyarmatokon a rabszolgaságnak ; Guinea kormányzója véget vet a bennszülöttek rabszolgai függésének az afrikai természeti viszonyoktól. Ezért nevezem én Guineát «a négerek függetlenségéért folytatott küzdelem» országának.

Mivel végtelenül változatos az a klimatikus zóna, amely a nedves Alsó-Guineát, a hegyes Futa-Dsallon vidéket és

Szudán keleti szakaszát magában foglalja, és mivel nagyon kevés az út: ez a gyarmat gazdasági tekintetben még nagyon kevésbé van felderítve s itt minden esztendő új és értékes felfedezéseket hoz, amelyek mind nagy lehetőségeket rejtenek magukban a jövőre vonatkozólag.

A gyarmat bennszülöttei s részben kevészámú ültetvényesei is kaucsukot termelnek, amit a *Castilloa elastica*, *Landolphia owariensis* és a *Funtumia* nevű növényekből nyernek. Körülbelül 1500 tonnát adnak el évente.* Ezenkívül tenyésztenek olajtartalmú földi mogyorót, *Eloesis guineensis* és Szezám-pálmát, rizst, banánt és ananászt. Guineában a lehető legjobb feltételei megvannak a gyümölcs-termelésnek és ha majd lesznek mesterséges öntöző berendezéseik, akkor a belföldi Guinea-banán eredményesen versenyezhet a Kanári-szigetek banánjával. Ugyancsak tenyésztenek koladiót, dohányt, gyapotot, kávé, akáciafajtákat, amelyekből gummiarabikumot nyernek, és agavét, amely kitűnő fonalat szolgáltat erős, durva szövetekhez.

Guinea ásványi kincsei még nincsenek kellőképpen felkutatva, azonban máris ismernek néhány dús vasérctelepet, hasonlóképpen találnak alumíniumföldet, aranyat, vöröszet és más fémeket. Jelenleg azonban európai bányavállalat még egy sincs. Az európai tőke csak a kereskedelemben dolgozik és a banán, ananász, tevéfű és mosófű-ültetvényekben.

A franciáknak nincsenek Guineában kiterjedt ültetvényeik vagy gazdasági intézőségeik és ez a körülmény rendkívül kedvező a bennszülött fekete farmerekre. Mert így tulajdonosai maradnak a földjüknek és lassankint odáig fejlődnek, hogy egyre erélyesebben dolgoznak az új módszerekkel, amelyekre a gyarmati kormányzat megtanítja őket.

* A kormányzat Kankan-ban és Dabola-ban külön iskolákat állított fel, amelyekben a bennszülötteket kiképzik a kaucsuknövények termelésében.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A száműzöttek szigete.

Miután néhány napot eltöltöttünk Konakryban, megtekintettük környékét s bizonyos könyvekbe és okmányokba betekintést nyertünk, kirándultunk a Loss-szigetekre, amelyek két-három mérföldnyire vannak a kikötőtől. A kormányzáság motoros csónakja értünk jött a kikötőhídhöz és Francia-Guinea börtönfelügyelőjének, Pourroy úrnak kíséretében elindultunk.

A Loss-csoport vulkánikus szigetekből áll és alakjuk kráterekre emlékeztet, amelyeket a tenger északon és délen öblösen kivájt. Közeledtünk a Tamara nevű nagy szigethez, láttuk pompásan tenyésző növényzetét, égbenyúló pálmáit s köztük a protestáns misszió szétszórt épületeit, amelyeket elhagytak egykori tulajdonosaik, az angolok. A franciák tudniillik cseréltek az angolokkal: cserében a Loss-szigetekért nekik adták az Új-Hebridákat. Az angolok a missziójukon kívül más emléket is hagytak itt, mert néhány bennszülött még mindig tud egypár angol szót és a lakosságban is akadnak angol-néger mulattok. Csónakunk Tamara partjánál kikötött és mi meglehetősen meredek, köves úton fölmásztunk a sziget északi csúcsára, ahol világítótorony áll. A világítótorony magas, meredek sziklaormon, jobban mondva: oromba épült. Itt megismerkedtünk a világítótorony őrével, ennek a feleségével és kislányával.

Tamara Nyugat-Afrika Sachalinja, a száműzöttek szigete. Elátkozott szigetnek is lehetne nevezni, azonban a természet oly bőkezűen megáldotta dús növényzettel, festői kilátásokkal és türkizkék, napsütötte tengerrel, hogy inkább áldott szigetnek kellene nevezni.

Azonban a sziget közepében szigorú börtön van, még

pedig szakértők szerint egyike a legszigorúbbaknak. Ismerem a tamarai börtönt és határozottan ez a legszigorúbb valamennyi börtön között, amelyeket a nyugatafrikai gyarmatokon meglátogattam. Azonban ezt a rangot nem volt nehéz elérnie. Egész sorát megtekintettem az ottani «börtönöknek» és megállapíthatom, hogy erre a névre alig tarthatnak számot. A foglyokkal való bánásmód és a táplálék általában jó s a fegyencek munkája mindössze annyi, hogy a francia kormány tulajdonában lévő konyhakerteket öntözik, vizet hordanak és a kormányépületek udvarát ki-söprik.

Mindenesetre láttam egyes börtönökben fogolycsoportokat, amelyek a nyakuknál fogva közös lánccal voltak egymáshoz bilincselve. Ez a látvány rendkívül visszataszító hatást tett rám. De nem egyszer láttam, amint a rabok hirtelen megszabadultak láncuktól, mert ezek csak vékony zsinórral voltak rájuk kötözve s a zsinórt a vas könnyű szerrel átvágta. Ez a hirtelen megszabadulás a rabok számára a legnagyobb meglepetés volt: elkezdtek futkosni és mindenütt keresgéltek, hogy valami zsinórt találjanak, amivel megint odakötözik magukat a lánchoz. Más alkalommal láttam egy csoport «gonosztevőt», amint libasorban mentek munkahelyükre. Valamennyien egymáshoz voltak kötözve a nyakuknál fogva, még pedig vékony fonalszerű zsinórral, úgyhogy rendkívül óvatosan rakták a lábaikat, csakhogy «bilincseiket» el ne szakítsák. Ismét más alkalommal láttam egy rabot, aki a lábain volt megbilincselve. Egyszerre csak lehullottak a bilincsei és a szegény fickó törte a fejét, hogyan erősítse a lábaira megint a bilincseit. A láncok és bilincsek tehát, amelyekkel a bennszülötteket megkötözik, a valóságban csupán a szabadságvesztés szimbolumai, mert ha valaki csakugyan meg akarna szökni, ezek ugyan egyáltalán nem akadályoznák meg benne.

A világítótorony sziklájáról két fekete katona kíséretében lementünk és egy szűk piszkos ösvényen egy csoport férfival találkoztunk, akik nyugágyakat vittek a fejükön. Ezek foglyok voltak s ezeknek kellett minket a börtönükbe vinniök.

Feleségem és Pourroy helyet foglaltak a nyugágyakon, mert még jó két mérföldet kellett megtennünk a legnagyobb hőségben. Én kísérőimmal együtt elhatároztam, hogy gyalog megyek, hogy útközben mindent megfigyelhessek.

Az úton vándorhangya csapattal találkoztunk; ezeket a bennszülöttek manyan-nak nevezik. Ezek a legborzalmasabb hangyák, mert ezek a vérszopó állatok milliókra rúgó csapatokban vándorolnak, két oldalt az erős és bátor harcos hangyákkal. A manyan légiói mindent megtámadnak, ami útjukba esik: gyümölcsöket, kis állatokat, marhákat, sőt embereket is. Jaj annak, akit a harcias nomád állatok e hordái megtámadnak, mert abból csak a puszta csontváz marad meg a távozásuk után. Ha ilyen hangyacsapat közeledik, négerek és európaiak ott hagyják telepeiket, elhajtják marháikat s minden cókmojkjukkal elvándorolnak. A milliányi manyannak ezt az özönlő tömegét még tűzzel sem lehet visszakergetni.

Utunk további folyamán a viharvert pálmatorzsek alatt észrevettünk egy nagy százlábút és gyűjteményünk számára elfogtuk. Sötétbarna volt, két méternél hosszabb és a Julus-fajhoz tartozott.

A szűk ösvény a sziget cserjésén át húzódott, amelyet csak imitt-amott szakítottak meg kis rétek; ezeken ott láttuk a négerek nádkunyhóit. A kunyhó közepében tűzhely, néhány fa és vasedény, gyékénnyel borított ágy: ez volt az egész berendezés; pedig majdnem minden házban több család él együtt. A kunyhó közelében kisterjedelmű mandioka-földek voltak. A fák között megbúvó földeken, amelyek néha nagyon messzire vannak a tulajdonos házatól, köles terem. Egyébként itt láttam először mandiókát: meglehetősen magas növény, finom levelekkel; a gyökerein durva, ehető kinövések vannak, mint torz és megnyúlt burgonyák; az izük is olyan, mint a burgonyáé. Itt két fajtája terem a mandiókának (*Manihot utilissima*); mind a két fajta ehető, kivéve egy bizonyos időt, amikor a keserű fajta mérges. Bizonyos fizikai vagy baktériumos behatások következtében a mandióka-gyökerek egyes részei mérges kéksavat választanak ki.

Itt alkalmunk volt megfigyelni a pálmaolaj házi készítését is. Két asszony bedobálta a pálmamagokat egy faszárba és puha pépes anyaggá törte. Az összesajtolt masszából kifolyó olajat nagy agyagedénybe fogták fel.

Már a fele utat megtettük gyalog, azonban egyszerre csak elviselhetetlenné vált a hőség. A hőmérő 51 fok Celsiusst mutatott a napon. Ez mégis csak sok volt. Sutba dobtam a büszkeségemet és magam is bebújtam a nyugágyat beárnyékoló pálmalevél-napernyő alá.

Végre célunkhoz érkeztünk. Nagy négyszögletes épülethez értünk, amelyet préselt agyagból épített alacsony védőfal vett körül; e fal mögött volt a felügyelő kis háza, az őrség kaszárnyája és a börtönépület. A rabok vagy külön kis egyescellákban laknak, amelyek hosszú sorban állnak egymás mellett, vagy pedig a tágas udvarban épült számos bennszülött-kunyhó valamelyikében. A veszedelmes és dacos rabokat a cellákban helyezik el, a többiek a kunyhókban lakhatnak. A börtön kapui nyitva voltak. Egy szenegál katonára, karabéllyal a vállán, több mint egy tucat rabot őrzött, akik a fal mellett itt-ott lekuporodva kosárfonással foglalkoztak. A fegyencek szabadon járnak-kelnek az erdőben, fákat döntenek, tüzeget vágnak, a mandióka-, kukorica- és kölesföldeken dolgoznak vagy vizet hordanak és mindezt teljesen felügyelet nélkül.

A cellákat kinyitották és megmutatták nekünk; le-sujtó látvány volt. Azonban Oroszország politikai börtöneiben undorítóbb, sötétebb és piszkosabb cellákat is láttam.

Ez a börtön csakis olyan bűnösök elhelyezésére szolgál, akik belátták, hogy a rájuk kiszabott ítélet igazságos és feltették magukban, hogy a büntetést lelkiismeretesen vállalják.

— Megszöknek néha a rabok Lossról? — kérdeztem a fogházfelügyelőtől.

— A szigetről nem, a börtönből igen — felelte kurtán.

— Mit csinálnak a szigeten, ha elszöktek?

— Hát kimennek az erdőbe, megbújnak a sziklák között, erdei gyümölcsön élnek, madarakat, gyíkokat, kígyókat vagy patkányokat fognak. De ha megjön az esős évszak,

megint visszajönnek, megkapják a páréves pótbüntetésüket és akkor megint itt laknak a falak között — magyarázta a gondnok bosszús hangon.

— Dehát miért nem menekülnek Lossról valahová a kontinensre? — kérdeztem.

— Hiszen megpróbálták, de még egyiknek sem sikerült. Ahányan csak megpróbálták, még eddig valamennyit a cápák falták föl — magyarázta Pourroy és bizalmasan lehalkította a hangját. — Most pedig meg akarom mutatni önnek az egész börtönteletet.

A fegyencek nagyjából férfiakkal voltak, akiket marhalopás miatt ítéltek el. A tolvajok a lopott ökröket vagy a lopott birkákat rendszerint a dsungel hozzáférhetetlen sűrűjébe hajtják és mivel ilyenkor elegendő húsup van, hogy pár napot vígan élhessenek, édes semmittevással töltik az idejüket. Ilyenkor rendszeren egyhúrú gitárjukat pengetik vagy egy-egy dalt dúdolgatnak, amelynek a szövege egészen egyszerű és naív, olyan gyerekes, mint az effajta fekete gonosztevőnek a lelke. A fegyencjelölt például ilyesmit énekel :

*Susogj, dsungel, susogj,
Sárga lombok, zöldek,
Bailu egyedül van a dsungelben,
Bailu jóllakott, torkig lakott Bailu!*

Különféle elejtett megjegyzésekből az a meggyőződés érlelődött meg bennem, hogy a bűnözés egyenes arányban nő azoknak a négereknek a számával, akik szorosabb érintkezésbe jutnak a fehérekkel. «A fehérek demoralizálják a feketéket» — mondja az afrikai viszonyoknak egy alapos ismerője. «Néha akaratlanul demoralizálják őket, néha pedig azzal a szándékukkal, hogy segítsenek a négereknek.»

Ennek egész sereg oka van. Az afrikai klíma és a négerek társadalmi szervezete a bennszülöttek számára bizonyos zárt és pontosan körülhatárolt életmódot szabott meg. Ha már most az ember ezt az ősi életmódot felforgatja, akár felületes és ügyetlen neveléssel, akár valami hirtelen kerekedett sikerrel, ami egyáltalán nincs arányban a ráfordított

fáradsággal, akár azzal, hogy kiszakítja a négert mindennapos munkájából, vagy felszítja benne a nagyravágyást — mindezzel csak azt éri el, hogy gonosztevőket tenyészts.

Figyelmesen megnéztem a rabok arcát. A nagy többség természetesen éppen olyan volt, mint száz más néger, Dakar és Konakry utcáin és piacain. Másokon ismét a degeneráltság bizonyos jeleit vettem észre, láttam néhány hülyét és teljesen őrültet, sőt egy kannibál is volt köztük. Ugyancsak megtaláltam a börtön-törzsvendég típusát, amelyet már orosz tapasztalataimból ismertem: ezek azok az emberek, akik szántsándékkal csukatják be magukat, hogy békeségben élhessenek és ennivalót kapjanak. Ezek rendszerint a legmeghúnyászkodóbb, legcsúsúzómaszóbb és legutálatosabb rabok, és ha szokás szerint kegyelmet kapnak és a börtönt elhagyják, csak azon törik a fejüket, hogy szabadlábbon pár jó napot csapjanak s aztán megint visszamenjenek a börtönbe, mikor a nyomor ijesztő arca rájuk vigyorog.

— Azoknak a raboknak, akik jól viselik magukat, örömmel adjuk vissza a szabadságukat még a büntetésük kitöltése előtt — magyarázta Pourroy — csak hogy a néger közösség nem mindig hajlandó visszafogadni őket és követeli, hogy az ítéleteinket csakugyan hajtsuk is végre szó szerint. Néha egy-egy fegyencből, akit a börtönből elbocsájtunk, kivész a büntetéstől való félelem s akkor megint újabb gaztettet követ el. Igaz, hogy ez aztán komoly következményekkel jár ránézve! Mert valószínűleg Kaledóniába, esetleg Cayenne-be kerül kényszermunkára — már pedig ez annyi ránézve, mint a halál!

A lossi rabok között vannak banditák és gyilkosok, alattomos, elszánt, bosszúvágyó típusok. Politikai fanatikuskok is vannak — csupa mozlim. Van ott egy hamis próféta is, szikár ember, szenvedélyesen izgatott szektárius arc, delejes szemek! Senkivel sem beszél és a felügyelő kérdéseire sem válaszolt; csak megvető tekintettel sujtott a fehérekre és összeszorította keskeny ajkait.

— Itt tanulmányozhatja ön egész Nyugat-Afrika etnológiáját — tréfálkozott a gondnok. — Itt megtalálhatja a Kongótól a Szaharáig lakó minden törzs képviselőit.

Pourroy igen barátságosan beszélt a foglyokkal és meghallgatta kifogásaikat és panaszait. A feleségem tiszteletere néhányat szabadon bocsátott és odavezetett bennünket a kunyhókhoz, amelyekben ezek az emberek a rendes rabéletet élik. Az egyik, akinek megkegyelmezett, vén gazember volt, katona, aki Verdunnél harcolt s a kitüntetésein és a sebein kívül egy csomó aljas szokással és bűnnel volt megrakva, amiket ugyancsak Európában szerzett. A tolokodás művészete is ezek közé tartozott.

A felügyelő pompás reggelivel kínált meg bennünket, árnyas kis lugasban, amely a börtönfalakon kívül volt. Az asztalnál két rendkívül ügyes rab szolgált fel.

Reggeli után elvezettek bennünket a női börtönbe, amely néhány szűk kunyhóból állt; körülöttük száraz ágakból és tüskés cserjékből font kerítés húzódott. A kunyhók mellett volt egy famozsár és mozsártörő, hogy a köleszemeket porrá törjék. Használatban volt ott egy agyag «kanarisz» és hatalmas tökfajtából készült «kalabassza», vagyis edény: a négerek közönséges használati tárgyai; a kerítésen néhány szoknya lógott: a bennszülött asszonyok egyetlen ruhadarabja; gyöngé tűz égett, a tűzön kis üstben főtt az étel. Az egész látvány semmiben sem különbözött attól, amit egy rendes bennszülött-kunyhó nyújt.

Az egyik katona valami vezényszót ordított, mire a kunyhókból kitódultak a lakóik. Összesen tizenkét nő volt, egyik félénkebb és elfogultabb, mint a másik. Csupa kiaszott lábszár és kar, petyhüdt, kiszáradt mell, ráncos arc és hunyorgató, rémülettől merev szem!

— Ezek «nősténypárducok» — magyarázta Pourroy — emberevők, akik fölfalták a tulajdon gyermekeiket. Gzettükért tizenöt évi börtönt kaptak.

— De hát miért követték el ezt? — kiáltottunk fel.

— Az éhség vitte rá őket — jegyezte meg a gondnok bizalmasnak szánt, de nem valami meggyőzően csengő hangon. — Önök valószínűleg tudják, hogy pár évvel ezelőtt, nem ugyan az egész országban, de egyes vidékeken járvány-szerűen dühöngött az éhínség. A négerek buták, ész nélkül élnek, s éppen ezért nem gyűjtenek készleteket az egész évre.

A vége aztán az, hogy még nemrégiben is a lakosságnak majdnem kétharmad része rendszerint éhhalállal pusztult el. Ma már ez nem fordul elő, legfeljebb egyes nagyon távoli vidékeken, ahová nem igen ér el a kezünk. Ilyenkor a kétségbeesésbe hajszolt anyák a tulajdon gyermekeiket is fölfalják.

Pourroy hangjának volt valami mellézköngéje, ami elárulta, hogy nem őszinte s hogy az a kívánsága, hogy erről a tárgyról ne intézzünk hozzá több kérdést. Én arra gondoltam, hogy Pourroy, mivel ő itt a gyarmati igazgatás képviselője, nem óhajt tovább beszélni erről a tárgyról.

A felügyelő, hogy a maga feladatát megkönnyítse, odament az egyik «nösténypárduchoz», aki a legöregebb és a legfélénkebb volt valamennyi közt és keresztkérdések alá fogta.

— Te fölfaltad a tulajdon gyermekedet?

— Igenis, fölfaltam.

— Miért tetted ezt? — folytatta a felügyelő.

— A varázsló parancsolta . . .

A felügyelő dörmögött valamit és gyorsan más kérdéssel hozakodott elő:

— Jól van. Ízlett neked a gyereked húsa?

— A hús nagyon jó volt, mindenki dícsérte a faluban — felelte a «nösténypárduc», miközben az izgalom legcsekélyebb jele sem látszott rajta.

Undorító lett volna, ha nem beszélt volna a magától értetődő legnagyobb természetességgel. Az ok és a cselekedet logikai egymásutánja egyszerű volt és világos: A varázsló parancsolta, az anya megölte a gyereket, a hús jó volt, mások is ettek a húsból.

Miközben a nösténypárducot élesebben megfigyeltem, arra a következtetésre jutottam, hogy a börtönt egyáltalán nem tekinti gonosztette büntetésének, hanem inkább azt hiszi, hogy az istenek megjutalmazták, mert engedelmeskedett a varázslónak. Engedelmeskedett a hatalmas félistennek és most nem kell reggeltől estig dolgoznia és kap ennivalót és ruhát. Férjek ugyan nem voltak itt, de az istenek, akik mindenre gondolnak, egész sereg nőtlen férfit

küldtek ide a szigetre és a «nősténypárducok» börtönének a kerítése olyan alacsony volt, hogy azon ugyan mindegyik átmászhatott.

Néhány véletlenül és akaratlanul elkapott megjegyzés élenken foglalkoztatni kezdte gondolataimat s azt a vágyat támasztotta bennem, hogy megértsem ezeknek a «nősténypárducoknak» valóságos, tragikus sorsát. Ma, mikor már sokat beszélgettem erről a dolgról, és sok könyvet elolvastam, amelyek rendszerint bőbeszédűen és szégyenkezve foglalkoznak a kannibalizmussal, olyan kép áll előttem amely rendkívül mozgalmas és végtelenül szájalomraméltó.

... A hőség napról-napra nyomasztóbbá vált. Már teljesen kiszáradt az erdő egész növényzete. Minden vad gyümölcs lehullott és vagy a hangyák zsákmánya lett, vagy porrá omlott. A föld megrepedt, kiégette a nap és kőkemény volt. A kiéhezett mezei patkányok és egerek seregestül jöttek a faluba és az élelmiszerek utolsó maradványait is elhordták. Éhező majmok hordái már többször feldúlták a földimogyoró és mandióka földeket és verekedtek a síkságon és az erdőben kóborló, ennivalót kereső gyerekekkel. Minden szemet, minden gyökeret mohón fölszedtek. A faluban az utolsó szem köles, az utolsó szem rizs is elfogyott. Az éhség minden kunyhóba beköszöntött, lejött a faluba, mint valami mindenható király elterpeszkedett a kiszáradt vörhenyes-sárga földön és egymásután szedte áldozatait. Először meghaltak az öreg emberek, a betegek és a gyámoltalanok; aztán a gyerekek, akiknek a számára nem volt már tej anyjuknak éhségtől kiaszott mellében.

Sehonnan sem jött segítség és nem is várták már sehonnan.

De ebben a pillanatban megjelent a faluban egy szikár, méltóságos férfi. Szúrós, perzselő volt a tekintete és a dsungelből jött, ahol a rejtekhelye volt — valahol messze a sziklák között. Mindenki ismerte, mindenki rettegett tőle és tisztelte, de a nevét senki sem merte kimondani. «A hegyi ember» — suttogták. Senki sem hívta. Magától jött, mikor a szükség a legnagyobb volt, mert a «hegyi ember» varázsló

volt. Ezért így hívták: «Subhaka», vagyis: «a sötétben cselekvő férfi», mert mindig éjszaka szokott megjelenni.

Mikor a faluba jött, minden kunyhót körüljárt, mind-egyikbe bekukucsált, mindent megértett és megint elment. Azonban nemsokára visszajött és párducbőrt hozott magával. Megint kunyhóról kunyhóra, sövényről sövényre járt, míg végre az egyik udvarban meglátta Ntiegit, a fiatal-asszonyt, akinek nemrégiben fia született.

Subhaka a vállára tette a kezét és lángoló tekintetét a szemeibe mélyesztette; senkisémet tudta a tekintetét elviselni.

Kis idő múlva megint eltűnt a varázsló a dsungel sűrűjében és Ntiegi, mint a pórázon vezetett kutya, engedelmesen követte. A szikláknál álltak meg, amelyeknek hasadékában ősidőkben a halált elásták. Ott a varázsló az asszony vállára akasztotta a párducbőrt és ezt mondta:

— A fétisek embervért követelnek, hogy a haragjuk lecsillapodjék. Te mostantól fogva párduc légy és támadd meg az első emberi lényt, akivel találkozol! Harapd át a torkát és ontsd ki a vérét a föld szellemének tiszteletére. A testét pedig oszd szét, hogy mindnyájan egyetek belőle és egyesüljete a fétisekkel, mint ahogy a gyermek egyesül anyjával, akinek a tejét szopja. Menj!

Ntiegi visszaszaladt a faluba. Koromsötét éjszaka volt. senkivel sem találkozott útjában, sem a falu utcáin, de mikor belépett a kunyhójába, az újszülött kisfia elsírta magát. Ekkor a «nősténypárduc» üvöltve rávetette magát a gyerekre és a fogait belevágta a torkába.

Másnap reggel Ntiegi minden kunyhóba bedobott egy darab húst, maga is evett belőle, aztán pedig sokáig kereste a kunyhóban a kisfiát, de sehol sem tudta megtalálni. Mire a nap lement, már el is felejtette, mert a Subhaka megint eljött, levette róla a párducbőrt, bekukucsált minden kunyhóba és az egyiknél, ahol a véráztatta föld már feketéllett, megállt, újjaival megérintette a földet, felvett egy morzsát és bedobta a nyakán csüngő kis zacskóba. Aztán megint visszament a hegyre.

Másnap fehér emberek jöttek s velük négerék, akik

kölestől duzzadó zsákokat hoztak a falu éhezõ lakosságának.

— A jóságos, a jóságos Subhaka! — kiáltozták a falubeliek. — Kiengesztelte a fétiseket és íme, máris segítséget küldtek nekünk!

Mikor a tisztviselõ ezeket a szavakat meghallotta, kutatni kezdett, hogy mi is történt a faluban; mikor megtudta a valóságot, szomorúan csóválta a fejét, kiosztotta a kölest a lakosok közt, aztán elment, de magával vitte Ntiegit, a nõsténypárducot is.

A rettenetes, titokzatos hegyi ember, akit bálványimádás és vak hódolat övezett, továbbra is ott maradt odujában a sziklák között. A falusiak szerencsésen túléltek az éhség és halál idõszakát. Ntiegit mindnyájan elfeledték, mert már sok esztendõ elmúlt azóta, hogy rabságának elsõ napját töltötte Tamarán, a száműzöttek szigetén.

Miközben Pourroy az undorító asszonnyal beszélt, jól megnéztem szikár testét, szikrázó szemeit, erõs, fehér ragadozó fogait és viharvert arcát, amelyen csak valami vad éberség hullámozott. Ekkor, mint valami fantasztikus álmot, mint valami zûrzavaros víziót, fölbukkant elõttem ez a kép és egyszerre láttam, hogy ez az elvetemült nõ bizony megértésre és szánalomra méltó. Ennek a nõnek a lelke még nem emelkedett ki a barlangkorszak õsészakájának komor homályából. A babona tüzei, régmúlt századok, régen az Óceán mélyébe süllyedt országok véleményei és szokásai bukkantak fel újra ennek az éjszakának átvághatatlan mélységeiben. A fekete faj agyvelejében és vérében még ma is ott sötétlik ez az õskori éjszaka.

Micsoda komoly, nemes és veszedelmes feladatot vállalt magára a fehér faj, mikor a maga útjára akarja vezetni ezeket az embereket, akik éppen most bukkantak fel az õsidõk homályából!

Ilyen gondolatokkal búcsúztam el a börtöngondnoktól és Pourroyval s kísérõimmal elhagytam Tamara szigetét. Miközben motoros csónakunk a hullámokat szelte, még sokáig láttam a parton álldogálni a rabok csapatát és az õrséget, amely vigyázott rájuk.

HATODIK FEJEZET.

Nem Isten — Ördög.

Mióta az öntudatos emberi gondolkodás csírájából bontakozni kezdett, azóta a földnek majdnem minden részében istenként tisztelték a napot. Csak itt, Afrikában, itt, az Egyenlítő tropikus hőségében, csak itt nem lakik a Napisten a négerolympuson, hanem inkább a Hadesben, a gonosz szellemek tanyáján. Igaz, bizonyos törzsek őrzik még a napmítosz hagyományát, de ott, ahol ez még megvan, régi örökség, ami Ra isten tiszteletének földjéről, Egyiptomból vagy Ázsiából, az emberiség bölcsőjéből származik.

Külsőleg a négerék a nap forróságával szemben szinte érzéketlenek. Testi sajátosságaik, a pigmentet kiválasztó bőr, a bőséges izzadságelválasztás, ami erős szaggal jár, a végtelenül lyukacsos nyálkahártyák, a durva, kemény haj : mind azt bizonyítja, hogy a mindenfelől a testbe nyomuló napsugarak fizikailag és kémiailag átalakulnak a bennszülöttek testében és ekként pusztító hatásuk enyhül. Viszont a bennszülöttek életmódja, vágyakozásuk a gyakori és meglehetősen hosszú pihenésre, aránylag rövid életük, testüknek meglehetősen gyöngye ellentálló képessége, ami egyáltalán nincs arányban testük alkatával és izomerejével, továbbá az a szokásuk, hogy testüket olajozzák : mind azt bizonyítja, hogy a fekete faj is szenved a nap miatt.

Hát még az európai ember! Nehéz parafasisakját, amely a napszúrás ellen védi, egy pillanatra sem szabad levennie, még benn, az árnyas házában sem! Elegendő, ha az ember a napon pár percre leveszi a sisakját, elegendő, ha pár napfolt játszik a szoba mennyezetén, elegendő, ha a sisak szelöltetője nincs eléggé szorosán lezárva, elegendő, ha a napfénynek egy kis szikrája táncol a víz színén : — és a sugarai

máris befurakodnak a bőrön vagy a szemén át az agyba és akkor jaj a fehér jövevénynek! A napördög megmérgezi a vérét, felkorbácsolja, felforralja és komoly betegséget vagy esetleg halált is okoz.

A gyarmati orvosok egész sor ilyen tragikus esetet meséltek el nekem, de a legszomorúbb efféle esetet egy bíró mondta el, aki hosszú évekig lakott a tropikus Afrikában :

Itt a nap ellensége az embernek, bármilyen színű is a bőre. A feketéknél lassan hat, csak fokról-fokra rövidíti meg az életük napjait ; másoknál ellenben gyorsan. Például egy európai nem tartózkodhatik büntetlenül hosszabb ideig ezen a vidéken. A hatóságok a hivatalnokoknak kétévi gyarmati tartózkodás után szabadságot adnak és nem szívesen veszik, ha egyik vagy másik ebből vagy abból az okból hosszabb ideig marad állomáshelyén. Ha egy hivatalnok visszatér Franciaországból a szabadságáról, a főkörmányzóság majdnem mindig más gyarmatra helyezi. Úgy látszik, hogy ez az eljárás nagy mértékben meghosszabbítja az államhivatalnokok egészségét és életerejét. Kétségtelen, hogy a hosszabb tartózkodás e klíma alatt gyilkos hatású és pedig nem csupán a fehér faj testi egészségére, hanem lelki állapotára is.

Például én a hivataloskodásom alatt rendkívül jellemző esetet éltem meg. Ez nem az egyetlen eset, de talán a legtanulságosabb, mert ebből ön tökéletes képét kaphatja egy ember legszörnyűbb összeomlásának. Az az európai, akiről beszélni akarok, éveken át dolgozott az egyik kereskedőcégnél. Kétévenként hathónapi szabadságra ment Franciaországba, aztán megint visszatért állomáshelyére. Egy idő múlva ez az akkor még fiatal ember személyes érdekeltséget vállalt egy kis telepen és mint már ilyen esetekben történni szokott, azonnal a legszebb eredménnyel kezdett dolgozni. Évről-évre szebb és szebb eredményeket ért el, a haszna egyre gyarapodott és az üzlete villámgyorsan föllendült. A vállalkozónak (én Paul Sauniernek fogom nevezni) most már nem volt ideje, hogy szabadságra menjen vagy pihenést engedjen magának. Csak mulatt és néger alkalmazottakat tartott, mindenre személyesen ügyelt fel, vezette

az egész vállalkozást, és munkaereje egy pillanatra sem csökken.

Ismerősei és az orvosok szüntelenül ostromolták, hogy ne hanyagolja el az afrikai tartózkodásnál szükséges üdülést s menjen pihenni, hacsak rövid időre is. Ezekre a tanácsokra Paul Saunier mindig készen volt a válasszal, ami mindig egyformán hangzott :

— Az üzletem egyre nagyobb arányokat ölt — mondta keményen — és éppen most nem hagyhatom magára. Elvégre ez nemcsak az én személyes ügyem, hanem itt nemzeti érdekekről is van szó : arról, hogy kiterjesszük befolyásunkat a bennszülöttek között és új kereskedelmi piacot teremtsünk! Tudjuk, hogy a franciák csak kelletlenül jönnek a gyarmatokra, ennél fogva minden ember nélkülözhetetlen, aki itt dolgozni tud. A már eddig meghódított állásainkat nem szabad feladnunk!

A kereskedő sokkal keményebb hangon dörögte oda ezeket az örökké egyforma gondolatokat, hogyses elhíhetjük volna, hogy ezek bármi tekintetben is a munkájának alapelvei lettek. Az igazi ok egyszerűen az volt, hogy Saunier váratlanul milliommossá lett és most gyorsan minél nagyobb vagyont akart összeharácsolni. Nem a hazája tartotta itt, hanem a tőke, amely egyre jobban szaporodott az egykori kis kereskedősegéd betéti könyveiben : ez bilincselte aranylánccal az alattomos afrikai földhöz.

A későbbi törvényszéki tárgyalás folyamán kiderült, hogy Saunier hosszú ideig szenvedett maláriában s ennél fogva éghajlat vagy helyváltoztatás nélkül semmiféle európai orvosság sem segíthetett rajta. A kereskedő megpróbálta néger kuruzslókkal gyógyíttatni magát, roppant mennyiségű koladiót evett, amik az idegrendszert rendkívül felizgatják, kif-et szívott (belföldi kenderből készült hasisfajtát) és ivott . . . Az ideges izgalom rendkívüli érzékiséget lobbantott lánggra benne, amit bizonyított a négerekkel folytatott állandó beszélgetése. Végül is ez az ember, akinek az egészsége tönkrement s aki még nemrégiben arról ábrándozott, hogy kényelmes családi életet fog élni Dél-Franciaországban, furfangos, vad és kapzsi bennszülött nők való-

ságos háremével vette körül magát ; ezekkel aztán az egészségének csekély maradékát is elpusztította. A malária után májbetegség következett, aztán lépbaj és szívbaj. Saunier valóságos roncs lett. Megöregedett, megkopaszodott, ráncos és fakó arcát sötét foltok tarkázták.

Szegény embernek a testével együtt a lelke is összeomlott. Éjjel nem tudott aludni, magában beszélt, nem ismerte meg ismerőseit, egész nap egyetlenegyszer sem volt hajlandó kimozdulni a házából s gyakran és minden ok nélkül éktelen dühre gerjedt.

Egyszer kézen fogta a mulattot, aki az első segédje volt és megmutatta neki a számlakönyveit. Egész nap és egész éjjel ezzel gyötörte magát, másnap reggel pedig visszatette a könyveket, szomorúan rázta a fejét és ezt mondta :

— Micsoda botrány! Micsoda kiadások ezek Franciaország számára! A képviselőház kénytelen lesz leszavazni ezt az esztelen pazarlást! Mit tegyünk? Mit kell itt tenni?

Kirohant és kétségbeesetten tördelte a kezeit. A négerek, akik az irodájában dolgoztak, csak mosolyogtak. Ők, a természet gyermekei, azonnal megéreztek a gonosz szellem jelenlétét, amely belopódzkodik az ember agyvelejébe.

Közben Saunier bezárkózott a szobájába és elkeseredett buzgalommal dolgozott, egyik ívet a másik után írta tele és a teleírt íveket gondosan begyömöszölte egy acél-ládikóba. Ha valamelyik irodai alkalmazott vagy segéd kopogtatott az ajtaján, a kereskedő odasurrant az ajtóhoz, bezárta, a teleírt ívet egy könyvesomó alá dugta és csak aztán engedte be a látogatót. Saunier napról-napra titokzatosabb és gyanakvóbb lett, míg végre egy napon magához hívta a mulattot és ezt mondta neki :

— Üljön le és hallgasson ide!

A kereskedő rászegzte tekintetét alkalmazottjának döbrent arcára.

— Tudnia kell, hogy új tervet dolgoztam ki, hogy cégemet még jobban fellendítsem. Ez milliókat fog hozni nekem. De mit is beszélek! Dehogy milliókat! Milliárdokat, milliárdokat! Szinte megrémít — igen, igen, megrémít, mert előre látom, hogy Franciaország összes bankjainak a

safejei nem lesznek elegendők, hogy a tőkém elférjen bennük! Mit tegyek? Magánbankár-ra bízom ezt a roppant kincset? Ó, nem, ez nagyon is bizonytalan volna! Az ilyenek ma itt vannak, holnap ott... Egy terven dolgozom: itt, a mi telepünkön építem meg az új Banque de France-ot, egy óriási épületet, amely kétszáz hold földet foglal el, mély titkos, acélpáncélos pincékkel, úgy hogy se tolvajok, se hangyák, se patkányok nem rabolhatják el a kincseimet. Hallgasson ide, nekem van itt egy ellenségem...

Mikor ezt mondta, óvatosan, aggodalmasan szétnézett a szobában.

— Ó — kiáltott fel gyötrődőn, rémült hangon — mindig itt van! Mindig itt van, megfigyel engem és leselkedik rám!

Saunier az újjával a szoba szemközti sarkába mutatott és nézett valamit, ami nyilván nagyon magasan, majdnem a mennyezeten volt.

A mulatt a félhomályos szobában hiába nézett a sarokba. Semmi mást nem látott, csak egy kis aranyló foltot. Egy vékonyka napsugár behatolt az ablaktábla egyik lyukán és most ott reszketett és táncolt a szürke falon.

— Látja? — kérdezte Saunier suttogva.

— Nem — felelte a mulatt ugyancsak suttogó hangon.

— Nézzen oda, az a szem, az a sárga szem! Az az én ellenségem! — folytatta a kereskedő suttogva.

— Ott? Hisz az a nap! — mondta rá a mulatt.

— Igen, igen, igen! A nap az én ellenségem! — kiáltott fel Saunier tompa hangon és odavágott egy súlyos márvány levélnehezéket a sárga folthoz.

A mulatt felugrott a székéről és ki akart osonni a szobából.

— Üljön le! — ordított rá a kereskedő fenyegetően. Aztán odahajolt és a fülébe súgta:

— A nap már régen összeesküdött ellenem, azóta, hogy a cégem olyan gyorsan fellendült. Igen, millió szemmel néz az agyamba, a szemeimen és füleimen át behatol az agyvelőmbe és el akarja rabolni a sikereim titkát, ki akarja olvasni a gondolataimat és terveimet, hogy keresztezze a szándékaimat. Ő az, aki a bőrömön keresztül az ereimbe ha-

tolt és a betegségekkel utat vágott magának a vérembe, a májamba és a szívembe! Átkozott legyen! Sátáni nap! És most megint az utamba akar állni, megint el akarja lopni a gondolataimat, megint össze akarja zavarni az eszméimet! Hallgasson ide! Barátom maga? Ha igen, akkor segítsen rajtam! Ne szóljon senkinek, érti, senkinek! Védelmezzen meg a nap ellen és én fejedelmi módon megjutalmazom magát, igen, fejedelmi módon! Csak vigyázzon rám, hogy a nap ide soha be ne találjon, hogy a millió szeme — az ő kémei és gyilkosai — közül soha egy se pillanthasson be ide a szobámba, ahol nagy gondolatoknak és roppant terveknek kell megszületniök! Erre vigyázzon, ez lesz a maga hivatala : védelmezni engem a nap ellen!

Ez után a beszélgetés után a mulattból szerencsétlen ember lett. Napkeltétől egészen a sötétség beálltáig, egész álló nap folytonosan be kellett tömködnie a lyukakat az ablaktáblákon, a fal és a tető hasadékait agyaggal kellett betapasztania, úgyhogy a legkisebb napsugár sem hatolhatott be Saunier házába.

A kereskedő többé egyáltalában nem mozdult ki a szobájából és ha mégis kénytelen volt vele, csak úgy ment ki, hogy a fejét előbb durva fekete kendőbe burkolta. Amint belépett az irodába, magához hívta a mulattot, a fejevédőjét ki sem nyitotta s úgy kérdezte tőle :

— Nézzen csak jól körül — bizonyos, hogy nem lesekedik itt valahol?

— Nem, uram, nincs sehol — felelte a mulatt.

Csak ekkor jelent meg Saunier sárgás, ráncos arca lassan, óvatosan és bizalmatlanul a kendő ráncai mögött és sötét, gyanakvó szemeivel körülkémlett.

Így folyt ez egy darabig, talán öt-hat hónapig. Saunier szakadatlanul írt, a roppant terven dolgozott, amelynek cége fellendítése és a párisi Banque de France-nak a telepre való áthelyezése volt a célja. Elbújt minden emberi lény és legnagyobb ellensége : a nap elől.

Kevés híja volt, hogy a szerencsétlen mulatt is el nem vesztette az eszét, mert folyton vadászni kellett, még a legjelentéktelenebb napsugárra is, ami Saunier házának

kiugró eresze alá bebújt és így a lakásba jutott, bár a szobát több réteg függöny és ablaktábla sötétítette be.

De a terv még nem volt készen, mikor megkezdődött az utolsó felvonása ennek a napdrámának, amely a fehér ember tizenöt éves trópusi tartózkodása alatt lepergett. A fehér ember drámája volt ez, aki kapzsiságában a napördög hatalmába került.

Egy nap a mulatt Saunier házába jött, hogy átadjon neki néhány váltót, amelyeket alá kellett írnia. A mulatt nikkelizáras irattáskát hozott és mikor az írásokat kivette belőle, a táskát ott hagyta az erkélyen. Saunier az íróasztalnál ült és mint rendesen, írt. A mulatt elébe tette a papirosokat és megállt mellette. Saunier a váltók fölé hajolt. Egyszerre csak föl pattant és rémülten meredt egy fénypontra, amely a tintatartó kristályán szikrázott és száz meg száz csillámló sugárra tört, amelyek végigszaladtak az asztalon heverő fém- és üvegtárgyakon.

— Maga elárul engem! — ordította Saunier és mint egy örült, ijesztő tekintettel meredt a mulatt arcába. — Maga elárul engem!

A mulatt egészen megzavarodott és nem tudott szóhoz jutni. Egyikük sem vette észre, hogy az erkélyen heverő irattáska nikkelizára verte vissza a napsugarat. A nikkelizárról a tintatartóra esett, megtört a kristályon és színes tűzszikrákat szórt mindenfelé.

— Én . . . én . . . — kezdett a mulatt mentegetődni.

— Tudom, tudom — üvöltötte az örült. — Maga alatomosan behozta ide az ellenséget, hogy mindent elvegyen tőlem, hogy megölje a gondolataimat s megöljön engem is. Itt van, fogja, ez a magáé! Ez a magáé!

Saunier kikapta a revolvert az asztalfiókból és rásütötte a mulatra. Nem hallotta a test tompa zuhanását, mert előbb megfordult és egymásután többször belelőtt az asztalon táncoló szikrákba, míg végre egy golyóval összeroncsolta a tintatartót. Most aztán elkergette a napot és kettesben maradt a holttesttel.

A napördög győzött. Paul Saunier elmeógyógyintézetben

végezte az életét, ahol utolsó lehelletéig a napellenséggel viaskodott.

— Azért meséltem el önnek ezt a történetet, hogy ön és expediciójának a tagjai mindig a fejükön tartásák a sisakjukat.

A bíró mosolygott és ezzel végezte be elbeszélését.

Én alaposan megfigyeltem a hivatalnokokat és a gyarmatosokat, akik ki szokták ugyan venni az elengedhetetlen szabadságidejüket, de mégis hosszú időt töltöttek a gyarmatokon és csakugyan azt hiszem, hogy csak kivételes szervezetek tudnak ellentállni a nap pusztító hatásának. A legtöbbjének már a vérében, az agyvelejében, az idegeiben van ez a méreg.

A gyarmati fehér lakosságnak csak egy osztálya tud győzelmesen megbirkózni a nap mérgevel: a katolikus misszió szerzetesei és apácái, akik a bennszülött lakosság között nehéz munkát végeznek és jelentékeny eredményeket érnek el. Nem tudom, milyen hosszú a keresztény szeretet e hőseinek az élete — valószínűleg nem olyan hosszú, mint az északafrikai arabok és berberek közt működő testvéreik élete — de rajtuk nyoma sincs a nap pusztító hatalmának. Valószínű, hogy az a szigorú és rendszeres élet, amit ők folytatnak szüntelen testsanyargatás közben: a legjobb mód arra, hogy a napördög ellen megvédjék magukat.

HETEDIK FEJEZET.

A Föld fiai és a pásztorkirályok.

Konakryból nagyobb kutatóutat tettünk a brit birtokban levő Sierra Leona határáig. Alsóguinea* csupa erdőség, végesvéig egyetlen dsungel, ahol hatalmas füves területek váltakoznak a folyópartig lenyúló erdőkkel. Csak a bennszülött fekete vadász érti a módját, hogy hogyan vágjon utat magának ezen a sűrű erdön át, amelyet mindenféle kúszónövények és liánok át meg átszőnek s amelynek nincs szilárd talaja, mert a fák gyökerei valóságos hálónak fonódnak össze a soha ki nem száradó mocsarak felett. Alsó-Guinea folyói dagály idején naponta kicsapnak medrükből és nagy területen elárasztják a környező földeket. A partok teljesen hozzáférhetetlenek, mocsarasok, kibogozhatatlan gyökérfonadék borítja őket, amely részben a földbe fúródik, részben szabadon kiáll. Így védekezik a fekete ország a tengerről érkező jövevények ellen is. Nemrégiben is még a Baga erdei törzs egyik ága lakott ottan, akik sohasem mozdultak ki az erdejükből.

Ezekben az erdőkben az uralkodó fa a mangrove-fa (Rhizophora Mangle), amelyet a bennszülöttek «kinsi»-nek neveznek. Rendkívül szívós és ellentálló s még a tenger-vízben sem rothad meg, mert nagy a tannintartalma. Az erdei törzsek kunyhóikat a fák gyökereire építik: itt töltik el egész életüket, úgyszólván az istenség karjaiban. Mert a véghetetlen dsungelt tisztelik egyetlen istenük gyanánt. Vadászat, halászat, a majomkenyérfa, a banánfa, az olajpálma, a «Dugura» (Butyrosperum Parkii) gyümölcse

* A portugálok Guineát az elpusztult Ghana vagy Gan birodalom fővárosáról, Dsenne városról nevezték el.

és a kolanövény (*Sterculia acuminata*) diója adja a szükséges táplálékát ennek az erdei népnek. A dsungel lakosai mindössze egy fontos felfedezést tettek: megfigyelték, hogy a «sokli» fa (*Tephrosia Vegelii*) leveleit a halak nagyon szeretik; ezért a mai halászok a Niger partján tenyésztik a «sokli»-t, hogy a leveleit csaléteknek használják.

Ezt a területet autón utaztuk be, amelyhez még egy poggyászkocsit csatoltunk. Az út jó volt; szellemes szerkezetű hidak vezettek át a keskeny patakokon és folyókon, amelyek a mély szakadékok fenekén zúgtak. A cserjés egészen az útig leért s úgy szegélyezte, mint valami fal, amely imitt-amott hat lábnyinál is magasabb volt. A füvek, bambusz-nádak és bokrok felett tarka «madárlegyek» (*Orthorhynchus*), pompás, zöld és zafírkék rigók és kakukkok (*Chrysococcy smaragdinus*), a folyók mentén pedig remek tollazatú óriás halászmadarak és búbos kócsagok (*Ardea garzetta*) röpködtek.

Ha messziről megpillantottuk a magas majomkenyér-fák görbe ágait, mindjárt tudtuk, hogy ott bennszülött telepnek kell lennie, mert a négerék ezt a fát szentnek és védelmezőnek tartják. Az út mentén közönséges galambok és vándorgalambok röppentek fel előttünk, köztük az igen nagy «korasa» (amint a bennszülöttek nevezik), vagy zöld galambok, aztán hamuszürke «gamba» galambok is; akadt fogoly és egyéb mezei szárnyas, továbbá mókus és sötétbarna mungó (*Herpestes pallidus*) is.

A falu lakosai a Szusszu-törzshöz tartoznak. A telepeik körül apró kölesföldek, «fonio» (*Paspalum exile*) és «Soso»-babföldek terülnek el; a földjeiket pálmák, dinnyefák (*Carica Papaya*), narancs, mangó és kolafák veszik körül. Nagyobb területű megművelt földet a dsungelben találni, míg az elárasztott folyóparton rizsültetvények vannak.

A falu lakosai közömbös tekintettel követték autóink útját; ha azonban megálltunk, hogy vizet vegyünk, a bennszülöttek körénk sereglettek és némán vizsgálgatták a koszikat és az utasokat.

Útközben gyakran láttunk feltűnően szép alakú, bájos

arcú és meleg tekintetű nőket, de férfiakat is, bő köpönyegben («bubu»); van köztük néhány pompás jelenség, néhány méltóságos, rugalmas termetű alak. Valamennyi kedves és barátságos.

Egyik-másik szusszu néger tetoválva volt: a mellükön és a karjukon hullámvonalak vannak. Néhány öregasszony különösen fölkeltette figyelmünket, mert a homlokukra valami sárga agyag volt tapasztva. Megtudtuk, hogy ez orvosság a fejfájás ellen; a «gesse»-növényből készítik (gyapot: *Gossypium acerifolium*), úgy, hogy a növényt porrá törik és agyaggal keverik.

Elhaladtunk a vörös Kakulina-hegység mellett, amely vulkánikus eredetű, a csúcsa pedig olyan, mint valami asztal. Mellette kisebb hegyek láncolata húzódik; ezek is olyan alakúak és emlékeztetnek a sánccal és árokkal megerősített várakra. A hegység közelében megtekintettük a nagy Koya falut: itt láttunk egy magas majomkenyérfát, amelyen nem volt már egy levél sem, hanem e helyett tele volt «zsandármadarak» fészkeivel. Ezek a lármás és fúrge madárcák sűrű rajokban röpködtek a fa körül, élesen és aggodalmasan csipogtak és fütyöntgettek. Sokáig nem tudtam eltalálni, mi lehet az oka ennek az izgalomnak s csak mikor jobban körülnéztem, láttam meg egypár nagy, csupasznakú és kiterjesztett szárnyú keselyűt (*Gyps Rüppellii*). Ezek a cseppet sem bizalmat gerjesztő ragadozó madarak ott ültek a bennszülöttek házainak tetején és a szomszédos fákon és a csőrükkel élősdiakat csipegettek föl. Nyilván nem voltak harcias szándékaik, de horgas csőreik és karmaik valahogy nem illettek aránylag békés foglalatosságukhoz; valószínűleg ezért rikoltottak a «zsandármadarak» vészkiáltásokat.

A keselyű, ez az undorító, falánk ragadozó madár, bizonyos tekintetben francia védelem alatt van, bár a franciák nem nagyon óvják a teljes kiirtástól birtokaik faunáját. A keselyű úgy jutott ehhez a kedvezményhez, hogy ő az egyetlen «egészségügyi rendőre» az erdőnek. Ők falják fel a bennszülöttek táplálékainak minden bűzös, rothadt maradékát, ők zabálják meg a dsungelben felfordult állatok

hulláit, ők gyilkolják a kígyókat s némely mérges rovarokat, például sáskákat és hernyókat.

Aki keselyút agyonüt, azt pénzbüntetéssel sujtják. Maguk a négerek isten gyanánt tisztelik a keselyút. Csakugyan nincs semmi új a nap alatt! Csak arra utalok, hogy az ókori Egyiptomban a sólyom istentiszteletben részesült és Ra istent sólyomfejjel ábrázolták.

Koyán túl folytattuk utunkat, tutajon átkeltünk a széles Kili, Kuleti és Mellakaró folyókon. Miközben fekete vezetőink a kocsikat a tutajra tolták és a tulsó partra átvezettek, kihasználtuk az időt és rövid kutatóutat tettünk az erdőbe, hogy a madarak és az apró dsungel-állatok életét tanulmányozzuk. Itt akadtak utunkba első ízben természet-építmények. A természetesek sok tucatnyi fajtájának egyike, a kis vörös természet-fajta telepe volt ez. Alakjukra nézve olyanok voltak ezek az építmények, mint a gombák vagy mint a köralakú négerkunyhók s a tető és a föld között verandájuk is volt. Ezt a verandát egy ügyesen fölhúzott, kinyúló eresztű tető jól beárnyékolta.

Kétségtelen, hogy a négerek a szalmakunyhóik architektúráját a természetből kölcsönözték és a szusszu, malinki, és fullah-törzsek, mintegy ennek az állításnak a bizonyosságául gyakran a természet-építményekről leszedett tetőket raknak a kunyhóik hegyébe. Gyaníthatólag a jólét biztosítására való talizmánokul szolgálnak ezek. Megfigyeltem, hogy az egyes építmények között hosszú sávban fölhányt föld húzódik; ezek a sávok, mint valami kötelek, összekötötték egymással az egyes építményeket; mikor azonban a földhányást szét akartam rombolni, csak nagy-üggyel-bajjal sikerült. Rájöttem, hogy ezek alagutak, vagy jobban mondva fedett galériák, amelyeknek oltalma alatt a szorgalmas természetek mindenféle holmit cipelnek az egyik épületből a másikba; ha sietnek, ezt a galériát használják.

Ezeknek az okos és jól szervezett kis állatoknak az életére vonatkozó további megfigyeléseim azzal a felfedezéssel jártak, hogy a természetek, ha valami tárgyat el akarnak hurcolni, vagy meg akarnak enni, előbb bevonják kemény cementkeverékkel, amit földből és testüknek valami váladé-

kából készítenek. Ugyanezen a módon kisebb-nagyobb boltzatokat emelnek a zsákmányaik fölött és ugyanígy vezetnek fedett galériákat az épületeikhez. Kétségtelenül azért teszik ezt, mert félnek ellenségeiktől: a naptól, a madaraktól s másfajtájú rovaroktól, mint például a vándorhangyáktól (*Anomma arcens*) vagy az orrszarvú bogártól (*Oryctes*).

Emlékszem rá, hogy utamon egyszer korán reggel felbredtem és sehol sem találtam a cipőmet, pedig előző este ott hagytam a földön. Jó erős pár hegymászó cipő volt. Hosszas keresés után végre megtaláltam egy földhányás alatt, amelyet a természetek ráhordtak és az éjjel cementréteggel bevontak, természetesen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy a cipőmet, mint valami ritka csemegét, megegyék. Egyik kísérőmnek a nadrágját ilyen módon pár óra alatt fölfalták.

Guineában és más gyarmatokon különféle fajta termeszekkel találkoztam, amelyeknek az építményei is különbözők. A legmagasabb épületeket a katonahangyák (*Termes bellicosus*) emelik. Ezek hengeralakú építmények, néha nyolc láb magasak és minthogy majdnem mindig fa alatt épülnek, sajtóságos és egészen fantasztikus formákat mutatnak. Tudniillik az esős évszak alatt a magas ágakról lecsöpögő víz kimossa az építmény felületét s így bástyákat és tornyokat képez és a természetek épületét olyanná varázsolja, mint valami romokban heverő középkori rablóvár. Ez bizonyos tekintetben fedi a valóságot is, mert hiszen ezek az épületek a katona-termeszek lakásai!

Egy másik fajtájuk, az Eutermes, behatol a fákba, folyosókat, termeket, magtárakat és egyéb szobákat épít bennük és a fa kivájt részeit saját gyártmányú cementjével vonja be, úgyhogy néha csak a fakéreg marad meg, amelyben a galériák kanyarognak. Néha a természetek oly alaposan kirágják az egész fát, hogy a legkönnyebb lökésre is ledől. Az olyan fákat, amelyekben természetkolóniák laknak, a madarak és a lepkék állandóan elkerülik.

Estefelé Forekaria telepre érkeztünk, ahol a tartomány előljárója, Martin Chartrie és felesége fogadott bennünket.

Chartrie breton ember, nagy sportférfit, atlétai termetű, erélyes, alaposan ismeri a gyarmatosítás problémáját — olyan hivatalnok, aki szereti Afrikát. Chartriené elegáns párisi asszony, aki a Bois de Boulogneból hamar az afrikai erdőbe vetődött. Chartrie úr barátságos és kényelmes otthonában hosszabb időt kellett töltenünk, mert alaposabban kívántuk tanulmányozni itten a szusszu-törzset és vadász-élményeket is akartunk szerezni. Tehát a számunkra fenntartott szobában jó kényelmesen berendezkedtünk és még aznap kirándultunk a Sierra Leone határára, a Formoria nevű nagy telepre. Útközben vad kávénövényeket, agavékat, kókuszpalmákat, nagy rizsföldeket és rengeteg ismeretlen vad gyümölcsöt láttunk, amelyeknek ott használatos nevei számunkra egészen semmitmondók.

Martin Chartrie elmondta nekünk, hogy a bennszülöttek igazgatásának feladata meglehetősen könnyű, mert nyugodt, engedelmes és becsületes emberek. Azonban az előljárónak a tevékenysége nem merülhet ki az igazgatásban, hanem az európai kultúrát is terjesztenie kell. Ez a dolognak a sokkal nehezebbik fele, mert a négerek ilyen irányú szükségletei bizony igen csekélyek. Egy kis mandioka, rizs, köles, «Fonio», földi mogyoró és bors — elegendő, hogy napjában kétszer meglegyen az ennivalója: ez a boldogságának netovábbja. Ha a bennszülötteknek efféle készleteik nincsenek, akkor kókuszdiót, mangót és narancsot szednek.

De mikor a forró évszak a vége felé közeledik, mikor a naptól minden gyümölcs elfonnyad és elszárad és a bennszülötteknek gond nélkül felhalmozott és könnyelműen elpocsékolta készletei kifogynak: akkor a négerek bemennek a dsungelbe, vadásznak, vad gyümölcsöt, ehető gyökereket keresnek és nagy kínnal-bajjal valahogy mégis eltengődnek a legközelebbi aratásig. Az ilyen éhség-periódusokban íjat és nyilat nyomnak a gyerekek kezébe és beküldik őket az erdőbe, s rábízák őket az isteni gondviselésre, meg a maguk találékonyságára. A fekete gyerekek hurkokat állítanak, hogy foglyot vagy gyöngytyúkot fogjanak és ha madárhoz nem jutnak, gyíkokat és kígyókat fognak, a zsák-

mányt tűzön megsütik és így elvergődnek a következő aratásig.

Naplemente után értünk Formoriába, de legnagyobb csodálkozásunkra az utcák még nagyon elevenek voltak. A fehérek csapatokban sétálgattak, álldogáltak, beszélgettek, nevetgéltek, énekeltek. Ezek a fehérek francia és szíriai kereskedők voltak, akik a bennszülöttekkel és Sierra Leone brit gyarmat négereivel kereskedelmi összeköttetésben állottak. Később megtudtuk, hogy a szíriaiaknak egész Nyugat-Afrikában mindenütt saját kereskedőházaik vannak, azonban üzletkötéseik módszerét, amelynek végcélja a kizsákmányolás és a visszaélés, a kormány nem tűri.

Egész nap a legszörnyűbb hőségben utaztunk és irtózatossan gyötört a szomjúság. Természetesen Formoriában igen kétes összetételű vízen kívül más innivalót nem kaptunk, pedig még jó két órát kellett lovagolnunk vissza Forekariába. Lesújtó kilátás!

Egyszerre csak az egyik utcasarkon ismerős felírású fehér cégtáblát pillantottam meg. «F. A. O.» betűk voltak rajta. Ezt a jelet, az egyik legnagyobb francia gyarmati cég nevének kezdőbetűit, első ízben a «Kilstroom» fedélzetén láttam, amelyet egészen eltorlaszoltak ennek a cégnek a ládái. Konakryban egyetmást, amire kutatóútunkban szükségünk volt, az F. A. O. üzleteiben szereztem be. Ilyenkor mindig tréfálkoztam, hogy ez az én cégem, mert ezek a betűk azonosak az én nevem kezdőbetűivel.

Mikor tehát a «cégem» cégtábláját megpillantottam, tapsoltam és odakiáltottam a kísérőimnek:

— Mindjárt szerzek én maguknak sört! Gyerünk az F. A. O.-hoz!

Odamentünk. Az áruház főnöke és a segédje hamarosan előkerült. Én azzal kezdtem, hogy bátorkodom sört kérni attól a cégtől, amely valami csodálatos véletlen folytán az én nevem kezdőbetűit viseli. Ezen sokat nevtünk és tréfálkoztunk és a szíves kereskedők pompás friss, hideg sörrel vendégeltek meg bennünket.

Visszatérőben bámulatba ejtett bennünket az a rengeteg madár, amelyet közvetlenül a kocsink kerekei előtt a

fényszóróink a földről fölriasztottak. Elnyújtott visítással röppentek fel vagy nekivágódtak a fényoszlopok vastag üvegjének és a földre zuhantak. Az egyik madár ott ragadt az autónk oldalán és alaposan megfigyelhettük. Olyan volt, mint valami nagy gázló. A szusszu-törzs «Fillikounhi»-nek nevezi ezt a madarat, a zoológia a *Lobivanellus senegalensis* nevet adta neki. Napközben sohasem lehet látni az úton, mert ebben az időben az erdőben vagy a folyóparton búvik meg.

Amint egyik-másik falun áthaladtunk, zenét hallottunk és a távolban táncoló bennszülötteket láttunk. Ezek a táncoló népcsoportok egy bevándorolt fajhoz tartoznak, amely távoli, ismeretlen országokból jött ide. Ezek a szusszu-k.

Ennek a vidéknek az őslakosai, a «fiai», más törzsek: a Yolák, Bagák, Timenik, akiknek ma már aránylag kevés képviselője él. Ezek a törzsek a legközelebbi rokonai a törpe négereknek és valamennyi néger között ezek őrizték meg legtisztábban az ősi néger vért, mert ezeknél az endogamia törvényei uralkodnak, vagyis a törzs tagjai mindig csak egymással kötnek házasságot. Az utóbbi években ugyan sok idegen vér keveredett beléjük a Landuma, Malinki és Szusszu törzsekkel való házasság révén s így fekete keverékfajta keletkezett. Némely kutatók olyanféle legendákat hallottak a föld fiaitól, hogy Alsó-Guinea lakosai Kustól, Káin fiától, vagy Káinnak unokájától, Ramah-tól származnak. Ha ezeknek a legendáknak csak egy szemernyi valóságos alapjuk van, akkor fel kell tennünk a kérdést, hogy miféle okok vagy miféle népek sodorták az elátkozott család utódait olyan messzire, hogy végül is erre a földdarabra, az Atlanti-óceán partjára jutottak?

Vagy talán a valódi, tisztavérű négerek utódai más világrészekből jöttek? Miért szóródtak szét az egész földgolyón, Afrikában, Dél-Ázsiában, az ausztráliai szigeteken, sőt Európában is, ahol, mint egyes tudósok állítják, a prehisztórikus baszk és etruszk koponyák között jellegzetes néger csontvázakat találtak? Vajjon tekinthetjük-e az afrikai négereket az eredeti fekete faj legvalószínűbb sarjadékainak? Nem illeti-e meg inkább ez a rang Polinézia fekete lakosságát?

Vajjon végül mindazok az országok, amelyeket a fekete fajok most laknak, nem csupán a legutolsó hazáik-e, amelyeknek kedvéért ott hagyták őshazájukat, Lemuriát — azt a hatalmas, titokzatos földrészt, amelyet az Óceán valamikor elnyelt?

Az izgatott és lázas kutatási ösztön azon veszi magát észre, hogy végtelen kérdések útvesztőjébe bonyolódott. Miféle rettenetes, borzalmas felfordulás kergette ki a fekete fajokat őshazájukból? Ki volt az ősatyjuk? Nem tudósítanak-e ősrégi egyiptomi feliratok — amelyek Kus utódairól beszélnek — olyan népekről, akik valamelyik ismeretlen vidékről kivándoroltak, aztán a századok folyamán végtelen hosszú vándorlásaik alatt összekeveredtek más népekkel, amelyek Cham fiaitól származtak?

Mit feleljünk minderre? Nincsenek írott tudósítások, amelyek ezzel foglalkoznak vagy bármiféle útmutatást is adnak, a legendák és a hagyományok pedig összevissza keveredtek és kibogozhatatlanul eltorzultak. A mai Baga és Yola törzsek nyelvének semmi köze sincs már az ázsiai dialektusokhoz, viszont az erkölcsök, a hit, a szokások ázsiai hatásokat mutatnak.

Ezek a törzsek hisznek egy hatalmas istenségben, aki közvetítők gyanánt szellemeket küld a földre. Ezek a szellemek aztán, néha varázslók segítségével, testet öltenek, akár mint fétisek vagyis természeti tárgyak, furcsa formájú kő, kifacsarodott gyökér vagy faág, korcs dió, kinövés valami növényen — akár pedig mint kő-, agyag-, vagy faszobrok, amelyeket a varázslók csinálnak. Ezek között akadnak kőszobrok, amelyek a karthágói Astarte képmásaira emlékeztetnek és a «Sitar» nevet viselik, ami egészen hasonlóan hangzik a karthágói nyelv Istar vagy Astar szavához. Csak véletlenség ez, vagy az őstörténet, esetleg a törzsrökonság visszhangja? Vagy pedig valami ősrégi alattvalói viszony tükröződik benne? Gyűjteményemben a Sitar-szobor mellett van a Yola-törzs egy kőfétise, szakállas szemita mellképe, a fején olyan sapka, amilyent a karthágóiak és az egyiptomiak viseltek. A négerek azt mondják, hogy ez az a fétis, amelyben törzsük ősének

szelleme lakozik — bölcs férfiú, Isten fia, aki az afrikai gabonát, a kölest veti.

Megint nyugtalanít a kérdés: Vajjon ezek a fétisek csak távoli visszhangjai még távolibb eseményeknek, amelyek az ősidőkben, az évezredek mult homályában leperegtek? Vagy pedig csupán archeológiai leletek, maradványai egy árja vagy szemita fajnak, amely a történelem hajnalhasadása idején éppen ezen az afrikai földön tanyázott?

Vajjon még mindig ezeknek a fehér fajoknak a vére folyik ezeknek az ősi és titokzatos «földfiainak» ereiben? Vajjon a Yola-törzsbeliek sasorra, keskeny ajka és dús szakállal nem azt bizonyítja-e, hogy igenis megvan bennük ez a vér? Vagy nem ezt bizonyítják-e a Baga-Fora törzs vakmerő vadászai és harcosai, akik rémületet keltenek az északról és délről jövő törzsekben? A Yolák és az erdei törzsek megvédelmezték a földjüket idegen hódítók ellen és hozzáférhetetlen dsungeljükben fenntartották a primitív négek eredeti hagyományait. Tudósok azt igyekeznek bizonyítani, hogy ezeket a törzseket Közép-Délafrika törpe népeivel együtt az erdőbe szorították a fehér és vörös fajhoz tartozó bevándorlók, később pedig azok a törzsek, amelyek a négek és a jövevények kereszteződéséből keletkeztek. A «föld fia» úgyszólván semmit sem tudnak szomszédaikról, megőrizték önálló jellemvonásaikat és az anyajog nyomait, amelyet erős, derék és bátor asszonyok gyakoroltak.

A leányok meztelenül járnak. Mindennapi ruházatuk illatos növénymagvakból fűzött nyaklánc, kagylókból vagy mesterséges gyöngyből készült öv és súlyos kar- és lábperecek. A hajadon nők teljes szabadságot élveznek és a közösség tulajdonai. A férjes asszonyok szoknyát viselnek, amely deréktől bokáig eltakarja testüket s a személyük magántulajdon.

A «föld fia» kitűnő vadászok. Guineának ebben a részében egy szálíg kiirtották az elefántokat és a vízilvakat és az értékes agyarakat becserélték a karthágói, majd az arab kereskedők, később pedig az európai matrózok árucikkeire. A bennszülöttek a nagy ragadozók vadászatára mérgezett nyilakat használnak; leginkább az irtózat

«Sali» vagyis *Strophanthus hispidus*-nak és alfajának, a *Strophanthus sermentosus*-nak mérgét alkalmazzák; ezeknek a mérges leve azonnal megállítja a szív-működést. A harcias, büszke és független «föld fiai» északi és keleti szomszédai a Szusszu és a Szoszo törzs falvai. Ha egy utazó, aki Ázsiát ismeri, ennek a törzsnek a négertípusát megfigyeli, gondolatai nyomban keletre szállnak és belevesznek a ropant földrész mélyébe, ahonnan a legkülönbözőbb fajok, népek és törzsek ide vándoroltak.

A mai szusszu-parasztok karján gyakran látni kígyóra emlékeztető tetovált hullámvonalat. «A kígyó népe!» Az egyiptomi romok falaira írt őstörténetek micsoda viharos, véres képe tárul elénk ezekben a szavakban!

A lélek lemerül elmúlt századok homályába. A «kígyó népe» — a brahmán Indiában, Ádám és Éva kígyója, Mózes kígyója, a kígyótízstelet a különböző ázsiai országokban az európai kígyómesék, a kígyós címerek a lovagok fegyverzetén . . .

A kutatók mélyen belepillantottak ezekben a távoli időkbe. Ha fölhasználnók azokat az eredményeket, amelyeket ennek a titoknak a fölfejtésében elértek, olyan történetet lehetne kieszelni, amelynek utolsó fejezete okvetlenül Guinea dsungeljében és a Futa-Dsallon szakadékaiban peregne le.

Az isteni «nap fiainak», a fáraóknak tizenötödik dinasztíáját szörnyű szerencsétlenség sujtotta . . . A hatalmas egyiptomi birodalom határain bevándorló hordák jelentek meg. Egyszerre jöttek különböző országokból és vágató vad állatokon lovagoltak a csatába, aminőket Egyiptomban azelőtt nem ismertek. Valahányszor a fáraó hadai csatát vívtak ezekkel a betörő hordákkal, mindig páni rémülettel menekültek, míg végre a hordák az egész országot hatalmuk alá hajtották. A bevándorlók nyomában vérontás és halál járt, kardjuk csapásai alatt hullottak a régi és a most uralgó dinasztíához tartozó családok és az egyiptomiakra rákényszerítették a maguk törvényét, a Su, a «kígyó népe» törvényét.

Az egyiptomiak ősrégi felirataikon Su vagy Sasu néven

örökítették meg őket és ugyanezen a néven nevezték csodálatos, idegenszerű állataikat — a lovakat — is. A «kígyó népe» azzal büszkélkedett, hogy őse óriáskígyó, amely a tengeren túl tanyázik.

Egyiptom új urai legalább kétszáz, vagy legfeljebb ötszáz évig uralkodtak a fáraók országában. Ezek voltak a Hyksos-ok. Az egyiptomiak a «pásztor királyok» csúfnevet adta nekik, mert a «kígyó népe» pásztorokból és nomádokból állott; «rabló királyok»-nak is nevezték őket, mert a Sasu-k vad örömeiket lelték a vérontásban.

A századok multak és a Sasu-k elpusztították és kifosztották Egyiptom termékeny földjét, Ra isten kedvencét. Így ment ez mindaddig, míg végre fegyverre kelt a derék I. Amasis fáraó s vele az egész nép, hogy a rabló királyokat, a Mentiu-pásztorokat és Sintin-íjászokat (így nevezték csúfalkodva a Nilus-völgy lakói a «kígyó népét») megverjék. Amasis kiűzte az idegeneket s azóta nyomtalanul eltűntek. Keletre húzódtak, Ázsiába és nyugatra, a sivatagba, amely elnyelte őket, mint ahogy a tenger elnyel egy marék homokot, amit a hullámokba szórunk. De az egyiptomi templomok és paloták oszlopain hieroglifek maradtak fenn, amelyek megörökítik ezeket a bevándorlókat és Sasu néven nevezik a kígyót és a lovas íjászt.

Ez a «kígyó nép» vezette be a nagy egyiptomi istenségek Pantheonjába Set-Sutekh-et. Set a napégette, homokos sivatag gonosz szelleme, a komor isten, akinek baljóslatú kísérfője a krokodil; ő az az isten, aki a fekete felhőkön át kígyó képében csúszik. A betolakodók kiűzetése után a thebei papok elfeledték a «kígyó népét», de a kígyóformájú, sárkányfejű isten, Set, a sötétség és a pusztulás komor szimbóluma megmaradt. Ez az egész, ami a «kígyó népéből» Egyiptomban megmaradt.

Hogy vajjon a Sasu-k a líbiai sivatagban és a Szaharában tönkrementek-e vagy tovább vándoroltak és mindenütt vérontást és pusztulást okoztak, az egyiptomiak nem tudták. A Sasu-k eltávoztak és a sivatag homokja beleperte paripáik nyomát. A «nap fiai» eltakarították a vad hordák nyomában maradt romokat és füstölgő hamuraká-

sokat és új emlékműveket emeltek, amelyek mind a mai napig megmaradtak . . .

Csakhogy a Sasu-k, a «kígyó népe» nem pusztult el. Át-
hágtak az Atlaszon, ahol a berberék Sus-törzse fenntartotta
a nevüket ; átvergődtek a Szaharán és halottaik csontjai
ott maradtak a karavánutakon, amelyeken még ma is jár-
nak az arabok és a tuaregek ; elérték Szenegált és a Nigert,
elpusztították az ott talált néger államokat, szétszóródtak
a nébertörzsek hangyabolyában és beléjük ojtották a fehér
faj vérét . . . Így ment ez századokon át, míg végre a Sasu-
Hyksosokat minden oldalról új bevándorlók szorongatták
s ők kénytelenek voltak elrejtőzni a Futa-Dsallon hegyeiben.
Ott maradt a «kígyó népe», míg egyszer csak jött a vörösbőrű
néphullám és arra kényszerítette őket, hogy egészen az
Óceánig meneküljenek. A Sasu-k szakadatlan harcokban
elérték Guinea bozótját és ott tanyáztak a mai napig, mi-
közben a nevük a néger nyelvek törvényei szerint Szusszu-ra
vagy Szoszo-ra változott.

Én száz szusszut láttam, részben Alsó-Guineában, rész-
ben a Futa-Dsallon-hegységben és mindig fölkellették figyel-
memet keskeny kezeik és lábaik, amik Ázsiában is meg-
leptek a Tuba-Soyot-ok páratlan lovasainál, a kalkaszi mon-
goloznál, a kínaiaknál és az északázsiai nomádoknál. Fi-
gyelmesen vizsgálgattam kiálló állkapcsaikat, néha ferde-
metszésű szemeiket, rejtélyes pupilláikat, amelyek mintha
valami fátyol mögött bujtak volna meg, és nem egyszer
megdöbbenő hasonlatosságukat Ázsia bizonyos részeinek
bennszülötteivel.

A szusszu nők határozottan a legkacérabbak az egész tro-
pikus Nyugat-Afrikában. A derekukon mesterséges gyöngy-
ből vagy illatos szumariamagokból készült széles, nehéz
övet hordanak. Egy gazdag szusszu asszonynak díszé még
az előkelő sötétszínű, szépen redőzött és a mozgást nem
gátló köpeny, a hímzett cipő, nyakékszer és karperec ; de
mégis a hajára fordítja a legtöbb gondot. A hajuk legtöb-
ször valóságos ékszerész-remekmű, mert hajszálnyira olyan,
mint egy csillag, amelyből sugarak lövellnek ki ; kis fonat-
ban végződik, amelyet bodrozott csigák körítenek. A

szusszu néger nők festői és művésziiesen megkötött tarka fejkendővel kötik be a hajukat, hogy a frizurájuk minél tovább épségben maradjon.

A férfiak bőujjú fehér «Bubu»-t hordanak és arab nadrágot, a fejükön pedig hímzett bársony- vagy gyapjúsapkát; a törzsfőnökök mohamedán mintára turbánt viselnek, néha pedig dúsan hímzett köpenyt is.

A szusszuk mohamedánok, de a Korán szigorú parancsainak a megtartása nem akadályozza meg őket abban, hogy fétiseket ne imádjanak, át ne vegyenek különféle babonás szokásokat a szomszédaiktól és ne őrizzenek a szer-tartásaikban, a táncaikban, a szokásaikban korábbi pogány hagyományokat.

A bennszülöttek házai kitűnnek szép architektúrájukkal; a köralakú épületet széles veranda övezi; a ház tágas és szellős. A gazdag szusszuknak több feleségük van; mind-egyiknek sajátja az a terület, amelyen lakik és ezen belül minden feleségének külön háza van.

Másnap reggel, hogy Formoriából visszatértünk, vadászatot rendeztünk. Zsákmányt ugyan nem ejtettünk, de ez alkalommal közelebről megismerkedtem a szörnyű afrikai dsungellel. Fűvek, nádfélék, tüskés cserjék és fák káosza, liánok és szúrós kúszónövények szövevénye, kábító illatot árasztó virágok, hegyes, összetört kövek, természetornyok és hangyabolyok, sűrű növényzettől eltakart és a sündisznóktól és a földimalacoktól (*Orycteropus capensis*) kivájt odúk: — ez a dsungel!

A sűrű olyan áthatolhatatlan, hogy a vadász a növények összevissza-bogozódott szövevényén keresztül csak nagy ügyel-bajjal tud utat vágni magának a puskatusával. Ha az ember csak egy pillanatra is megáll, nyomtalanul eltűnik előle a néger vezető, mintha fejest ugrott volna a tengerbe. A kiáltás, hívás teljesen hiábavaló, mert a száraz, zsongó dsungel minden hangot elfojt. Időnkint undorító dögszag üti meg az ember orrát. Ilyenkor az ember hullahangyák telepének közelében van, amelyek így riasztják el a betolakodókat.

Semmiféle madarat, semmiféle állatot, még leopárdot,

antilópot és oroszlánt sem lát meg a vándor előbb, csak mikor már alig pár lépésnyire van tőle, mert ebben a bozót-tengerben, amely körülzsongja és az örjítő napsütés izzó sugaraiban valósággal vak és kábult.

Csak ekkor világosodott meg előttem igazán, hogy mi csoda emberfeletti erőfeszítésről, bátorságról és önfeláldozásról tettek bizonyosságot a nagy Afrika-utazók: David Livingston, H. M. Stanley, Serpa, Pinto, Wissmann, Arnot, Duveyrier, Clapperton, Caille, Nachtigal, Lamy, Marchand, Emin és a többiek. Az emberiség még egyáltalán nem ismerte el és nem méltányolta azokat a szolgálatokat, amelyeket ezek a hősök tettek neki, sőt inkább kalandoroknak, nyugtalan szellemeknek tekintette őket, akik izgalmakat kerestek. Nem akarják megérteni, hogy mi csoda hatalmas akarat erőnek és testierőnek kellett bennük lenni, hogy hónapokon keresztül utaztak, csak hogy az afrikai dsungelnek egyik végétől a másikig érjenek, itt, ahol a nap valósággal hullámokban ontja lángoló mérgét, a föld pedig ismeretlen, halálos betegségek mérgét lehelli.

A négerek időközönként felgyujtják a dsungelt, hogy felfrissítsék a talajt az új fű számára, ami a barmaiknak kell és hogy ilyen módon új szántóföldhöz jussanak. A Forekaria melletti dsungelt éppen két-három hónappal ezelőtt égették s ezért itt nem láttunk egyebet néhány fogoly- és gyöngytyúk-csapatnál, amelyeknek messzehordó puskáink nem árthattak.

Napnyugta előtt holtra fáradtan értünk haza. Itt már nagy csapat bennszülött várt bennünket, mert Chartrie szeretetreméltó módon nagy tam-tamot, vagyis szertartásos szusszu-táncot rendelt tiszteletünkre. A falu főnöke is eljött erre a látványosságra. Komoly, méltóságos, őszszakállas öregember volt, fehér burnuszban és tornyos, fehér turbánban.

A házzal szemben állt fel a zenekar, amely két balaphonból,* kivájt fatörzsből készült nagydobból és kisdob-

* A balaphon a xylophon egyik fajtája; tizenhat kis deszkácskából áll, amelyeket egy sor üres kalabaszára fektetnek. A zenész pálcikákkal veri a deszkákat és igen dallamos hangokat csal ki belőlük.

ból állt, amely nem volt egyéb, mint kalabasszára feszített óriáskígyóbőr; volt hegedű is, amelynek egyetlen húrja lószőrből volt fonva. A zenészek gyors tempóban valami igen ritmikus melódiát játszottak s miközben a feleségem ezt a néger zenét lekottázta, már jöttek is a táncosok.

Először egy hétéves, egészen meztelen ifjú jött, aki rendkívül bájosan és hajlékonyan valami ritmikus táncot adott elő, miközben az egész csapat tapssal kísérte. A fiú csokoládébarna teste, formás karjai és lábai a legszebb Tanagra-szobrocskákat juttatták eszünkbe. A kis táncos egyetlenegyszer sem hibázta el a tempót vagy a ritmust. Akármelyik ballettben felléphetett volna. Utána két félmeztelen, duzzadó mellű nő következett, akik a földre hajolva hatalmas ugrásokat és fordulatokat végeztek, a nélkül, hogy testtartásukat változtatták volna. A legközelebbi helyőrség egyik katonája vad ugrásokat és gerinchajlításokat mutatott be. Ezután az előljáró udvarának jól ledöngölt földjén nagyon érdekes csoport jelent meg.

Leányok álltak előttünk, akik a nemi érettség beálltakor — ami egy hónappal ezelőtt történt — a körülméletlenség megfelelő operációnak kénytelenek magukat alávetni; ez a szertartás egész Afrikában általános.

Szép lányok voltak, üde, fiatalos alakok, remek karokkal és sajtóságos hajviselettel. A hajuk ki volt göndörítve, aztán bekenve valami illatos zsiradékkal, s rá volt erősítve egy görbe bambusznád-darabra, amit a fejük legtetején viseltek. Ez a frizura olyan volt, mint valami görög sisak vagy frígiai sapka. A frizurát fekete kendő takarta és védte. A lányok félig meztelenek voltak, a mellüket rövid hímzett mellényke fedte. A táncosnőket derekuktól lefelé tarkabarka szövetek takarták.

A tánc, amelyet hajlott testtartásban adtak elő, azzal kezdődött, hogy a lányok apró lépésekkel körbejártak és tarka kendőikkel kifejezésteljes mozdulatokkal integettek. De a zene hamarosan gyorsította a tempót és az előttünk mozgó sötétbronzszínű testek elkezdtek ugrálni és magasan a levegőbe lendültek. A remekformájú karok görcsösen vonaglottak, olyan mozdulatokban, amelyek kétségbeesést

és szenvedélyes könyörgést fejeztek ki. Majd változott a kép: a szemek föllángoltak, majd elsötétültek, égő ajkaik kéjesen kinyíltak, erős, kemény melleik remegtek és csábítottak, mintha szét akarták volna pattantani kötelékeiket, gyönyörű lábaik hatalmasan dobbantak a földön, úgy hogy porfelleg támadt és a kis kavicsok szétfreccsentek. Mikor a tomboló, öntudatlan ugrások és a hullámos mozdulatok egyre őrzöngöbbre váltak, a hímzett mellényké, a fejkendők és az erős combjaikat takaró szoknyák kezdtek lefelé csúszni. Még egy mozdulat és kitérültek a meztelen testek: nem volt rajtuk egyéb, csak egyetlenegy gyöngyöv.

«Bacchikus tánc, rituális orgia» — gondoltam magamban. — «Így táncolnak a bajadérok a Ganges partjain és a mongol táncosnők, mikor az alkohol és a sámánsípok rikoltozása felizgatja őket.»

Pár hónap múlva megtudtam, hogy holdtölte idején a férfiak ugyanilyen táncokat adnak elő. Mikor ezt meghalhattam, gondolataim kelet felé szálltak, hozzád röpültek, titokzatos Astarte, termékenység anyja, hozzád, halavány isteni Selene és szenvedő Déméter, hozzád, mindenható Isis, hozzád, fényesszemű Khastut, az orochon- és osztják lányok istennője. Most felismertem a szusszu-lányok táncainak ősi eredetét. Ezek a táncok az ázsiai bevándorló fajtól erednek és az est istennőjének, a termékenység szellemének, az örök újjászületés állhatatos éjszakájának, a vágy és a szerelem olthatatlan lángjának tiszteletére rendelt táncok voltak. Forekariát örökre hálásan megőrzöm emlékemben, mert ott éreztem meg a szűzi dsungel lehelletét, amely fülemben zümmögte rég letűnt századok dalait . . .

Martin Chartrie azt kívánta, hogy hosszabbítsuk meg ott-tartózkodásunkat és rábeszélte, hogy tegyünk folyami kirándulást s egyúttal azt a csábító eshetőséget is megcsillogtatta előttünk, hogy talán krokodil is kerül a puskasövünk elé. Ez természetesen csak csalétek maradt, mert a folyóban nagyon kevés volt a hal és ezért a hullók ott hagyták és más, szomszédos vizekbe költöztek.

De nem bántuk meg, hogy egy napot a vizen töltöttünk, mert láttuk a dsungelt a szövevényesen összebogozó-

dott liánok függőnye és a vízből kinyúló fagyökerek barrikádja mögött. Valahonnan a sűrűségből rikoltás hallatszott, majmok ugatása, kis madarak éneke. A folyóparton, majomkenyérfa csúcsán, fehér-fekete halászsas (*Pandion haliaetus*) nyögött és lesett zsákmányra, miközben hangját a keselyűk elnyujtott, szomorú rikoltozással kísérték.

A partok járhatatlanok és rajtuk egyetlenegy bennszüölt kunyhot sem láttunk. A vízhez csak imitt-amott vittek utak, amelyeket a halászok tapostak mélyen a mocsaras talajban. Néha-néha láttunk egy-egy hálót, ami ki volt feszítve halfogásra, egy-egy megkötött csónakot vagy ottfelejtett evezőt.

Csak ritkán hallottuk egy-egy hal lubickolását. A vízből kiálló kövek között hiába kémleltünk krokodilokat. Csak sirályok és komoránok tanyáztak a vizen, azokból is kevés. A folyómenti mocsarakból figyelmeztető rikoltással ibiszek és kis gázlók röppentek fel. Néha vadgalamb húzott el a folyó felett és csattogva feszítette ki szárnyait. Köröskörül csend terpeszkedett; a lomhán hömpölygő folyó felett mintha ott lebegett volna titokzatos, rejtélyes, érthetetlen suttogása a szfinksznek, amelynek halott és mégis oly beszédes szemeibe valamikor sokezer év előtt belepillantottak a szusszu-halászok ősei.

A fekete evezősök dalolásba kezdtek. Az első néhány dal csupa dicsőítő ének volt, rögtönzött tiszteletadás sorra mindnyájunknak. De ebbe hamar belefáradtak és elkezdték a maguk népdalait énekelni, amiket a feleségem gyorsan följegyzett.

Most lassankint ránk borult az éjszaka. Az erdő fekete fala mögül felbukkant a hold, bíborvörös fényben, ami elmosta az alakok körvonalait és mindent leírhatatlan varázsszal vont be. A csónak ide-oda kanyargott a vízből kiálló kövek között. Az evezősök előrehajoltak, megfeszítették izmaikat és halk, szomorú hangon énekeltek. Valami mélabús, vontatott dallam volt és mindig kétségbeesett sóhajzásban csendült ki. «Oi-e, Oi-e!»

Késő éjjel értünk vissza Forekariába, de a sofförök és a

helyőrség katonái már hajnali szürkületkor felrakták a kocsikra poggyászatunkat.

— Minden rendben! — jelentette az egyik fekete káplár.

Martin Chartrin bevezetett minket a lakóház mögötti második udvarban egy lugasba és így szólt:

— Nem szabad visszautasítaniok ezt a kis ajándékot, ami a maga nemében egészen afrikai.

Ezzel szénacsomóba burkolt állatnak a fekete fejét mutatta nekünk. Én kibontottam a szénát és csimpánzt pillantottam meg. Az apróság mindössze két-háromhetes lehetett: gyámoltalan, szerencsétlen árva. A testét és négy gyöngye lábát alig tudta még mozgatni, de erősen fejlett koponyájú fejét azonnal felénk fordította. Micsoda arca volt! Törekeny, halálravált, sápadt, öreg ember, a szemében mérhetetlen gyász és tompa fájdalom, de a tekintete csupa kíváncsi értelem és okosság.

Tejet hoztak tálban és a szerencsétlen jószág habzsolta, pedig a fejecskéjét csak nagy ügyel-bajjal tudta emelgetni. Egyszerre csak odaszaladt egy kis «zöldmajom» és nemcsak a tejet itta ki egészen, hanem még a csimpánzkölyök ajkait és bajuszát is lenyalta.

Hát visszautasíthattam-e ezt a szép ajándékot? Tizenöt perc múlva a csimpánzbaba szalmakosárban ott ült az autóban és kutatón nézett körül. Riadalom tükröződött a szemében, megdöbbenés sápadt, keskeny arcán, amelyet kis fekete autómaszk takart.

A kis csimpánznak a «Kaska» nevet adtuk. Egy hónapig nagyon sok gondunk és bajunk volt vele, de aztán egyszerre megokosodott, megerősödött és szellemi önállóságra tett szert. Mikor ezeket a sorokat írom, tizennégy hónapos; éppen most jött ide hozzám, hogy jó éjszakát kívánjon. Kezet csókol nekem, fogja a takaróját és átsétál a szomszéd szobába, ahol az ágya meg van vetve s ahová egyáltalán minden oda van készítve, amire egy jónevelésű gyereknek éjszaka szüksége lehet.

Guinea és más gyarmatok csimpánzai a Pasteur-Institut tulajdonai; a tudósok ezeken végzik kísérleteiket,

hogy jobban felkészülve vehessék fel a küzdelmet a legszörnyűbb emberi betegségekkel. Ekképpen a majmok vértanúkká lesznek és az emberiség érdekében szenvednek és pusztulnak el. Talán tudják is, hogy nagyon hasonlítanak az emberekhez és ezért kell meghalniok az emberek érdekében. Talán ez az oka, hogy olyan kimondhatatlanul és végtelenül szenvedő a tekintetük.

A négerek a csimpánzot «öreg»-nek vagy «régi ember»-nek nevezik, nem ölik meg és a húsát sem eszik. Megismerik közöttük a majomkirályokat; azt is állítják, hogy tudnak beszélni, de a viláért sem szólalnának meg, mert tudják, hogy hacsak egyetlenegy szót is kiejtenének, az emberek azonnal munkára fognák őket.

A guineai csimpánzok nem nagy csoportokban, hanem külön családokban élnek. Ez nagyon előkelő majomfaj. Ha veszedelemben forognak, például leopárd vagy óriáskígyó támadja meg őket, a hímek szembeszállnak az ellenséggel és tulajdon testükkel védelmezik meg nőstényeiket és kölykeiket.

A csimpánzok tizenöt éves korukig nőnek és egy—másfél méter magasságot érnek el. A csimpánzok élettartama még nincs biztosan megállapítva. A legöregebb, Afrikában foggott csimpánz 22 évet élt.

Ez az állatfaj az összes állatok között egyedül áll értelmi képességeivel, szellemi fejlődésre való képességével és azzal az adományával, hogy érzelmeit ki tudja fejezni. A mi «Kaská»-nk világosan meg tudta különböztetni egymástól az előszobacsengő, a telefon és a személyzeti csengő hangját. Egész csomó szót megértett. Ha az ebédlőben az óra elkezdett ütni, Kaska figyelmesen hallgatódzott, vajjon nem kezd-e ütni a másik óra is, az én dolgozószobámban. Ha telefonon nevén szólította valaki, megelégedett és kissé csodálkozó makogással felelt rá. Voltak vonzalmai és ellenszenvei, mert némely embereknek kezet csókolt, viszont sehogy sem tudta rászánni magát, hogy bizonyos más embereknek odanyujtsa bozontos mancsait. Ha jött az orvos, hogy a torkát ecsetelje, önként kinyitotta neki a száját s aztán úgy mondott köszönetet, hogy kezet csókolt neki. Ha valaki

játszott vele vagy csiklandozta, vagy ha különösen meglegedettnek érezte magát, hangosan nevetett. Ha a feleségem felvette a köpenyét, akkor a majom, mivel kimondhatatlanul szerette, keservesen elkezdett sírni. Ha igazságtalanul büntetést kapott, akkor szenvedélyesen zsörtölődött vagy meggyőzőn bizonygatta teljes ártatlanságát. Ha azonban megérdemelte a büntetést, akkor bizony Kaska nem dacoskodott, nem is duzzogott, hanem nyomban alázatosan bocsánatot kért. Ha valamelyik ismerősünk mókázott, mintha veszekedni akarna velünk, akkor Kaska bátran védelmünkre kelt s ha csemegézett, még azt is otthagya és a segítségünkre sietett.

A négereknél a csimpánzok nagy tiszteletben állnak, minthogy fehér az arcuk. A négerek szemében a fehér mindig a fehér embernek, az istenség kedvencének az ismertetőjele. Az arabok a majmokban s különösen a csimpánzokban Allahtól elátkozott népet látnak, amelyben csodálatos módon egyesültek az ördögnek és Kainnak, Ádám fiának a tulajdonságai.

A csimpánz állattani neve *Troglodytes niger*, a szusszú-négerek pedig «demui»-nak nevezik. A csimpánzok magas fákon tanyáznak és fedett fészkekben laknak, amelyeket kemény zsupszalmából, ágakból, száraz füvekből és levelekből készítenek.

NYOLCADIK FEJEZET.

Egy kis európai levegő — és vissza a dsungelbe.

Másnap, hogy Konakryba visszatértünk, visszaérkezett Franciaországból Georges Poiret, Guinea kormányzója. A hatóság és a lakosság, a fehérek és a feketék barátságos fogadtatásban részesítették, mert a gyarmaton mindenki nagyon szerette. Megjelentek a szusszu, malinki és a fullah törzsek főnökei is zenekaraikkal, énekeseikkel és táncosaikkal, hogy a kormányzót üdvözljék és kezet szorítsanak vele. A törzsfőnökök csoportja festői volt. Nemes, büszke arc, pompás termet, szép fehérrel hímzett köpeny, hosszú papi bot a kézben, kimért, méltóságos mozdulatok: ezek voltak a legszembetűnőbb ismertetőjelek a törzsfőnököknek, akik késő utódai a rettenetes pásztorkirályoknak, a «föld fiainak» és a talán legtisztább (mert legrégebb) Phuti egyiptomiaknak.

Poiret-val, aki kitűnő gyarmati tisztviselő, nem egyszer folytattam beszélgetést, amiből mindig sokat tanultam. Mindenekelőtt megismertem a francia gyarmati politika alapelvét, amelynek végső célja az, hogy a többé-kevésbé civilizált négereknek olyan csoportjait teremtsen meg, amelyek aztán már nem hajlandók előbbi életüket folytatni, amelyeknek többé már talán nem is lesz módjuk visszatérni ősi életformáikra. Természetes, hogy ezek az emberek a nagy néger közösségben előbb csak kisebbséget fognak alkotni, azonban, tekintettel a bennszülöttek passzivitására, ezek az «új» négerek hatalmas kultúrbefolyást jelentenek, mert szívós munkával bizonyára a lakosságnak mindig szélesebb és szélesebb rétegeit vonják majd a maguk soraiba.

Én azt hiszem, hogy ez a terv minden ízében egészséges lelki feltételekre támaszkodik és sikerrel fog járni. Csak azt nem tudom, nem lesznek-e majd akadályai a

mulattok, ez a veszélyes elem, amelynek szakadatlan gyarapodását most még semmiféle törvény nem gátolja. Csak attól tartok, hogy a fehérek megérik majd azoknak a történelmi eseményeknek a megismétlődését, amelyek az ókori rómaiak afrikai világoralmának alapjait megrendítették, mikor az ottani lakosságban kitört az elégedetlenek lázongása, akik a *ius connubii*-t követelték és azt kívánták, hogy a színes asszonyoknak és gyerekeknek is adják meg a római polgárjogot, minden kiváltságával egyetemben. Kétségtelen, hogy a mulattok is ilyenféle jogokat fognak követelni, és ha sikerül nekik fekete anyáikat is bevonni a mozgalomukba, annak kiszámíthatatlan következményei lennének. Poiret maga bízik benne, hogy a négerék nevelhetők és értelmi erőik felszabadíthatók.

Poiret megérkezése alkalmából megismerkedtünk a konakry-i európai kolóniával és most már társasági életet éltünk. Ez sok-sok alkalmat adott mindenféle megfigyelésre.

Hálából a nekünk juttatott vendégszeretetért, a feleségem két hangversenyt tartott az ottani klubházban. Megkérte Bertrand-t és Poiret kormányzót, akik mind a ketten jól zongoráztak, hogy kísérvék. Felfedezett néhány urat és hölgyet, akik tudtak énekelni, több próbát tartott velük és remény volt rá, hogy a hangverseny minden tekintetben jól fog sikerülni.

Alaposan megfigyeltem, milyen hatást tett a zene a hallgatóságra. Még soha hangversenyen nem láttam ilyen izgatott, sápadt arcokat, remegő ajkakát, csillogó szemeket és görcsösen ökölbe szorult kezeket. A zene képzeletükben föltámasztotta egy-egy szeretett lény arcvonásait és hangját és a nagy zeneszerzők hatalma az egész földkerekségen szétszórt embereket egyszerre egységes közösségbe kovácsolta. Legalább is nekem ez volt a benyomásom. A feleségem, aki a legnagyobb európai városokban szokott játszani, később elmondta nekem, hogy ebben a konakry-i kis klubteremben úgy játszott, mintha templomban lett volna, mert érezte, hogy hallgatóságának a lelkében valami egészen szokatlan dolog történik.

A hangverseny utáni reggelen megint a dsungelben

voltunk : ezúttal megnéztük a Koya és Dubreka falvak közti területet. Koya közelében elejtettünk egy krokodilt. A Koya- vagy Sorinka-folyó partjain rengeteg a vízimadár. Fogtunk néhány állatot, köztük a nálunk is ismerős európai nagypólingot (*Numenius aquatus*), amely egészen idegenszerűnek tűnt fel a sok tropikus ibisz, fehér kócsag, különféle fajta bölömbika, papagály és zöld galamb közt, amelyek a víz tükre fölött repdestek. Ez a madár, — Európa és Ázsia lakója, — úgy hatott, mintha valaki jólszabott sűrű utcai ruhában jelenik meg csupa frakkos úr között.

Dubreka egy másik telepén a legfőbb hatóság egy fekete, kissé tökfejű őrmester, aki nem tudja a szusszu-nyelvet és franciául is csak nagyon gyengén beszél.

Ahogy megérkeztünk, mulatságos eset történt velünk. Útközben t. i. teljesen kifogyott az alkoholkészletünk, amit rovaryújtás céljaira magunkkal hoztunk. Ebben az ügyben az őrmesterhez fordultunk, ez pedig a tanítóhoz utasított bennünket, aki ugyancsak néger volt.

— Végtelenül örülök, hogy szolgálatukra lehetek — mondta a néger ünnepélyesen, mikor megmagyaráztuk neki, hogy mire kell az alkohol. — Azonnal írok egyik barátomnak, egy kereskedőnek, akinek Dubrekában van az üzlete.

Nagysokára készen lett a levél és meglehetősen mulatságos volt :

«Uram, — írta a tanító — kérem, égessen alkoholt a fehéreknek, akik ma reggel ideérkeztek. Azért kell nekik, hogy megtartsák azokat a rovarokat, amik velük vannak. Üdvözli N. N.»

Ó, ezek a néger levelek! Rendszerint a tanító, a tolmács vagy a gyarmati iskolák tanulói írják őket, nyakatekert, virágos nyelven és a szavak sziporkázó tűzijátékában lelik kedvüket, de nincs érzékük az érthető fogalmazás iránt. Ha honfitársaik a faluban ilyen levelet kapnak, elsietnek a tolmácshoz, lefordíttatják és átíratják. A válasz aztán rendszerint így kezdődik :

«Mélyen tisztelt és kedves N. N. Megkaptuk gyönyörű levelét, amelyet senki sem értett meg ; de ez nem baj. Közljük, hogy üdvözli az édesanyja, Asere, üdvözli a felesége, Gangué, üdvözli az édesapja, Satone stb.»

Szóval Dubrekában nem tudtunk alkoholt felhajszolni, tehát nagy kanoeba ültünk és egész nap a széles Kabutai-folyón vitorláztunk. Egyes helyeken szinte elfalazták a folyót az osztrigazátonyokból képződött szirtek. A folyóparton álló fák gyökerei mind tele voltak aggatva ezeknek a puhányoknak a kagylóival. Néha a gyökerek kiálltak a vízből és bennük rengeteg apró rák tanyázott. Másfajta ürge rákok kimásztak a mocsaras partra, lesbeálltak az odvaikban vagy leskelődtek bizonyos kis halra, amely ugrani is tud és fel tud mászni a fákra. Ezeknek a rákoknak a halfogás céljaira kis szarvuk van meg két ollójuk: az egyik hosszú és erős, a másik sokkal kisebb. Amennyire megállapíthatam, az *Astacus fluviatilis* családba tartoznak.

A mocsarakban csak úgy nyüzsgött a sok vízimadár. Kócsagok, bölömbikák és kis gázlok bőségesen találtak itt pompás táplálékot. A folyóparti sűrűségben egyre hangzott a majmok makogása. Minduntalan hallottuk egy-egy hal lubickolását. Kanoénkhoz közel két orrszarvú halat láttunk.

A Kabutai a halak igazi paradicsoma. Egyre-másra ugrálnak ki a vízből a nagy és kis halak. Közvetlenül a csónakunk mellett egy egész raj úszott: rabló víziállatok üldözése elől menekült. Végesvéig a folyón, egész útunk alatt, folyton talákoztunk munkában lévő halászbárkákkal. A dióhéjformájú, egy darab fatönkből kivájt kis csónakban két halász ült lovaglólásban, lábszáraik a víztükörre lógtak. Mindegyiknél három horogzsineg volt, amelyek súlyokkal és kampókkal voltak ellátva. A horogzsinegeket kivetették a vízbe, még pedig úgy, hogy egyet-egyet a jobb- és ballábuk nagyújjá és második újjá közé szorítottak, a harmadikat pedig a balkezükben tartották. Ha a hal elkezdte a zsineget erősen húzni, a halász lassan kihúzta. Egyetlen pillanat sem mult el, hogy ne láttunk volna a csónakba potyogni egy-egy széles, kövér, ezüstös halat.

Dubreka az a hely, ahonnan óriási mennyiségű koladiót (a bennszülöttek nélkülözhetetlen narkotikumát) szállítanak Európába és dolgoznak fel a belföldi piac számára. A koladió kigyógyítja és megvédelmezi a négert különböző betegségek ellen, oltja a szomjúságot és megerőltető meneteléseknél

csillapítja az éhség kínjait ; a boldog feledés és az édes álom pillanatait juttatja nekik ; egyúttal szerelmi talizmán is, mert száz koladióért bármelyik apa azonnal eladja a leányát.

Dubreka erdeiben és az egész guineai dsungelben nagyon sok olyan növény van, amit a tudomány még nem ismer. Vannak köztük gyógyítóerejű, de vannak mérgező hatású növények is. Pobeguin tanulmányozta az ismert növények alkalmazását a négerek gyógyászatában s én is felhozok néhány példát. A selyemfa termését a négerek gyógyszernek használják a bélpoklosság és egyéb bőrbetegségek ellen ; a kinkilibát sárgaláz ellen használják, a tamariszkérget gyomorhaj és sebek ellen, a kosszafina a fekete fajok kinínje, a malária hathatós gyógyszere ; a banánfa hamva csillapítja a sebvérzést.

Ezek az orvosságok általánosan ismertek és a bennszülöttek nem titkolóznak velük ; de azok az orvosságok, amelyek a varázslók titkos tudományába tartoznak és a néger kuruzslók egész tudományát teszik, máig sincsenek kikutatva és itt még tág tere nyílik az alaposabb kutatásnak.

Magasrangú gyarmati hivatalnokok hangoztatták előttem, hogy a varázslók és a kuruzslók olyan növényeket ismernek, amelyek embereket és állatokat megőrjítenek, de tudnak másfajta füveket is, amelyek biztosan gyógyítják az örültséget. A varázslók különféle füvekkel meg tudják szaporítani az asszonyok, a tehenek és a kecskék tejét. A kuruzslók néha olyan növényi főzetet itatnak a beteggel, amelynek élvezete után epileptikus görcsökbe esik és próféta kijelentések hangzanak el szájából. Természetfölötti erők felébresztésére, ifjúi frissesség visszavarázsolására, féltékenység föllobbantására, ellenség kiirtására : mindenre vannak növényi eredetű receptjeik, de ráolvasásaik és amulettjeik is.

Itt elsősorban azt a rettenetes mérget kell említenem, amelyet a «Teli» vagy «Gri-Gri»-fa (*Erythrophloeum guineense*) kérgéből készítenek. Ennek a méregnek a hatását és alkalmazásának a módját legjobban megvilágítja egy történet, amelyet Konakryban karácsony estéjén egy ottani kereskedő mesélt el nekünk.

KILENCEDIK FEJEZET.

A méregpróba.

— Egy napon — kezdte ismerősöm az elbeszélést — Marseilleből érkező hajó vetett horgonyt a kikötőnkben. Csak egyetlen utas szállt partra s ez is rögtön a kormányzó palotájába ment. Az utas hölgy jelentkezett a szolgálattevő hivatalnoknál, megmutatta az útlevelét és közölte vele, hogy ő felesége egy káplárnak, aki az egyik szenegáli ezredben szolgált. A neve Moriba Dsallo és a Malinki-törzs királyának a fia.

— Bocsánatot kérek, itt nincsenek királyok — jegyezte meg a hivatalnok.

— Tudom, tudom — felelte az asszony méltóságteljesen. — A férjem elmondta, hogy a francia hatóságok egészen aláásták az egykori királyi családok befolyását és tekintélyét. Azt is mondta, hogy a mi itteni kormányzatunk minden hagyományos emberieségre fittyet hány és akaratlanul is előmozdítja az izlám terjedését, mert az uralkodó és befolyásos családok között egyre több és több híve akad ennek a vallásnak.

A hivatalnok csodálkozva nézett a hölgyre, mert ezt a nézetet olvasta már különféle kiváló írók könyveiben és magasrangú hivatalnokok jelentéseiben; de rögtön összeszedte magát és ezt válaszolta:

— Jó, jó, ez mind igaz lehet, kedves asszonyom, azonban egészen határozottan állíthatom, hogy itt a gyarmaton soha senki nem hallott olyan királyról, akinek Dsallo a neve.

A hölgy lesütötte a szemét és összeszorította az ajkait, de látszott rajta, hogy nem nyugodott meg és nincs meggyőzve.

— Mit kíván asszonyom, milyen hatósági intézkedést?
— tudakolta közben a hivatalnok.

— Föl akarom kutatni a férjemet és vele akarok lakni!
— felelte a hölgy és kék szemeit aggódón fölvetette.

— Nem lesz könnyű dolog Moriba Dsallot felkutatni, mert valószínűleg több néger is viseli ezt a vezeték- és keresztnevet . . . — A hivatalnok elgondolkozott. — Szabad kérnem most, nagyságos asszonyom, bizonyos felvilágosításokat, amiket jegyzőkönyvbe kell vennem? A neve?

— Magdalena.

— Leányneve?

— Truot.

— Kora és vallása?

— Huszonhétéves, római katolikus.

— Iskolai képzettsége, foglalkozása?

— Szakiskolát végeztem, hímzőnő vagyok.

— Melyik templomban volt az esküvője Dsallo káplárral?

— A Szent Rókus-kórház katolikus templomában, M.-ben, ahol a férjem a marnei csata után sebesülten feküdt.

— Moriba Dsallo tehát keresztény?

— A papnak ezt mondta.

— Miért nem jött ide a férjével együtt?

— Mikor mint rokkantat elbocsátották a kórházból Afrikába, nem volt pénzem az utazásra.

— A kormány bizonyosan adott volna önnek szabadjegyet és pénzbeli támogatásban is részesítette volna — jegyezte meg a hivatalnok. — Miért nem fordult a kormányhoz?

— Moriba Dsallo azt mondta nekem, hogy hozzá, a királyi sarjadékhoz méltatlan volna igénybe venni a kormány támogatását és megígérte, hogy a hazájából küld nekem pénzt — felelte Magdalena asszony, akinek most büszkén csengett a hangja.

— Tehát végre elküldte önnek a szükséges útiköltséget?

— Nem, a magam költségén jöttem.

— Írt önnek Moriba Dsallo levelet?

— Nem . . .

— Nos, hát még most sem látja, hogy Dsallo káplár közönséges csaló, aki kihasználta az ön tapasztalatlanságát? — bökte ki izgatottan a hivatalnok.

— Nem, uram! — csattant fel az asszony és megint felvetette aggodalmas tekintetét. — Én azt hiszem, hogy Moriba még mindig azokban a borzalmas sebekben kínlódik, amiket a Franciaországért vívott harcban kapott és ezért nem írhatott és nem küldhetett pénzt. Ó, én láttam a sebeit, mikor a kórházba kerültem, hogy lepedőket varrjak a sebesült hősöknek és kötözőanyagokat göngyöljek. Mindennap bejártam. Biztosan beteg, talán már nem is él. Ha így volna, akkor legalább imádkozni szeretnék a sírjánál és keresztet állítani rá . . .

Imádságra kulcsolta kezeit és könyörgőn tekintett a hivatalnok szemébe. A hivatalnok még valamit akart kérdezni, de aztán meggondolta magát és nyugodtan ennyit mondott :

— Nagyságos asszonyt elhelyezem a tisztii lakóház vendégszobájában és azonnal megkezdem a kutatást a káplár után.

Pár szót írt egy papírlapra, behívott egy küldöncöt és megparancsolta neki, hogy Magdalena Dsallo úrhölgyet kísérelje a kaszárnyába.

A kutatás Moriba Dsallo után még aznap megkezdődött és mivel a gyarmaton nem sok szenegál káplár volt, s még kevesebb olyan, aki a marnei csatában megsebesült, a négert hamarosan megtalálták és katonai állásának megfelelően parancsal behívták a hivatalba. A hivatalnok a szobájába vezettette és el volt készülve rá, hogy valami béna, beteg, megtört rokkant fog a szobájába lépni.

E helyett óriási termetű néger lépett a szobába ; izmos volt, mint egy tölgy, a szeme szögletéből végig az arcán egészen az ajkáig, össze-vissza volt tetoválva, a malinki törzs szokása szerint. Meztelen volt s mindössze egy bíborvörös övet viselt. A hivatalnok figyelmesen szemügyre vette a bennszülöttet. Annyi bizonyos, hogy a négernek a mellén és az oldalán rettenetes sebhelyek voltak ; de győzött a feketének a testi ereje és nyomban visszanyerte az egészségét, mihelyt hazája földjére ért.

— A háborúban kapta ezeket a sebeket? — kérdezte a hivatalnok.

A néger gúnyosan nevetett : kivillantak hatalmas fehér ragadozó fogai.

— Igen, uram, természetesen, a háborúban! Franciaország ellenségei tetováltak ki ilyen szépen — kiáltozott rekedtes hangon.

— Moriba Dsallo, — folytatta a hivatalnok — maga Franciaországban feleségül vette Magdalena Truot kisasszonyt?

— Hát miért ne vettem volna feleségül, mikor a fehér asszonyok maguk varrták magukat a nyakamba? — felelte rá és szemtelenül hunyorított egyet.

— Micsoda? Hogy volt? — kíváncsiskodott a hivatalnok.

— Hát igen! Ott bizony jónéhányszor megházasodtam! — kacagott a káplár. — Nekünk négereknek mind több feleségünk van. Én ötöt hagytam Darghaiban, hát miért ne hagyhattam volna hármat Franciaországban is? Ők maguk akartak feleségül jönni hozzám. Hát jó, feleségül vettem őket. Elvégre hadd jusson nekem is valami a véremért, amit a háborúban Franciaországért ontottam. Hát megismerkedtem egypár fehér nővel, akik négerszerelemre sóvárogtak, hahaha!

Hosszasan és szemérmetlenül röhögött, de a hivatalnok ráordított, mire a káplár elhallgatott és feszes katonás vigyázállásba vágta magát.

— Gazember, ezekért a csalásokért könnyen börtönbe kerülhet! — kiáltott rá a hivatalnok fenyegetően. — Miért adta ki magát királyfinak és kereszténynek ezek előtt a nők előtt?

A néger nem bírta uralkodni magán és megint harsogó kacagásba tört ki :

— Én csak ugyanazt tettem, amit fehér bajtársaim a kórházban. Hogyha egy nőt megkörnyékeztek, akkor mindegyik legalább is grófnak mutatkozott be. Én pedig úgy szerettem az apámat, hogy magamban királynak szoktam nevezgetni . . . A kereszténységgel meg úgy vagyunk,

hogy maguk a fehérek mondják, hogy minden ember testvér és hát én is azt akartam, hogy egyszer fehér nővérem legyen. És mihelyt valami történik, mindjárt a templomba cipelik az embert. Hát én nem bántam! Keresztény nőknél magam is keresztény vagyok! De itthon, a dsungelben, az ilyesmi rögtön lehull az emberről, mint ahogy a puskacső fénye is elhalványodik . . . A huszonötös ezredben krumplilevest ettem kelkáposztával, itt meg elfelejtettem az ilyen ennivalót. És éppen így vagyok a fehérek istenével is.

A hasát fogta nevéttében s miközben beszélt, fölcsillant a szemefehérje.

— Magdalena kisasszony szerette magát? — kérdezte a hivatalnok, aki csak ügyel-bajjal tudta visszafojtani bosszúságát.

— Hát nem volt-e meg rá minden oka? — kiáltott fel a káplár. — Fehér ember ugyan nem szerette volna, hiszen szegény volt, sápadt, félnék, csúnya, nyavalyás, magányos . . . Elmondta nekem, hogy nem bírja tovább a magányos életet, férj kell neki, aki megérti, akivel néhány komoly szót válthat! Ó, a ti fehér nőitek mind egyformák! Mindegyiket meg lehet kapni, úgy mint ezt! Néha egész éjjel árva gyermekkoráról mesélt s én csak hunyorgattam és csámcsogtam egyet-kettőt s ennyi elég volt neki! Egyszer azt mondta az orvosnak, hogy Moriba Dsallo nagyon finomlelkű ember. Hahaha! Nem tudtam, mit jelent ez, de biztosan valami jó volt, mert azóta az orvos minden ételből dupla porciót rendelt nekem.

A vad fekete, ez a szemérmetlen naplopó, aki Európában romlott meg, gúnyos elbeszélése során öntudatlanul is leleplezte a fehér asszony drámáját, a szociális viszonyok egyre nagyszámú áldozatainak a tragédiáját.

A hivatalnok rögtön látta ezt és parancsot adott a küldöncnek, hogy jelentse Magdalena Dsallo asszonynak, hogy itt a férje. Az asszony hamarosan megjelent. Szó nélkül a nyakába csimpaszkodott a négernek és úgy hozzásimult, mint egy kisgyerek.

Két különböző indulat küzködött a hivatalnok lelkében: az utálat és az elkeseredés érzése, mikor látta ezt az

«elbukott» fehér asszonyt és a mélységes szájalom a csúnya, szerencsétlen nő iránt, aki oly rettentően egyedülvalónak érezte magát, hogy még ebben a meztelen, vad szenegál-káplárban is a gyöngéd érzés nyomait fedezte fel, amit a fehér emberekben hiába keresett. A hivatalnok szinte aggodalmasan várta, hogy a néger valami durva mozdulatot tesz vagy gúnyos szót mond. De a káplár egyszerre nagyon elkomolyodott, mereven és töprenkedve állt és kisvártatva az asszony fejére nyugtatta hatalmas tenyerét.

Valamennyien mélyen hallgattak. A csöndet a hivatalnok törte meg:

— Nagyságos asszony, megmarad a kívánsága mellett, hogy a férjével akar lakni?

— Ó, igen, uram! — kiáltott fel az asszony és odasímult a néger széles mellére.

— Moriba Dsallo káplár! — fordult a hivatalnok a bennszülöthöz — hallotta?

— Igenis, uram — hangzott a nyugodt felelet.

— El tudja tartani a feleségét a maga munkájával?

A néger vállat vont és ezt dünnyögte:

— A farmon elég köles, fonio, bab meg olaj van mindnyájunk számára. Csak egy kicsit többet kell majd dolgoznunk . . .

— Én is szorgalmasan dolgozni akarok! — kiáltott fel a fehér asszony.

A hivatalnok egy pillanatig gondolkozott, összeráncolta a homlokát, aztán hidegen ezt a kijelentést tette:

— Nagyságos asszony, ha ez az ön szándéka és kívánsága, én semmiképpen sem akadályozhatom meg. Csak óva intem és figyelmeztetem, hogy az afrikai éghajlat és az itteni életviszonyok a fehér nőkre nézve halálosak szoktak lenni.

— Én mindent szívesen elviselek! — mondta az asszony és a szemébe nézett. — Inkább a halál, mint előbbi örömtelen és barátatlan életem! Soha többé, soha!

— Ha így van a dolog — mondta a hivatalnok — akkor rögtön adok önnek teherhordókat, akik a gyaloghintóját és a poggyászát elviszik. Töltse ki itt a hivatalban ezt az elismervényt. És most — kellemes utazást és sok szerencsét!

A fehér asszony a káplárral együtt kiment a szobából. A küldönc, aki az ajtóban állott, a szájára tapasztotta a kezét, hogy leplezze a nevetését. A hivatalnok rámeredt és egyszerre csak odakiáltott:

— Még egy pár percig négyszemközt akarok beszélni Moriba Dsalloval!

Mikor a néger belépett és kihívón a hivatalnok arcába nézett, ez odalépett hozzá, keményen a szemébe fúrta a tekintetét, odahajolt hozzá és a fülébe súgta:

— Dsallo káplár, ne felejtse el, hogy ha ennek az asszonynak valami baja esik, maga kényszer munkára megy Cayennebe! Megértette?

Aztán kitolta az ajtón s utána sokáig járkált fel és alá az irodájában és ezt dörmögte:

— Átkozott egy élet! Gyalázatos civilizáció! Forradalom kellene, olyan forradalom, amely fenekestül felforgatna mindent, társadalmat, törvényt, vallást, meggyőződést!

Másnap, mindjárt napkelte után, kis karaván kelt útra a városból és megindult a dsungel felé. A célja az egyik távoli falu volt. Nyolc néger vitte a fehér asszony gyaloghintóját és másik nyolc néger a poggyászát. A vezető maga Dsallo káplár volt. Ő ment a menet élén s valami mélabús nótát énekelt vagy valami dalt fütyörészett. Oda se ment a feleségéhez, nem is beszélt vele. Az asszony sem kérdezett tőle semmit, elmerült a gondolataiba. Csak harmadnap lépett oda a néger a gyaloghintóhoz és kezdett el beszélgetni. Megvallotta, hogy nem volt keresztény és hogy már öt fekete felesége van, de megígérte a fehér asszonynak, hogy jól fog vele bánni és meg fogja védelmezni.

— Köszönöm neked, Moriba — suttogta az asszony.

— Nincs mit köszönnöd — felelte a néger — nem is tudom tulajdonképpen, hogyan férsz meg majd a többi asszonyokkal, mert a te kedvedért nem kergethetem ki őket a házból.

— Természetes, hogy nem — felelte az asszony. — Bízd csak rám. Én majd elintézem.

Olyan biztos meggyőződéssel mondta ezt, hogy a néger azonnal megnyugodott és földerült. Megint elkezdett éne-

kelni és füttyörészni, de most már több figyelmet szentelt Magdalenának. Veszélyes helyeken, vagy ha a teherhordók hegyről lefelé mentek, maga Moriba támogatta felesége gyaloghintóját és ha folyón keltek át, a karjaiban vitte, miközben az asszony sóvárgón símult a melléhez.

Ha ezen valamelyik teherhordó elnevette magát, vagy valami durva megjegyzést tett, Dsallo letette a feleségét a folyóból kiálló egyik sziklára, odament a teherhordóhoz, ökölrel a combjába vágott és lenyomta a víz alá.

— Mocskos néger!* — dünnyögte a káplár megvetően és fenyegetően. — Csak még egyszer merd kinyitni a pofádat!

Dsallóból és feleségéből most már az egész úton többé senki sem mert tréfát űzni.

Pár nap múlva elérte a pár Moriba Dsallo telepét. Az öt fekete asszony és egy csapat gyerek néma bámulattal meredt a fehér asszonyra — férjük és apjuk feleségére. Pár perc múlva egész raj Malinki sereglette körül Dsallo házát, sokáig bámulták az új feleségét s aztán kérdezősködni kezdtek, hogy mennyit fizetett érte Dsallo az apjának és a falu főnökének, hány gyereke van és mi mindent hozott magával hozományul. Moriba nevetve fordította le ezeket a kérdéseket Magdalena asszonynak, aki ugyancsak nevetett. A négerék megbámultak minden darabot, ami a fehér asszony ládáiból és kosaraiból előkerült, míg a fekete asszonyok egyre alattomosabb tekintettel méregették végig vetélytársukat.

— Ezeket a dolgokat nem én vettem neki, mind az övé, maga szerezte Franciaországban — magyarázgatta Dsallo, aki mindjárt látta, mi motoszkál a fekete asszonyok fejében. Féltékenyek voltak, de nem őmiatta, hanem csak a bőkezűsége miatt. — Ide hallgassatok! Ha valamelyitek csak egy újjal is megbántja ezt az asszonyt, jaj neki!

Ezzel lehajolt és felvett a földről egy nagy nehéz machettát.

* «Mocskos néger!» «Buta néger!» — ez a bennszülöttek rendes szitkozódása. A fekete fajt tehát maguk a feketék is alacsonyabbrendű fajnak veszik. Bizonyítéka ennek sok néger mese, amelyeknek tárgya a fehér és vörös emberek felsőbbrendűsége.

És ez nem volt pusztá fenyegetés. A fekete nők, a gyer-
rekek és a szomszédok hordája megértette, hogy a dolog
komoly. És minthogy a káplárt tisztelték és félték tőle, mert
kemény gyerek volt és franciául is tudott, rögtön elismerték
Magdalena asszony kiváltságos és befolyásos helyzetét.

A fehér asszony már azon az estén ott dolgozott az ud-
varban a többi asszonyokkal és segített vacsorát készíteni
az egész családnak.

Vége-hossza nem volna, ha el akarnám mesélni, hogy
folyt az európai asszony élete fekete férjének a farmján. Nem
volt ez egyéb, mint ezernyi kicsiség, ezer meg ezer apró sér-
tés, megalkuvás, csalódás és — ami a legrosszabb volt —
erejét meghaladó kemény munka és még keményebb, sza-
kadatlan viaskodás az éghajlattal, a maga gyöngé egészsé-
gével, a lázrohamokkal. És végre közeledett a lebetegedésé-
nek ideje és ez irtózatoss aggodalom forrása lett Magdalena
asszony számára. Nemcsak azért aggódott, hogy nem lesz
kéznél orvosi segítség, hanem inkább azért, mert most elő-
ször ötlött fel benne világosan egy gondolat, amely már ré-
gen gyötörte és kínozza. Milyen gyereket hoz majd a világra?
Néger vagy fehér? Arra a gondolatra, hogy fekete gyereke
születik, a szégyen és az önmaga iránti megvetés hulláma
ömlött végig rajta; ez az érzés veleszületett, hiszen a fehér
fajhoz tartozott. Sápadt, beteges arcát erre a gondolatra
előntötte a szégyen pírja, utána pedig a halálos sápadtság.
Fekete férjét szerette és miatta nem szégyelte magát, de
félt a testében érő fekete gyerektől, gyűlölte és legyőzhetet-
len utálatot érzett iránta. Úgy érezte, hogy ezzel bizonyos
tekintetben csapást mért a fehér faj tekintélyére és becsü-
letére és ezt terhessége első napjától fogva ösztönösen érezte,
bár a benne tomboló érzéseket nem bírta tudatosan átgon-
dolni vagy szavakba foglalni.

E közben Moriba Dsallo igen gyöngéddé vált fehér fele-
sége irányában. Büszke volt rá, mert az asszony értette a
módját, hogy gyarapítsa házának jólétét és megnövelje az
iránta való tiszteletet is. Dsallo boldogan várta örökösének
megszületését és ennek a primitív embernek a lelkében fel-
villant a gondolat:

«Csak fiú lenne — csak egy kis fehér fiam születnék!»

A káplár most csak ebben a reményben élt, de senkinek sem szólt felőle.

Történt, hogy Dsallo kénytelen volt napokon keresztül elmaradni otthonról, mert részt kellett vennie a nagy vadászaton, amelyet évente egyszer rendezett az egész vidék lakossága. A káplár távolléte alatt kisebb utazó társaság érkezett a faluba. Két francia volt a két utazó: az egyik a szomszédos nagy telep tisztviselője, a másik gazdasági felügyelő. A felügyelő rögtön azt kívánta, hogy mutassák meg neki Moriba Dsallo tanyáját.

Mikor Magdalena asszony elébe ment, kijelentette, hogy a kormány azzal bízta meg, hogy látogassa meg őt, érdeklődjék az egészsége felől és kérdezze meg, hogyan tetszik neki az élet itt, a néger családban. Az asszonyt nagyon meghatotta a kormányzó jósága és a tisztviselő szívessége, annál inkább, mert a tisztviselő kétnapos kerülő utat tett, hogy őt meglátogassa. Azonnal fűgén a tűzhelyhez állt és kisvártatva asztalhoz hívta a franciákat. A fekete asszonyok minden mozdulatát égő, kaján szemekkel figyelték, aztán kisiettek, leültek egy fa árnyékába, elkezdtek suttozni, nevetgélni és rázták az öklüket a ház felé.

Közben Magdalena asszony, akinek jól esett a fehér emberek társasága, apróra elmesélte a franciáknak előbbi nyomorúságos helyzetét, magányos életét és mostani állapotát, s azt sem titkolta el, hogy nemsokára anya lesz. Az aggodalom és a rettegés, ami annyi ideje kínozta, kirobantotta belőle a kérdést:

— Lehet néger férfinak és fehér asszonynak fehér gyermeke?

— Sajnos, nagyságos asszonyom, — felelte a tisztviselő — ilyesmi sohasem fordul elő. Éppen ebben van az asszony végzetes szerencsétlensége és szégyene! Ó, bocsásson meg, nagyságos asszonyom — kiáltott fel, mikor látta, hogy Magdalena asszony hirtelen elsápad.

— Ó, semmi, semmi — nyugtatta meg az asszony. — Csak örülök, hogy megmondta; hisz magam is így éreztem, csak nem tudtam szavakba foglalni.

Most már hiába erőlködtek a franciák, a beszélgetés akadozott és végül egészen megszakadt. A tisztviselők elbúcsúztak Dsallonétól, kijelentették, hogy sietős a dolguk és vissza kell menniök s aztán eltávoztak a faluból.

Magdalena asszony egyedül maradt. Mozdulatlanul, összetörve ült. Kialudt most a reménység utolsó szikrája is, ami még parázslott benne. Úgy érezte, mintha lángoló betűkkel a homlokára volna írva a «szégyen» szó, mintha meg volna bélyegezve.

Ha a gyermeklelkű és galambszívű jámbor francia nő tudta volna, hogy olyan gyerekek lesz az anyja, aki az elátkozott, testvérgyilkos Káinnak, a fekete faj ősapjának nemzetségéből származik, a lelke felsikoltott volna és a kétségbeesés gyötrelmében megszakadt volna a szíve.

Éppen akkor, mikor a kétségbeesett asszony gyöngeségében már-már összeroskadt, a káplár öt fekete felesége ott ült a varázslónál, akinek a kunyhója mélyen a dsungel sötétjében bujt meg.

A néger asszonyok nem néztek a szemébe a rettenetes öregnek és görcsösen fogták az amulettjeiket, amelyek védelmezték őket a gonosz szellemek rontása ellen. Elmesélték a varázslónak, hogy a férjük fehér asszonyt hozott a telepükre. Ez a fehér asszony kedvesebb neki, mint ők valamennyien. Mióta a fehér asszony a házban van, minden megváltozott. Moriba Dsallo csak vele törődik, ámbár a fehér asszony megsértette a házi fétiseket, mert kihordatta őket a kunyhóból s most ott vannak az egyik üres pajtában és az áldozati csészéik már régen üresek. Bosszúvágyukban, féltékenységükben és irigységükben azt is elmesélték a fekete asszonyok, hogy hallották, mikor Moriba Dsallo beszélt a fehér asszonnak a varázslók bölcsességéről és hatalmáról, beszélt neki a fétisek hatalmáról is, de a fehér asszony csak nevetett és magyarázott valamit a férjének, amit ők nem értettek.

— Ha így megy tovább, — suttogták véstjósón a szenvedélyes asszonyok — akkor a falusiak nemsokára nem is engedik be a varázslót a telepükre ; nem hoznak neki több

kölest, rizst, húst és dolo-t*; és talán nincs már messzi a nap, mikor kiszolgáltatják a franciáknak, akik üldözik a sötétben mesterkedő embereket; már annyira vagyunk, hogy ma fehér főnökök jelentek meg a faluban, akikkel a fehér asszony sokáig beszélgetett...

Éjfélíg suttogtak Moriba Dsallo fekete feleségei, hazudoztak és rágalmaztak gyűlölködő szavakkal, míg végre föllángoltak a varázsló szemei és megremegtek vastag ajkai, úgyhogy kivillantak nagy fehér fogai.

— Csönd! — szólt rájuk rekedt hangon. — Tanácskoznom kell a dsungel szellemeivel!

Sokáig ült magába mélyedten, a parázsló tűz mellett; füveket és kéregdarabokat dobott a parázsra, úgyhogy az egész kunyhót elöntötte a füst.

— Gyertek közelebb hozzám! — szólalt meg végre. — A szellemek felvilágosítottak, mit kell tennünk ezzel a fehér asszonnal. Jól figyeljetek ide és jegyezzétek meg, hogy a szellemek megfojtják a gyerekeiteket, ha bárkinek is elmondjátok, amire kitanítottalak benneteket.

A hat éjfélete fej összehajolt a tűz felett és sokáig tanácskozott.

Egy héttel később fiatal bennszülött jött futva a faluba és jelentette, hogy a vadászok aznap este megérkeznek. Mikor ez a hír eljutott Moriba Dsallo kunyhójába, azonnal kisurrant az egyik fekete asszony és kiment a dsungel felé, míg arra az útra nem ért, amelyen a férfiaknak érkezniök kellett. Ott megbújt a cserjésben és türelmesen várakozott. Alighogy lement a nap, egy csapat férfi bukkant fel a dsungelből; előttük lépkedett a káplár. Fekete felesége elébe szaladt, félrevonta és izgatottan kezdett sugdosni neki valamit, míg végre a férfi félretolta és hatalmas léptekkel besietett a faluba.

Mikor Moriba Dsallo megjelent a kunyhóban, mérges és komor volt. Gyanakodva kémlelte a fehér asszony szomorú arcát és orrhagon odavágta a kérdést:

— Hát te titokban fehér embereket fogadsz?

* Dolo : kölesből erjesztett sör.

Magdalena asszony nyugodtan elmondta neki, mi volt a tisztviselők látogatásának a célja, de Moriba Dsallo, aki nek a szenvedélyét felkorbácsolták a fekete asszonyok, egyre durvább lett és sértő szemrehányásokkal halmozta el az asszonyt.

Erre az elkezdett sírni, — sírni csöndesen és gyámoltalanul.

Ennek hallatára Moriba belerúgott, elátkozta és csak úgy ontotta rá a leggyalázatosabb szidalmakat, amiket a francia városokban tanult, mikor pajtásaival a mindig csukott ablakú vöröslámpás kis házakba járogatott.

— Nem hiszek neked! — üvöltötte. — Be kell bizonyítanod az ártatlanságodat!

— Mindent szívesen megteszek, amit csak akarsz, — zokogott az asszony, akit megrémített a fekete óriás dühe.

— Jól van, holnap aláveted magad a varázsló ítéletének . . .

És megint valami undorító, gyalázatos szó buggyant ki a száján.

— Megteszem — suttogta a fehér asszony, aki nem is sejtette, hogy miről lehet szó.

Moriba Dsallo kirohant a konyhából és a varázslóhoz sietett. Egész éjjel ott ült nála és segített neki sötét mesterkedésében. A varázsló felaprított egy kis Telifa-kérget, porrá törte, benedvesítette habzó Dolo-sörrel, beleöntötte egy kis edénybe, aztán letakarta durva rongyokkal. Mikor a por fölmelegedett, átöntötte másik edénybe, friss sört öntött rá, a folyadékba beleszórt egy marék füvet, elmormogott valami ráolvasást és csak most vetette fel szemeit a konyha teteje irányában. Észrevette, hogy a réseken már bedereng a hajnali szürkület gyér világossága.

— Itt az ideje. Gyere! — mondta és fölkelt.

Vigyázva vitték az edényt és lassú léptekkel átvágtak a dsungelen.

— Ha ártatlan, a mérges Teli-ital nem fog megártani neki; ha megcsalt téged, belehal, mielőtt még a folyadék alja kiszárad az edényben.

— Hát ha ártatlan és a Teli mégis megöli? — kér-

dezte Moriba Dsallo, hogy hangot adjon a lelkén rágó kétségnek.

— A szellemek tudják, mi igazságos és tudják, mi igazságtalan! — mondta a varázsló határozott hangon és magasra emelte a karjait. — Az öreg emberek ismerik a föld szellemeinek törvényét!

Mire a varázsló és a káplár a kunyhóhoz ért, a nap már magasan járt az égen és a fehér asszony az udvarban dolgozott.

— Gyere ide! — kiáltott rá Moriba.

Az asszony vonakodás nélkül engedelmeskedett; sejtelve sem volt róla, hogy mi fog történni.

— Idd meg! — mondta a káplár és odanyújtotta neki a mérges folyadékkal teli edényt.

Az asszony a férje szemébe nézett és fenékgig kiitta az egészet. Aztán megindult a kunyhó felé, de már a kerítésnél megtántorodott, térdre bukott és egy pillanat múlva arccal a földre zuhant.

A varázsló odament hozzá, hátára fektette a mozdulatlan testet s látta, hogy vékony vérsáv szívárog a szájából. Ezt sottogta:

— Bűnös volt . . . Senki sem látta . . . Vidd ki a holttestét a dsungelbe és hagyd ott egy kiszáradt folyómeder kövein.

Moriba úgy tett, amint a varázsló parancsolta. Mikor a faluba visszatért, szüntelenül vissza-visszanézett és hallgatózott. Egyszerre csak megborzongott, megállt és szeméit a tiszta, kék, izzó égboltra szegezte. Három fekete pontot látott ottan, amelyek lassan közeledtek. Pillanatról-pillanatra jobban kivehető volt az alakjuk, míg végre a káplár világosan felismerhette őket. Keselyűk voltak, amelyek ott fenn köröztek, fájdalmasan nyögtek s végre ott ereszkedtek le, ahol Moriba Dsallo a felesége holttestét hagyta.

A néger egész nap ott maradt a kunyhója kerítése mellett és figyelte, hogy mi történik a messzi dsungelben. Ott pedig furcsa dolgok történtek. Ragadozó madarak valóságos rajai köröztek, vijjogtak, csaptak le a földre vagy csátáztak és viaskodtak a levegőben, elkapkodták egymástól

a zsákmányt s éles hangon károgtak és vijjogtak. Leszállt az éjszaka, de Moriba még mindig ott ült, bámult és hallgatódzott. A madarak árnyai beleolvadtak a sötétségbe, de kiáltásaik még sokáig meg-megcsapták a fülét s csak akkor némultak el, mikor a kiszáradt folyamágy felől felhangzott egy hiéna kacagása s egy sakál csukló üvöltése.

Csak most állt fel Moriba Dsallo. Meglátta fekete feleségei fejait, ahogy ott kukucskáltak a kerítésen át, rámeredt égő, fürkésző szemeikre és egyszerre csak egészen világosan hallotta azokat a szavakat, amelyeket a kormányépületben mondott neki a hivatalnok:

«Dsallo káplár, ne felejtse el, hogy ha ennek az asszonynak valami baja esik, maga kényszermunkára megy Cayennebe! Megértette?»

Leírhatatlan, legyőzhetetlen rémület ejtette hatalmába a négert és kényszerítette, hogy meneküljön a kísértet elől, amely üldözte. Átrohant a dsungelen, száguldott, mint egy antilóp, árkon bokron át, tüskén, kövön át, nem érezte a liánok töviseit, amelyek mélyen belevágtak a húsába, nem érezte a tüskés bokrokat és az éles köveket, amelyek sebeket ejtettek a lábain.

Moriba Dsallo egyre mélyebben és mélyebben vetette magát a dsungelbe, folyókat úszott át és futott, futott, egészen a brit gyarmat megmentő határáig.

A brit gyarmatról aztán soha többé nem tért vissza telepére, ahol eléje meredt volna meggyilkolt feleségének árnyéka s mellette a végzetes Cayenne irtózatossága.

TIZEDIK FEJEZET.

Krisztus az ellenség földjén.

Dsalloné tragikus történetét akkor hallottam, mikor karácsony este vacsora után az egyik konakry-i szálló verandáján üldögéltem. Mert régi hazai hagyományainkról a nyolcadik és kilencedik szélességi fok között sem feledkeztünk meg.

Éjfélkor templomba mentünk. Az istentiszteletet a «fehér barátok» rendjének egyik püspöke tartotta a templomudvarban, pompásan feldíszített oltárnál. Villanylámpák ünnepi fűzérei világították meg a templomudvart és a mangó- és narancsfák sötét koronái szinte boltozatos tetőt alkottak az udvar felett. Bennszülöttek csapatai töltötték meg az udvart; részben európai ruhában voltak, részben új fehér bubus-ban. Fekete orgonista játszott a harmóniumon, karínges kis néger gyerekek álltak fel az oltár körül s ünnepélyesen és lelkesen énekeltek egy kitűnően betanított kardalt. A hívőssereg velük énekelt és ismételte a latin zsoltár szavait.

A bennszülöttek forró áhítattal imádkoztak; némelyek francia imakönyvekből, mások a rózsafüzért pergették újjaik közt és tekintetüket égőn, áhítatosan függesztették Krisztus képére, a nagy fakeresztre vagy a lourdesi Szűzanya szobrára, amely a kereszt lábainál állott. Fehérruhás fekete keresztény nők, akiket egészen áthatott a pillanat szentsége, résztvettek a szentáldozásban, arca borultak az oltár előtt és így vették magukhoz Krisztus testét és véréét. Túlfűtött hangulat lebegett a gyülekezet fölött; itt éreztük megint azt a misztikumot, amely már régen eltűnt a civilizált országok templomaiból.

Én figyelmesen nézelődtem, alaposan megfigyeltem a

tömeget és tanakodtam, vajjon kik lehetnek ezek, akik itt az oltár előtt leborulnak és ugyan miféle vonzóereje van Krisztus tanításának Afrikában? Beleképzelttem magam ezeknek a nőknek a lelkiállapotába, akik ilyen meghatottsággal vették magukhoz a szent szimbolumokat. A megfeszített Üdvözítő olyan törvényt adott, amely azelőtt itt ismeretlen volt — azt a törvényt, hogy a férfi egyetlen egy asszonnal maradjon életközösségben haláláig. Az ilyen törvény okvetlenül fokozza az asszonyok iránti tiszteletet és biztosítja számukra a megélhetést férjük házában életük fogytáig. Hát hogyan szerették volna ezek a rabszolganők a megfeszített Istent? Hát hogyan borultak volna elébe, hogyan magasztalták volna a nevét, hiszen megváltotta őket rabszolgai függésük és gyámoltalanságuk bilincseiből, amelyek urukkal és parancsolójukkal való viszonyukban eddig nyűgözték őket?

Meg tudtam érteni azokat a fekete férfiakat is, akik ide gyülekeztek, hogy Krisztust dicsőítsék. Sehol sem láttam itten a törzsfőnököknek és a régi uralkodó négerdinasztiák sarjadékainak büszke és méltóságteljes arcait; sehol sem láttam a délguineai dsungel és a Futa-Dsallon hegység szabad, gazdag parasztjainak és baromtenyésztőinek képviselőit. Itt, a mangóágak sötét baldachinja alatt csak az egykori rabszolgák és utódaik borultak le, akik a régi néger társadalomban kiteszítottak voltak, hazátlan, gyámoltalan népség, akiket az Üdvözítő mintha egybe akart volna ölelni megfeszített karjaival, mintha a keblére akarta volna szorítani őket, fölemelni a vigasztalás és a szeretet szavaival és hirdetni nekik újabb eljövételét. A prédikáló pap szívbe s lélekbe markoló emelt hangon beszélt erről az eljövételről és ismételte Krisztusnak szent Lukácsnál megőrzött szavait (Luk. 21, 25—26.):

« . . És leszen a földön a népek szorongatása kétségbeeséssel a tenger és habok zúgásakor,
és elszáradnak az emberek azok félelme és várása miatt,
mik az egész világra következnek . . . »

A fekete keresztényeknek ez a hívő serege vette magához a megfeszített Üdvözítő testének és vérének szimbolu-

mait és ennek a misztériumnak a titkait senki más nem érthette át mélyebben és lángolóbban, mint ők. Hiszen nem ugyanezt cselekedték-e az őseik, mikor feláldozott emberek véres húsdarabjait fogyasztották a rettenetes földistennő tiszteletére, akivel összeforrasztotta őket a vér köteléke és a lélek közössége?

Mint ahogy Krisztus tanítása mindenütt a világon a lelki szegények, a szorongatottak és megvetettek, a szomorúak és a betegek, a szerények és az alázatosak vallása és azoké, akik éheznek és szomjúhozják az igazságot: úgy ez a tanítás itt is csak a szegények, az alázatosak és a nyomorúságban sínylődők közt talált visszhangra. Azonban a dsungel és az afrikai hegyek szabad népe nem sorakozik a keresztnak, a gyötremnek és a megváltásnak a szárnyai alá.

A fekete bennszülött elképzelése szerint a kereszténység szorosan összefügg a fehér ember fogalmával, akinek borzasztó, gyilkos hatású tűzfegyverei vannak, aki érti, hogyan kell a beteg testrészeket levágni, a nélkül, hogy az embert megölné, aki nagy-nagy távolságokon át is tud beszélgetni, aki egyik helyről a másikra gyaloghintó és ló nélkül is el tud menni, aki olyan kocsiban utazik, amit semmi sem húz, aki a levegőben tud repülni, átúszik az Óceánon, a villámot és a mennydörgést szolgálatába kényszeríti és minden népet rabszolgájává igaz.

«A Názáreti — varázsló és mi félünk tőle» — mondják a fekete mozlimok és fétisimádók. A néger törzsek félnek a keresztényektől, de gyűlölik is őket, mert elpusztítják az ő hagyományos társadalmuk egész szervezetét. A néger élet elpusztításának ebben a munkájában első helyen áll az egynejűség alapelve. Ez az alapelv egyértelmű a fekete faj kiirtásával; mert a klíma és az életfeltételek úgyszólván megkövetelik a többnejűséget, amely megegyezik a négerek természetével, enyhíti a nagy gyermekhalandóság következményeit, fedezi a munkaerő-szükségletet, ami a földművelésben és a nehéz házi munkákban nélkülözhetetlen.

Ezt a furcsa helyzetet jól látják a hittérítők is és egyes politikusok már azt a javaslatot tették, hogy a többnejű-

séget engedjék meg olyan négereknek is, akik a keresztény vallásra tértek.

A kereszténység egyéb tulajdonságai, amelyek afrikai földön való terjedését gátolják, a következők: harc a rabszolgaság ellen, amelyen pedig a néger családok egész jóléte alapul; urak és rabszolgák kötelező jogegyenlősége; s végül azok a megaláztatások, amelyekben a keresztény kormányzat a bennszülött törzsfőnökök tekintélyét és befolyását részesíti.

Mindez útját egyengeti az izlámnak, amely egyúttal ellenséges hangulatot teremt a fehér faj iránt. Az izlám a befolyásos és nemes bennszülött családokra támaszkodik, elismeri a hagyományos uralmat a rabszolgák és utódaik felett, támogatja a többnejűséget és természetes törvényes korlátot állít szabadok és rabszolgák közé.

Az izlám már egyszer győzött Afrikában. Akkoriban, a VII. és VIII. században, ugyanezekkel a fegyverekkel küzdött. Mert a II. század óta a tuniszi Sphax az északafrikai keresztény egyház fellegvára volt és a Názáreti tanítása egyre szélesebb és szélesebb körökben elterjedt és egészen a mulyákhoz eljutott. De jött Said Akbar, a Próféta apostola, Allah pallosa, a kiégett sivatag fia és megint érvényre juttatta a hazai jogot, amit a fekete ember megért és amitől nem tud elszakadni. Így legyűrték a keresztet s vele együtt megszűnt a gyámoltalanok, az elnyomottak, a betegek védelme is.

Ilyen feltételek mellett Krisztus tanításának a fekete világrészben nincs jövője. Ha egyszer eljön az az idő, mikor a kereszténységre tért fekete rabszolgák mind szabad emberek lesznek s az európai kormányok támogatásával önálló birtokokhoz jutnak, akkor, mint független földbirtokosok, nyomban visszatérnek a többnejűségre s újra fölkapják az izlámot, az ősök tiszteletét és a fétiskultuszt. Valami hasonló folyamat megy végbe már ma is és az afrikai gyarmatosítás történetében sok ilyen eseménnyel találkozunk. Valamikor Afrika egész Atlanti-tengeri partján virágoztak a portugál missziók, amelyek a Verdefoki-szigetek egyházmegyéjébe tartoztak és több mint egymillió néget megtérítettek. Ezeknek a fekete keresztényeknek az utódai ma

megint a fétiseknek áldoznak, azok a házak pedig, amelyekben egykor a missziók és az iskolák el voltak helyezve, ma düledeznek és áldozatul esnek a nedvességnek és a természeteknek.

A különböző keresztény egyházak misszionáriusai nagyon jól tudják, hogy a munkásságuk gyümölcsei igen-igen mulandók, szétporlanak és megrothadnak, mihelyt nem vigyáznak rájuk fáradhatatlan, megfeszített gondossággal; már pedig nem mindig van meg rá a mód és a lehetőség, hogy ekkora gondosságot fordítsanak rájuk.

Egyetlenegy körülmény nyújt még reményt arra, hogy Krisztus tanítása mégis csak győzni fog, de sok víz lefolyik még az afrikai folyókon a tengerbe, mire ez az idő elkövetkezik. Ezt a győzelmet az európai civilizáció fogja megszerezni, hacsak maga is tönkre nem megy előbb. Ha az orvostudomány a gyermekhalandóságot a normális arányra leszorítja és megtanítja a lakosságot a betegségek leküzdésére; ha a technikai tudomány az egész földrészt át- meg átszövi a vasútvonalak és az autóutak hálójával; ha a gazdaságtudomány a napégette földet termőfölddé varázsolja s meghonosítja a néger gazdálkodásban a mechanikus ekéket és a többi gazdasági gépeket — akkor megszűnik a többnejűség és a rabszolgaság, akkor az igazán szabad néger, akár patricius, akár plebejus, meg fogja érteni Krisztus tanítását, amely nemcsak a gyámoltalanokat, elnyomottakat és lelki szegényeket áldja meg, hanem a könyörületes és békeszerető hatalmasokat is; akkor odasereglenek a fekete törzsek az Üdvözítő keresztrefeszített karjai alá, mert senki sem tudja mélyebben megérezni az Emberfia szívében lángoló forró szeretetet, mint az ő gyermeki galambszívük és egyszerű lelkük.

Míg más fajokat a kereszténység vezetett a civilizációhoz, addig egészen bizonyos, hogy Afrikában a civilizáció egyengeti Krisztus tanításának útját és biztosítja végleges győzelmét.

Karácsony napjának hajnalán elhagytuk Konakryt és megindultunk Keletnek, a Niger felé. Az első nagy állomás, amit elértünk, Kindia volt, a Futa-Dsallon hegységben, amely

az út mindkét oldalán húzódik. Itt egy kellemetlen körülmény meghiúsította tervünket. T. i. azt terveztük, hogy meglátogatjuk az állomás mellett épült Pasteur-Intézetet, de megtudtuk, hogy a vonatunk mindössze egy órát áll Kindiában.

A terraszon az intézet helyettes-igazgatója fogadott bennünket és sebtiben tájékoztatott az intézetben folytatott vizsgálatok felől. Mikor Varsóba visszatértünk, megkaptuk az intézet jelentését, a beszámolót munkásságukról, amit J. Willbert irányít, Calmette elvei szerint.

Az intézetnek vizsgálataihoz élő majmokra, csimpánzokra, páviánokra stb. van szüksége. Az évi jelentésben ilyen neveket olvasunk: Luciola, Gertrude, Gison, Butor, Baby, Rosa, Emilia, Hektor, Lulu, Thekla, Tonia, Katalin, Juno, Zizi stb.; a nevek után rendszerint kereszt van s ez a megjegyzés: «meghalt tuberkulózisban».

Ez a sok név mind egy-egy majmot jelent. A dsungelből hozták őket s kísérleteket végeztek rajtuk, hogy megállapíthassák a módszereket, amelyekkel ezt az embereket és állatokat pusztító rettenetes betegséget leküzdhetik. Az orvosok injekciókat adnak a majmoknak vagy Calmette-Guerin vagy BCG-baktériumok eleven tenyészeit ojtják beléjük és pedig a gyomrukba. A majmok kiállják ezt az operációt, a betegség semmiféle jele sem mutatkozik rajtuk s a beoltás után legalább egy évig nem fogékonyak a tuberkulózis iránt. Ha a kezelést évente megismétlik, egyszer s mindenkorra mentesíteni tudják a majmokat s ennél fogva az embereket is a tuberkulotikus fertőzéstől.

De mikor egy pillantást vetettem Kaská-ra, a mi kedves és okos nősténycsimpánzunkra, akkor borzalmasnak és szörnyűnek tűnt fel előttem az a mód, ahogyan ezeket a kísérleteket végrehajtják. A kutató a közös ketrecben elhelyez három majmot: az egyik tuberkulotikus, a másikat BCG-oltás védi a fertőzéstől, a harmadik — az úgynevezett «tanú» — makkegészséges és nem is kap ojtást.

Az intézet évi jelentésében ezt olvastam: «Buto, négyéves, beoltott csimpánz, egészen 1925. július 1. -ig jó egészségben volt. Nyolcéves társa, Ida, tüdővészben szenvedett

és ebben pusztult el 1924. november 28-án. A szerencsétlen «tanú», az ötéves Thekla, 1924. december 5-én múlt ki tuberkulózisban».

Szerencsétlen teremtések! Vértanúhalállal pusztulnak el az emberiség érdekében.

Ha egyszer majd minden csimpánz egy szálíg áldozatul esik a tudomány oltárán, a hálás emberiségnek kötelessége volna, hogy pompás emlékművet emeljen nekik, olyant, amely híven ábrázolná ezeknek az «öreg, régebbi embereknek» (ahogy a négerek ezeket a néma martírokat nevezik) megfoghatatlan arcjátékát, okos és reménytelenül sóvárgó tekintetét. Ennek az emlékműnek pompásnak és hatalmasnak kellene lennie; kiegyenesedve állna rajta a bronz csimpánzalak, a kezét könnyedén, de méltóságteljesen tartaná. Mert egészen különös, hogy a vad csimpánz, pár órával a fogságba jutása után, sőt néha közvetlenül utána, kezét nyújtja az embernek és fürkészően a szemébe néz, mintha sóvárgó tekintetével ezt akarná mondani: «Itt a kezem! Ne félj! Azért jöttem, hogy segítsek rajtad és védelmezzek!»

Mert vajjon nem védelmezik-e az emberiséget ezek az Idák, Katalinok és Gertrudok, akik néma megadással pusztulnak a Pasteur-Intézet ketreceiben, mint valami harcmezőn, a tuberkulózis-bacillusok rettenetes hadseregével vívott küzdelemben?

Kindiától Mamu állomásig erdők húzódnak, valódi szűz őserdők. Az útra kinyúló ágakon majmok üldögéltek, nagy barna «Kuladiulari»-k (ahogy a fullah-k nevezik őket), vagyis «siratóasszonyok», amint a francia gyarmatosok mondják. A *Cercopithecus patas* (feketeorrú huszármajom) fajta volt ez; az ültetvényesek ellenségei, szemtelen rablók és banditák, amelyek megrabolják a földeket és ha hordákban vannak, a párducot és az embert is megtámadják. Mikor ezek az undok állatok meglátták a vágató vonatot, kétségbeesetten rázták az ágakat és fakéreggel meg gyümölcsökkel hajigáltak meg bennünket.

Meglepett, hogy ennyi majmot láttam közvetlenül az út mellett; azonban hamarosan megtudtam, hogy erdei tűz hajtotta ki őket a dsungelből. Az erdők az út mindkét

oldalán lángban álltak. Néhol a lángok eljutottak már egészen az árokig, amely a vasútvonal alatt a dsungeltől elválasztotta és nagy sístergés közben égették fel a száraz füvet és a cserjéket. Riadt nyulak, mókusok és más apró állatok rohantak ki nyakra-főre a bozótból. Az izzó forgácsok, égő nádak és lombok füstjéből seregestül röppentek fel a fagylok, gyöngytyúk, vadgalambok és egyéb madarak és a tüztenger felett, a füstfellegek felett, magasan kóvályogtak a keselyűk és sasok. Nyugodtan vártak, míg a tűz kidühöngi magát, lelohad és a szénfekete, kiégett földön ott maradnak az állatok és madarak hullái.

Itt láttam először egy nagy, 19 hüvelyk magas és majdnem négy hüvelyk hosszú fekete madarat; fehérfoltos szárnyai voltak és hatalmas csőre, rajta öblös szarukinövés, mint valami sisak. Ez a kinövés valószínűleg hangerősítő, mert a madár visítésének a hangját erősíti. A francia gyarmatosok «tukan»-nak nevezik, valójában pedig nem más, mint a nagy szarvasvarjú (*Buceros*), amely hüllőkkel táplálkozik. Guineában beszéltek nekünk, hogy a szarvasvarjúnak mindig két nősténye van, amelyek faodvakban építik a fészkeiket; mikor a nőstény a tojásait rakja, a hím befalazza az odúba és csak egy kis nyílást hagy s ezen keresztül látja el táplálékkal a nőstényt. Egyik-másik e madarak közül menekült a tűz elől és az úttól északra meredező magas hegycsúcsok irányában repült. Mögöttük hullámszerű repüléssel hosszú és nehézcsőrű sötétszürke madarak repültek. Ezek is szarvasvarjúk voltak, csak hogy sokkalta kisebb faj, a *Lophoceros nasutus*: rendkívül óvatos és ravasz állat. A nagy szarvasvarjú vadászata könnyű, de a kicsik jól megizzasztottak bennünket, míg végre sikerült egyet a gyűjteményünk számára elejtenünk.

A falvak közelében nagy birkanyájákat, méneseket és marhacsordákat láttam. Mióta a hegyek közt jártunk, régi barátaink, a szusszuk, nyomtalanul eltűntek. Másfélék voltak a házak, más a lakosság. Most a fullah-k földjén jártunk; ezek azok a bevándorlók, akik a szusszu-hyksosokat a hegyekből elűzték és birtokukba kerítették ezt a terjedelmes földdarabot, amely pompás legelő.

Este hét órakor megállt a vonat Mamu állomáson, ahonnan északnak, a hegyekbe szándékoztunk indulni, előbb autón, aztán tovább gyalog, teherhordókkal és gyaloghintókon.

A kocsinkban egész éjjel dideregtünk, olyan hideg volt. Kaskánk elkezdett rettentően prűszkölni. Bámulatos volt : Konakryt ugyanaznap reggel hagytuk el, a hőmérő 15 fok Celsiust mutatott árnyékban, míg este és éjjel alig volt 10 fok. Vonatunk lassan és szinte észrevétlenül 900 méter magasra kapaszkodott. Mióta az Egyenlítőt átléptük, most először epekedtünk a napsütés után.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A vörös talány.

Mamutól Labe-ig pompás autóúton, amely a Futa-Dsallon heglánc szikláiba volt bevágva, több mint kilencven mérföldet kellett megtennünk. Elgyönyörködtünk az erdőborította hegykúpokban, a sűrű fák és bozótok közt megbúvó mély szakadékokban és hegyipatakokban. Zöldmajmok (*Cercopithecus callitrichus*) és kutyafejű «Gokiwi»-k (*Papio Sphinx*) néha csapatostul szaladtak át az úton vagy rohantak elő a sziklás hegyoldalakból s aztán kacagtató ugrásokkal menekültek. A Futa-Dsallon erdeiben van majomkenyérfa, aztán «Diola» (*Khaya senegalensis*, egy ál-mahagónifajta), rhododendron, legyezőslevelű borpálma (*Borassus flabelliformis*), mangrove (*Rhizophora Mangle*), «Bentigue» vagy gyapotfa (*Eriodendron anfractuosum*), Teli vagy «Gri-Gri»-fa szandan, szili és egyéb, néger nevű fák.

A falvak szomszédságában gyapotmezőket láttunk ; a mély völgyekben rizs is volt, de a legfőbb gabonanemű itt a köles. Imitt-amott láttunk amerikai szántógépeket is, amelyeket sárgásbarna vagy vörösbarna ökrök vontattak.

Egyszerre csak változtak a bennszülöttek házai. Kerek, zárt, döngölt agyagból épített házak voltak ezek, szalmafüdelük mélyen lenyúlt a kunyhó bejárata fölé, sőt a bejárat még legtöbbször erősen be is volt zárva. Lakóházaikról ítélve ezek a lakosok bizonyosan barátságtalan, gyanakvó emberek s nem valami nagyon dühöng bennük a vendégszeretet. A falu lakosai nem is jöttek a közelünkbe s még a gyerekeik is nagy visítózással és sikongással menekültek előlünk.

Mint minden afrikai törzs, a Futa-Dsallon hegységben tanyázó fullah-törzs is elvesztette már ősi típusát. Mert a

vándorlásaik folyamán, amik (ha hitelt adhatunk a legújabb kutatásoknak) tizenkétezer évig tartottak, a legkülönbébb fajkhoz tartozó ezer meg ezer törzsnek a vérét és külső ismertetőjeleit vették fel.

Pár óra múlva ott ültem Bomboli tartomány főnökének háza előtt, szemben a túlzottan komoly Kierna-Szulejman-nal és alaposan megfigyeltem, miközben a feleségem rögtönzött hangversenyét hallgatta; a hangversenyt a «Koro» nevű hangszer kísérte, ami huszonegyhúros hatalmas lant, olyan, amilyent az egyiptomi freskókon láthatunk.

A vendégszerető főnök arca igen barátságos volt, de egyúttal a fajtájára is nagyon jellemző. Halvány téglavörös arcszíne, szabályos orra, szépmetszésű szája, nemes homloka és kifogástalan alkatú koponyája csakugyan a legkevésbbé sem emlékeztetett a mi fogalmaink szerinti «néger»-re. Én többszáz amerikai négert ismerek és fogadni mernék, hogy sokkal több tiszta fajú van köztük, mint a Futa-Dsallon hegységben. Meggyőződésem, hogy a mulatok, ha házasságukat a fajtájuk körére korlátoznák, igen hamar visszafejlődnének az ősi néger típusra.

«A mi apáink uralkodtak Egyiptomon» — mondta nekem büszkén egy fogoly fullah Loss szigetén. Keressük tehát a nyomaikat Osiris, Horus és Ra földjén.

A mítoszok itt semmiféle felvilágosítást nem adnak, hiszen ezek különféle egyéb törzsek mondakincsét tükrözik már vissza. Hát a kultusz? A türelmetlen Korán kiirtotta a Nílusvölgy napistenségeinek minden emlékét. «Allah az Isten és Allah mellett nincsenek más istenek és nem is voltak soha!» — mondja a hívő fullah-mozlim.

Ezzel szemben nyomra vezet bennünket a Futa-Dsallon hegység lakóinak művészete. Kunyhóik és falaik faragásai és festései, a raffiapálma rostjaiból ügyesen szőtt tarka gyékényeik mintái mind egyiptomi mintákra emlékeztetnek.

A fullah-asszonyok ruházata hajszálnyira azonos az egyiptomi «kalaziris»-szel; hajviseletük is az egyiptominak a mása. Itt is, ott is megvannak a parókák és a babiloni ünnepélyes frizurák. A Futa-Dsallon hegy neve emlékeztünkbe idézi Phut népének a nevét; ez a nép sok ezer évvel

ezelőtt Egyiptomban tanyázott, míg az egyik fáraó ki nem űzte; ezt aztán hálás alattvalói a «fehér bika» névvel tisztelték meg, mert Phut népét menekülésre kényszerítette. A fullah-törzs neve pedig éppen úgy hangzik, mint az egyiptomi «fellah».

Mégis, a történelem ösvényén milyen kevés kézzelfogható nyomát találjuk egy olyan népnek, amelyet sorsa kelettől nyugatig meghajszolt. Micsoda tág terük nyílik itt a feltevéseknek és a fantasztikus következtetéseknek!

De a legdúsabb képzelet sem tudná felülmúlni azokat a tényeket, amelyeket óvatos kutatók kiderítettek, amit rég kihalt népek emlékeiből kihámoztak, templomfalak, piramisok és síremlékek felirataiból, papirusztekercsekből, amelyek azokban a koporsókban lappangtak, amelyekben Ra isten földje uralkodóinak, vezéreinek és fejedelmeinek mumiái nyugodtak. Amit ők mindebből kikövetkeztettek a kömegmunkálás módjára s a kötömbök elosztásának módjaira vonatkozólag a régi épületeken, — ezek a módok visszanyúlnak a legősibb időkbe — amit az egész földkerekségén szétszóródott különféle törzsek nyelveinek hangjaiban hallottak, amit a föld mélyéből kiásott házi használati tárgyak dirib-darabjainak a megfigyeléséből megállapítottak, amit az istenek és istennők szobrainak titokzatos vonásaiból kiolvastak, amit kiderítettek azokból a nehezen érthető, idétlen festményekből és rajzokból, amelyeket a sziklákba véstek, vagy vastartalmú vörös földdel odamázoltak a barlanglakók vagy azok a népek, amelyek a bevándorlók üldözése elől mély hegyszakadékokba és völgyekbe menekültek: — mindaz felülmulja a legvakmerőbb képzeletet is!

Minden romantikus elbeszélés közt ez a legszebb és a legfantasztikusabb, mert át- meg átlenget a fellendülés és a hanyatlás, a hatalom és a lankadás, a test gerjedelme és a szellem szárnyalása, az égi istenség és a földön garázdálkodó sárkányok csodálatos nyüzsgése: ez az örök és igaz történelmi tragédia.

A fullah-k, a peuhl-ok és a vörösbőrű nép ama legtisztább képviselőitől származó egész sor kisebb törzs nemes vörös bőre biztosítja számukra a fekete fajok alázatos tiszteletét,

mert a vörös szín az uralkodók jele, az ő királyi bíboruk. A «Koron», «Ar», «Har», «Oule», «Ou» nevek azoknak az uralkodó családoknak a megjelölései, amelyek ama bizonyos vörös néptől származnak.

A századok homályából roppant történelmi körképek bukkannak fel, azoknak a népeknek a képei, amelyek létükért küzdenek, küzdenek tizenkétezer éven át szakadatlanul.

A földnek, az égnek vagy az Óceánnak valami irtózatos katasztrófája világgá űzte a rejtélyes Atlantisz lakóit és Mizraim népének, Kus-nak utódait, akik aztán a fekete föld-rész északi felébe tódultak, halált és pusztulást vittek mindenüvé, míg végre csatára szálltak Egyiptom harcosaival.

Ezeknek a bevándorlóknak a csontvázait a tudósok megtalálták a Kanári szigeteken, Kabyliában, Korzika szigetén és Déleurópában. Ennélfogva bizonyos, hogy ezek nyugatról jöttek és két ágban hömpölyögtek kelet és északkelet felé, miközben a napjainkig fennmaradt megalit-építményeket emelték. De a Mizraim-nép ősi országa Ázsia volt, a föld bölcseje és az emberiség ősanja, Mezopotámia és a Vörös-tenger között.

Mikor és milyen okból kerekedtek fel Káin fiának, Kus-nak utódai az Atlantisz-lakókhoz, hogy átvegyék tőlük vörös bőrüket és nyugaton ismeretlen civilizációjukat?

Ezek a vörösbőrű népek, amelyeket az egyiptomiak Phut-nak neveztek, sokáig nyugtalanították a fáraók birodalmának határait és épp úgy rémítgették Thebe összüllött uralkodóit, mint a hyksosok pásztorkirályainak uralkodó dinasztiáját. A «nap fiai», akiknek koronáján ott díszlett a kígyó és a madár jele, hadseregeikkel harcoltak ellenük és idők folyamán nagy tömegekben űzték ki őket Egyiptomból. Keletnek, Szíria és Palesztina felé nem fordulhattak, mert onnan a hettiták népe közelgett és fenyegette I. Seti és I. Ramses, a Thebeben és Tanisban közösen uralkodó két fáraó Egyiptomát. Így hát nyugatnak fordultak. Ott néger törzsekre bukkantak, amelyek között elterjesztették az istenített madarak szimbolumait és az «Ou» vagy «Oua» jelet; egyúttal ezeknek a fekete népeknek az «Oua» nevet adták,

vérrokonságba keveredtek velük és tovább hajtották őket nyugatra.

Vándorlásaik során a vörösbőrűek legyőzték a királyi szusszukat, a kígyó népét, s megint következett a vörös és fehér faj kereszteződése. Az égbenyúló Atlaszon túl Phut népe olyan törzsekre akadt, amelyeknek szent jele a «Ma» vagyis a hal volt. Ezek a népek a távoli őskor hajnalán Ázsiából jöttek, talán hettiták vagy szírek voltak és Ma istennőnek hódoltak, akinek vállain oroslánok hevernek. Az istennőt a körülmetélés áldozatával tisztelték, a szüzesség feláldozásával és az elsőszülött gyermekek feláldozásával, akiket az ő tiszteletére az oltárán legyilkoltak.

A hettiták könnyű szerrel juthattak Egyiptomon keresztül Afrikába, mert nagyszámú, jól fegyelmezett és hatalmas nép volt. Nem egyszer megtámadták a Nílus völgyét, bizonyosan már a 17. dinasztia ideje előtt és ez a sok betörés Ramses idejében már valóságos csapássá vált, amiről különben az egyiptomi Pentuer-Rammeseid költeményt írt. A kheta vagy hettita nép a kultúra magas fokára emelkedett, amely egy szinten volt az asszír és az egyiptomi kultúrával. Voltak irataik, amiket máig sem sikerült elolvasni, és hatalmas városaik, mint Garchemis, Kades, Sinjirli és Arzava. Az egyik fáraó Arzava uralkodójának levelet írt, amelyet J. A. Knudson norvég kutató próbált kibetűzni. Knudson «A két Arzava-levél» című mélyen szántó könyvében arra az eredményre jut, hogy a hettiták árják voltak és hasonlóságokat fedez fel a hettita-nyelv és az örmény, litván, szláv és görög nyelv között. Ebben az Arzava-levélben a norvég tudós sok olyan kifejezést fedezett fel, amelyek a «Ma» jelű négereknél is megvannak. Ilyen például a híres «Ar», «Har», «Gara», ami annyit jelent, mint «Heros», uralkodó, úr (Herr). Innen már csak egy lépés a királyi bíborig, addig a pontig, ahol a vörösbőrű embert királynak nevezték.

Ma istennőt «Ama»-nak is nevezték; neve különböző néger törzseknél fennmaradt, amelyek Ma jelét, vagyis a haljelet használják és amelyeknek víziállatokat, például krokodilt és vízilovat ábrázoló totemjeik vannak. Én azt hiszem,

hogy a Ma-jelet nem szabad halra vagy más víziállatra vonatkoztatni, hanem inkább az a véleményem, hogy ez a szimbolum a hettita istennőt illeti, akit a négerek később ezeknek az állatoknak a képében ábrázoltak, mint ahogy Egyiptomban is Ptahim isten testi megjelenése az Apis-bika. Ezek az ázsiai halszimbolumok Babylonban is ismeretesek voltak, ahol Ea istenhez tartoznak és Phoeniciában és Szíriában is, mint Atargatis-Derkhato istennő jelei. Az őskeresztények a hal-jellel az apostoli egyház tagjainak egységét szimbolizálták, de ezt a jelet valamelyik ázsiai forrásból kölcsönözték.

A vörösbőrű Atlantisz-lakók egykori szövetségeseinek ereibe friss vér jutott és új törzsek alakultak, azonban ezek is megtartották emlékezetükben a «Koron»-t és a «Gara»-t, azokat a tarka totemeket, amelyek a királyi bíbort jelentik. Ezek közül a törzsek közül némelyik a női istenségek, mások pedig a férfi-istenek tiszteletét vették át Phut-tól. Némelyek a madár-szimbolumot választották, mások a hal- vagy a kígyójelet; a többi törzsekkel való rokonságuk felismerzik az «Ar», «Gara», «Har», «Sar», «Mar» szavakon, amelyek a vörösbőrű uralkodóktól való származásuknak a bizonyítékai.

Phut népe, miközben más törzsekkel egyesült vagy harcolt, ide-oda hányódott, míg végre elérte a hegyet, amelyet a maga nevéől Phut-nak nevezett. Elűzte innen a kígyó népét, a szusszut és elnevezte a Ful madár népének, Pheul-nak, Fulna-k vagy Fullah-nak.

De miért nyomultak ezek a vörösbőrű törzsek tovább előre, olyan messzire, hogy még a Csad-tótól délre és keletre is föllelhetők? Talán csak nem kerestek a nyájaiknak leelőlt ezeken a sívár pusztaságokon? És mégis ott maradtak mind a mai napig és úgy emelkednek ki a fekete fajok hanyabolyából, mint oázisok a sivatagból.

Talán másik águk ez a phuti egyiptomiaknak, második törzsük, amely külön úton Afrika szívébe szivárgott? Vajjon ez a jelenség nem a vörösbőrű harcosok Psammetich fáraó korabeli nagy lázadásának eredménye-e? Ez az uralkodó megsértette alattvalóit azzal, hogy a zsoldosainak különös kiváltságokat adott. Erre 240,000 vörösbőrű

harcos, akik a szent Horus-madár szimbóluma alatt harcoltak, nyiltan fellázadt és elvonult délnek, a Nílus forrásai felé, a fekete földrész szívébe. Psammetich rémulten küldött utánuk megbízható közvetítőket, hogy eltérítsék őket attól a szándékuktól, hogy örökre elhagyják az országot és eszükbe juttassák elhagyott tűzhelyeiket, elhagyott feleségeiket és gyermekeiket. De a lázadók vezére kardot rántott és ezt kiáltotta :

— Mondd meg Ra fiának, hogy a kardunkkal szerzünk magunknak új otthont és új feleségeket!

Ezek a kivándorlók hamarosan eltűntek Afrika mélyeiben, a fekete fajok tengerében. Vajjon nem ezek voltak-e azok, akik útjukban lépten-nyomon vörösbőrű katona-örségeket hagytak s előnyomultak nyugatra a Nílus forrásaihoz, egészen a nagy nyugati tavakig, míg végre egyesültek Phut hegyi népével és elterjesztették annak körében Horusnak, az isteni Ptahnak, Memphis uralkodójának, az Apis-bikában mindig újra feltámadó földistennek kultuszát?

Természetesen a madár- és halszimbólum felbukkanásának helye és ideje jelezhetné azt az utat, amelyen a vörös faj Afrikába jött. Azonban a vörös Pheul-okat ott találjuk a Csad-tó keleti partjain éppúgy, mint az Atlanti-oceán partjain és bizonyos keletafrikai törzsek és ázsiai népek ezekével rokon nyelvet beszélnek; ez igazolja azt a felfogásunkat, hogy a phutok és ezzel a pheulok és a fullah-k őshazáját a Vörös-tenger tulsó partján, vagyis végelemzésben Egyiptomban keressük . . .

A fekete földrész e vörös talányának, a pheul és fullah bennszülötteknek titokzatos újkori képviselői tömegesen sereglettek körénk, mikor autóink megálltak a kutaknál, vagy mikor ott ültünk a falvak főnökeinek udvarában, akik botjukra támaszkodva olyan méltóságosan és felségesen álltak ott, mint papkirályok, fáraók, Ra fiai, Osiris, Horus és Ptah papjai.

Bomboli falut csak pár mérföld választotta el a francia kerületi főnök lakásától, Pita telepétől. Itt a távollevő tisztviselőnek, Albert úrnak a felesége megmutatta nekünk azokat a néger műhelyeket, amelyekben keményítőt, mandió-

kát, sőt kötelet készítenek, amit a sisal, vagyis agavekaktusz rostjaiból fonnak. A nyugatafrikai gyarmatokon sűrűn látunk agavekaktusz-ültetvényeket, mert ezekből erős rostokat nyernek, amik kitűnően felhasználhatók zsák- és kötélkészítésre.

Aztán elérkeztünk Labe-ba. Meglehetősen hosszú út volt ez. Labe az ugyanilyen nevű tartomány közigazgatásának gócpontja. Estefelé kocsijaink megkerültek egy virágzó bokrokkal borított körtért és megálltak Mauginék festői háza előtt.

Jules Maugin tapasztalt gyarmati tisztviselő volt és a négereket és hazájukat úgy ismerte, mint a tulajdon házat. Ezt mindjárt észrevettem a pompás ebédnél, amelyet az elmés Maugin úrnak és feleségének kellemes társaságában töltöttem el. Úgy éreztük magunkat, mintha régi barátaink között volnánk. És ez nagy szerencsénk volt, mert Labeban napokat kellett eltöltenünk.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A Futa-Dsallon hegységben.

A tisztviselők szíves támogatása révén a Futa-Dsallon hegységben megtett tanulmányútunk igen tanulságos volt. Az útmenti híres vízeséseket nem kerestük fel, mert ebben az évszakban mindegyik teljesen ki volt száradva. Lemondtunk tehát arról, hogy kerülő utak miatt az időt vesztegessük, csak azért, hogy egy vízesés kiszáradt medrét meglássuk.

A Futa-Dsallon hegységben majdnem négyszáz mérföldnyi utat tettünk meg. Megismertük különböző kerületek lakosságát, amelyeken bennszülött fejedelmek uralkodnak. Ezek a fejedelmek: Kierna, Szulejman, Mori Tonu, Alpha Amadu Bailo és Alpha Amara egykori uralkodócsaládok sarjadékai, akiket a lakosság nagy tisztelettel övez. Mert ezeknek az uralkodóknak vörös bőre a bennszülöttek szemében éppen annyi, mint a legpompásabb királyi bíbor. A francia kormányzat csak a legutóbbi időkben tapasztalta, hogy az egykori uralkodók e sarjadékainak tekintélyét nem lehet büntetlenül csorbítani és éppen ezért azon van, hogy megtartsa őket tartományi előljáróknak s ettől a méltóságtól csak akkor fosztja meg őket, ha Franciaország iránti ellenségeskedésre vetemednek. Ezek a kerületi előljárók megbecsülhetetlen munkatársai a francia kormányzóknak a civilizáció terjesztésében, ami egyelőre csupán új földművelési módszerek alkalmazásában nyilvánul és abban, hogy a bennszülött ifjúságot a konakry-i és dakari francia iskolákban tanítják, s a férfiakat segédtisztviselőkké, gyógysegédké, betegápolókká, mérnökökké és mechanikusokká, az asszonyokat pedig szülésznőkké képzik ki.

A fullah-fejedelmek, vagy ahogy nevezik őket: az

Almami, jómódú emberek, akik rendszerint falu-fővárosuk területén kívül laknak. A lakásuk népes külön telep, amelyet fal vagy élősvény vesz körül. A főnökök nagy kunyhói mellett láttunk egy csomó kisebb házat, amelyekben a főnökök feleségei laknak, mindegyik külön házban, továbbá a főnöknek és első feleségének atyafisága, szolgálkái, továbbá a férfi és nő udvari bolondok és rabszolgák.

Minden feleségnek van egy napja, amelyen a férjének minden idejét vele kell töltenie. Jaj a férjnek, ha figyelmetlenségből, közönyösségből, vagy feledékenységből nem tartja be házastársi kötelességeinek rendjét! Ilyenkor házi perpatvarok kerekednek, cselszövések indulnak, bosszúra és megtorlásra gondolnak s néha bizony büntény is esik. Az a feleség, akin éppen a sor van, mikor az övé férjének és urának éjjele és nappala, köteles napközben a háztartási munkát elvégezni s az első feleség felügyelete mellett az ételt az egész családnak elkészíteni. Mert az első feleség, ámbár a fejedelem néha hosszú ideig elhanyagolja, mégis erősen a kezében tartja az egész telep uralmának a gyeplőit s néha még férjének minden ügyét is ő intézi el.

Az ételt pontosan megállapított sorrendben tálalják. Elsőnek eszik a főnök, egyedül vagy legbizalmasabb barátai és vérrokonai társaságában. Aztán esznek az asszonyok, utánuk a rokonok, majd a fiúk, aztán a lányok, utánuk következnek a jobbágyok, aztán az udvari bolondok s végül a rabszolgákra kerül a sor. Ünnepi lakomán az uralkodó néha külön edényekből eszik és iszik, amelyeket senki másnak nem szabad érinteni — a régi idők maradványa ez, mikor a ház ura egyúttal pap is volt. A családapának ez a kiváltságos helyzete a fétisimádó törzseknél is megmaradt. Délben és este étkeznek s mindenki ugyanazt az ételt kapja. Ételeik különféle kásák (Kuskus), néha ökörhús, birkahús vagy házi szárnyas. Főlöslleges is talán mondanom, hogy a főnök asztalától a rabszolga szalmagyékényéig hosszú az út s ezért a legjobb falatok bizony nem jutnak el a rabszolgáig. De meg kell adni, hogy az urak mindig ellátják kiadós táplálékkal ezeket a munkásokat, akik a család jóléte szempontjából feltétlenül szükségesek és mindig kapnak valami fino-

mabbat is az éléskamrából, például földi mogyorót, kölest, rizst és olajat.

Különösen egy csoport asztaltárs van az uralkodó környezetében, amelynek sohasem lehet a legcsekélyebb oka sem panaszra az ételek minőségét és mennyiségét illetőleg. A «Griot»-okat értem, vagyis a bohócokat, énekeseket, táncosokat és táncosnőket.

Ezek, ha valami fölkelte a rosszalásukat, nyomban dalt szerkesztenek, amelyben kicsúfolják a házban uralkodó garaszkodást s ezt a fősvénykedést a tulajdon gazdájuk s az udvar hibájául róják fel. Egyszerre csak az egész falu kezdi dúdolni az új dalt, vagy pedig a legújabb vicc jár szájról-szájra a vörös király utódairól. Különösen az asszonyok félnek nagyon ettől, mert az ilyesminek gyakran válás a vége; maguk a főnökök is reszketnek tőle, mert ha nevetség tárgyává lesznek, az egyértelmű azzal, hogy elvesztik korlátlan befolyásukat ezer alattvalójuk fölött. Ez pedig a vesztük, mert a francia hatóságok az ilyen tehetetlen uralkodót azonnal megfosztanák hivatalától.

A «Griot»-ok kasztja ősi néger hagyományon alapul, de keletkezése visszanyúlik Ázsiába, ahol ugyancsak vannak hasonló kasztok.

A néger község megtartotta patriarkális szervezetét. Élén áll a királyi család, amely a fullah-k közt a «Modi», «Tierno» vagy «Alpha» neveket viseli. A szabadok ezeknek a családoknak a vazallusai és különféle kasztokat alkotnak vagy olyan családokba tartoznak, amelyek földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak. Harmadik réteg a rabszolgák, akik egykori hadifoglyok valóságos utódai. Ezek az uraik házában születnek, ott nőnek fel és ott halnak meg. A rabszolgával általában jól bánnak és az egykori hadifoglyoknak ez az utóda bizonyos összeg árán szabaddá vásárolhatja magát, vagy lehet a szabadságának az ára esetleg bizonyos feladat elvégzése, például a dsungel egy részének kivágása vagy új kölesföld megmunkálása. De a rabszolgák csak nagyon ritka esetben élnek ezzel a jogukkal, mert a szabad állapot jelenleg semmiféle kiváltságot nem biztosít számukra. Az egymással rokon családok közös tote-

meket tisztelnek, a törzseknek megvan a maguk Diamu-juk, némelyik kasztnak is külön Diamu-ja van, vagy saját neve és saját totemjei.

A totem vagy «Ntene» vagy «Tana» vagy fullah-nyelven «Voda» afféle családi címer. A totemről és totemizmusról már sok könyvet írtak és megkísérelték különböző szempontokból közelebb férközni ehhez a tárgyhoz, miközben néha egészen fantasztikus következtetésekre jutottak. Talán szabad lesz nekem is elmondanom erről a magam véleményét; ez egy beszélgetésen alapul, amit egy ismerős mulattal folytattam, aki francia apának és Baga törzsbeli néger anyának a fia volt, a francia iskolába járt, sokat olvasott és sokat gondolkodott.

Ismerősöm így kezdte:

«Ennek a földnek első lakói barlangokban laktak. Az ő szemükben az egész környezetük ismeretlen, rettentés és hatalmas volt: a rohanó vad hegyi patakok és folyók, amelyek az ország nagy területeit elöntötték, a szörnyű és borzalmas folyami és erdei állatok, a csúszómászók és a ragadozó madarak! Ezek között azonban akadt olyan is, amely gyorsan hozzászokott az emberhez. Ilyenek voltak: a kecskék, a bivalytehén és a borja, különféle tyúkok, mint például a gyöngytyúk, a kacska, a liba és a szirti fogoly. Voltak állatok, amelyek a barlangi embert elkísérték vadászatára az ország belsejébe. A «mézmadár» megmutatta neki azokat az odvakat, ahol a méhek a mézüket gyűjtötték, a «miami-diabi» madár figyelmeztette a mérges kígyókra. A zöld kígyók megölték a mérges szalamandrát, pókokat és skorpiókat, a hiéna jelentette, hogy folyó van a közelben, a sasok és keselyűk olyan helyekre vezették, ahol antilopcsordák legeltek, a zöld és kék rigó rejtett forrásokhoz vezette, a fehér kócsag megvédte barmait a férgektől, a dugong és a kajmán megmutatta neki, hogy hol dobja ki szigonyát a nagy hal-rajokra...

És az ősember, aki ott ült a tűz mellett és az esős évszakban a barlangja nyílásán át figyelte a zuhogó eső szürke függönyét, elkezdett ezeken a dolgokon gondolkozni. Kis idő múlva szénnel vagy vörös földdel hatalmas oroszlán,

foltos leopárd, roppant óriáskígyó vagy vadbivaly idomtalan alakját rajzolta a lakása falára, és közben érezte, hogy titokzatos módon elárad rajta ezeknek a dühe és ereje. Később agyagból kiformálta e szörnyű állatok alakjait és valahányszor kiment a dsungelbe, magával vitte ezeket a szobrokat, hogy a gonosz fenevadakat ezekkel elijessze és ellenük így védekezzenek. Így keletkeztek a rossz szellemek, a dsinnek . . . az első pogány kultusz, az első amulett és az első ördögűzések.

A jó állatokkal könnyebb volt a dolga. Ha a barlangi ember vadászni ment, odadörmögte nekik: «Gyertek, barátságos jó állatok, segítsetek nekem és védelmezzetek minden veszély ellen és a gonosz dsinnek hatalma ellen!»

Így keletkezett az első Olympus, a ragyogó és jó, s egyúttal a sötét és gonosz istenek lakása. Soha senki sem fogja kideríteni, hogy hány századévig maradt meg az ember ezen a fokon és hány új istenséget helyezett az Olympusra az állat- és növényvilágból.

De idők folyamán a barlangi ember új képességekre tett szert, ami szörnyű félelemmel remegtette meg szívét és amittől borzongó reszketés futott végig a tagjain. Éjjel, ha súlyos álomba merült, álmokat látott. Láttá apját és nagyapját, látta azt, aki családjának ősapja volt és továbbélt azokban a szájhagyományokban, amelyek apáról fiúra szálltak. A következő pillanatban már el is tűntek és ellenséges szörnyek léptek a helyükbe. Aztán látta önmagát a dsungelben és kunyhójában, s végül rémületbe ejtette a minden titkok legnagyobbika, — a legnagyobb, amely napjainkig is rejtély s amelynek fenyegető alakjáról még senki sem lebbentette föl a fátylat. A barlangi ember, az őskor vadásza és halásza rájött, hogy az élet és halál két egytestvér. Hiszen ő, aki élt és most a tűzhelyének lángjába bámult, éjjel kettészakadt és halott őseivel társalkodott. Azok pedig hozzácsatlakoztak, beszéltek vele és tanácsokat adtak neki. De aztán hirtelen megváltoztak. Állatokká és növényekké változtak és ott, ahol még az imént velük beszélt, most egyszerre csak aranysárga oroszlán állt — éjjeli kísértet, az ő újabb megtestesülésük. Minderre pontosan emlékezett és

nem feledte el, mert ezek az álmok mindig újra s mindig gyakrabban és egyre határozottabb alakban megismétlődtek.

Ez új kinyilatkoztatás volt ennek a földnek a barlanglakója számára. Ez volt az az idő, amikor a filozófia és a vallás megszületett. Mert az emberek arra a megismerésre jutottak, hogy minden összefügg egymással, — ők maguk is — a vonatkozások és a változások láncolata révén, aminek minden alak s minden idő a végtelenségig alá van vetve. A mézmadár talán az anyja volt, ő maga talán az az oroszlán, akitől reszketett a vadász, mikor liánhurkokkal és cserzetlen bőrszíjakkal megtámadta ezt a szörnyeteget.

Így alakult ki az ősök első kultusza és az első totemhit. Mert a barlangi ember most felvette az oroszlán nevet és az arcára és karjaira odafestette a maga szimbolumát: egy karikát, benne négy ponttal, ami az oroszlánfejet ábrázolta. Az oroszlánember gyerekei, ezeknek a gyerekeknek a gyerekei és unokáinak az unokái viselték aztán származásuknak ezt a büszke jelét s átszármaztatták az idők kifürkészhetetlen messzeségébe, ahol a fajok és a törzsek sorsa rejtett homályba vész.

És így történt ez a föld minden népénél — fejezte be a mulatt. — Azt hihetné valaki, hogy csak az előkelő állatok részesültek abban a tiszteletben, hogy totemekül választották őket, azonban ez ellentmondott volna a totemek hatásának. Az egyiptomi történetnek számos olyan jellemző vonásáról és időszakáról tudunk, amikor a fáraók és a főpapok olyan istenekről képzelegtek, akik állatokká és madarakká változtak, még pedig nem mindig a leghősibb és legnemeesebb állatokká. Nincs igazam?»

Bizonyos, hogy a mulattnak igaza volt, hiszen a karnaki szfinksznek birkafeje van, Ta-Urt-nak krokodilfeje, Serke-nek skorpióteste, Ra-nak sas-arca, Horus-nak verébarca, Bast-nak macskafeje, Thot-nak ibiszfeje, Set-nak sasfeje, Sedbek-nek és Anubis-nak kutyafeje, Kert-nek vízilófeje. Eszembe jutottak a hinduk, akiknél a szélistennek, Hanuman-nak vörös bögőmajom-alakja és arca van, Visnu-nak pedig halteste. Eszembe jutottak a yakutok, akik libá-

kat, gólyákat és hollókat tartanak totemállataiknak, eszembe jutottak az orochonok és a goldok, akik őseinek szellemeit szarkák, hollók és rigók alakjában tisztelik. Tudom, hogy a tibetiek majom és hercegnő leszármazottainak tartják magukat, a mongolok azt hiszik, hogy rokonságban vannak a halakkal és a vízimadarakkal, a cigányok «Kalia»-nak nevezik magukat, ami annyit jelent, mint «fekete» és teljesen azonos a «fekete kígyószellem»-mel, amelyet Krisna legyőzött.

Kétségtelen, hogy a tetoválás szokása szorosan összefügg a totemizmussal. Eredetileg az egész totemet fölte-toválták, amint az északamerikai vörösbőrűek emlékei-ből tudjuk, idők folyamán azonban a totemalak szimbo-lummá változott. Afrikában láttam tetoválásokat, amelyek olyanok voltak, mint a villák, két vonással áthúzva: ez tátott szájú krokodilust akart ábrázolni. Láttam kettős villát is, amelyet egy vonás metszett át: ez halat ábrázolt, farokkal és két uszonnal. Ezek a jelek élénken emlékeztet-nek a mi európai rúnáinkra. Talán a rúnák is totemjelek? Ha így volna, akkor a történelem és a származástan új táv-latokat nyitna a heraldika számára. Hát a bikaszarvas, medve-, párdúc- és hiúzbőrös sisakok, a harcosok állatképek-vel díszített pajzsai — vajjon nincs-e ezekben is valami összefüggés a totemisztikus hagyománnyal?

A totemisztelő fullahkkal vadászatot rendeztünk a Futa-Dsallon hegységben. A fullah-k szenvedélyes vadá-szok; rendszerint íj és mérgezett nyíl a fegyverük, gyak-ran nyolc-, sőt tízkaliberes mordály, puska, amelyet ócska vasdarabokkal töltenek meg. Nincs szó, amellyel le lehetne írni vadászatunkat ezen a sűrűn lakott vidéken s különösen a fülsiketítő tam-tam-zajt, amely szüntelenül kísért ben-nünket. Lőttünk kis vörös antilópokat (*Cephalolophus rufi-latus*) és vele rokon sötétszürke, rövidlábú antilópokat (*Cephalolophus dorsalis*). Mind a két fajtának hímje és nős-ténye egyformán agancsos, csak az a különbség köztük, hogy a hímnek az agancsát gyűrűalakú kinövések díszítik, míg a nősténynek az agancsa síma, kúpalakú és nagyon éles. Akadt az utunkba *Cephalolophus Maxwelli* is, amit az

európaiak furcsa mozdulatai miatt disznó-antilópnak neveznek. Ez azonban nem gátolja a négereket abban, hogy féltisnek ne tekintsék őket. A varázslók a járásukból jövendölnek, a bőrüket különféle betegségek ellen orvosságnak és amulettekhez való anyagnak használják, porrátört agancsukat pedig pompás szernek tartják emberek és háziállatok meddősége ellen. A mozlím marabut-ok ezeket a csinos agancsokat arra használják, hogy Korán-verseket tartanak bennük: olyan amulett ez, amely a tulajdonosának szerencsét hoz.

Az úton löttünk tűzokokat, vöröslábú és feketelábú foglyokat, közönséges fürjeket, vörhenyes csőrű és lábú szirti foglyokat, gyöngytyúkokat, szárcsákat, bóbítás darvakat és kislejű, rövidlábú nyulakat.

Labetől kezdve egész karavánnal utaztunk, körülbelül hetven teherhordóval, akik gyaloghintóinkat és poggyászunkat vitték. Minthogy egy-egy teherhordó legfeljebb hatvanöt fontot bír el a fején, egész poggyászunkat mindenestül újra kellett csomagolnunk. A teherhordók főfelügyelője malinki-törzsbeli hatalmas szál, erős néger volt, akinek arcát egészen beborította a pompás tetoválás. A másíknak feladata volt a poggyász felügyelete, míg a harmadik legelől járt, hogy a karavánszerájokban vagy vendégfogadóknak — amelyeket a francia hatóság épít és tart fenn s amelyekben a falusi előljárók a gazdák — szállást szerezzen és a szállást éjszakára rendbehozza. Ezek a vendégfogadók közönséges négerkunyhók, de igen tiszták és rendesek. A kunyhó mellett volt a konyha és még egy kunyhó az utazó kísérete és szolgálai számára. Minthogy mi három katonát és három négert fogadtunk fel szakácsnak és pincérnek, mindjárt rendelkezésünkre álltak a magunk emberei.

Labe királya, az őszhajú, méltóságos Mori Tonu, két egész napot szánt rá, hogy a területe határáig kísérjen bennünket és egyéb mulatságok mellett pompás zajos tamtamokat rendezett a tiszteletünkre, griot-jai díszelőadást tartottak, a lakosság pedig ünnepélyesen üdvözölt bennünket. Ilyen alkalmakkor oly rettenetes porfelleg szállt föl,

hogy a szakadatlan tüsszögéstől s ezzel a fullah-k ünnepélyes vendéglátásának a megzavarásától csak az a tudat tartott vissza bennünket, hogy kötelességünk megóvni a fehér faj méltóságát. De azért mindent láttunk, amit ezekben a körökben a bennszülöttek életéből látni lehet.

Miután elbúcsúztunk Mori Tonu királytól, karavánunk északnak vette útját, Tuga telep felé, ahol Filatrieau kerületi főnök lakása volt.

Nem messze Labetól a flóra megváltozása mutatta, hogy belejutottunk a szudáni zónába. Imitt-amott «tevenarancs» bokrok akadtak utunkba, teli apró aranyszín gyümölcssel, amit a «sivatag hajója» annyira szeret; ezt a növényt láttam már északafrikai utazásaimon. Láttuk aztán a törpe ágas-pálmák sűrű gyökérfonadékait, apró mimóza-bokrokat és csupasz «Gundi-Guli» fákat, amelyeknek nagy zöld gyümölcse olyan, mint a narancs, végül még különféle kaktuszokat.

A hegyhát magaslatain messze-messze törpefa-erdők húzódtak. Ezek az erdők, vékonyka, girbe-görbe fáikkal, egészen északias jellegűek voltak; az erdőt közben-közben sűrű, tüskés cserjések szakították meg. Izmosabb fa csak nagy ritkán akadt. Az ilyen fa teljesen csupasz volt, lombtalan, az ágai görbék, elhajlottak, a kérge csupa éles gyűrű és kinövés: olyan volt, mint a krokodilbőr; azonban telis-teli volt nagy, bíborvörös virágokkal. Ezek a húsos virágok csak úgy lángoltak a cserjés egyhangú, sárgászöld hátterén és nemcsak az utazó szemét vonzották, hanem a lepkéket és a méhrajokat is. De a méhrajok ebben az évszakban igen ritkák voltak.

Akadtak selyemgyapotfák (Bombax), amelyeknek gyümölcse olyan, mint valami nagy, hosszú dió. Gyakran láttam egy-egy érett gyümölcsöt a földre hullani és hangos pukkanással föl pattanni. Ilyenkor aztán fehér folt hevert a földön, mint csillogó hórákás. Ez volt a növényi selyem: csupa finom, ezüstfehér selyemfonál, amit Európában matrácok és párnák kitömésére használnak. A selyemgyapotrostok veszedelmes szemkáprázást okoznak s minthogy igen gyúlékonyak, gyakran támasztanak tűzvészt. Én kétszer

is megpróbáltam ilyen gyapotcsomót kovakőből csiholt szikrával meggyújtani s mind a kétszer sikerült. A selyemgyapotfa különféle fajait, éppúgy, mint a majomkenyérfát, a bennszülöttek orvostudománya gyógyszernek használja a vérhas, a tüdőbetegségek és a malária ellen.

Minél messzebb haladtunk északra, annál gyakrabban jutottunk olyan sívár hegyhátakra, amelyeket csak csenevész kúszó cserje borított, amely imitt-amott kibukkant a vörös, szétmállott sziklák törmelékei közül. Olyan volt ez a tájkép, hogy úgy éreztem, mintha a holdon járnék; halott bolygó tájképe volt ez, ahol a növények elkorcsosulnak, összezsugorodnak, eltörpülnek, mégis szívoosan kapaszkodnak gyökereikkel a sziklatalajba, küzdenek a létükért, nedveikkel beleeszik magukat a kövekbe és termékeny humuszréteget teremtenek belőlük. Itt-ott világossárga virágok virágzó bokrétaí nőttek ki a földből. A száruk rövid, vastag, leveletlen s fejüket a kövek közül és a durva homokból nyujtogatják ki.

Ezeken a kopár magaslatokon csak sakálok és hiénák vannak. Első pillanatban az ember önkéntelenül is elcsodálkozik, hogy ugyan miből is élnek tulajdonképpen ezek a ragadozó állatok.

Mindezeket a területeket millió és millió természetépítmény borítja, amelyek néha mérföldnyi messzeségre elnyúlnak, ameddig csak a szem ellát. Ahol csak ilyenekre akadtunk, mindjárt észrevettünk egész sor olyan odút is, amelyekben apró rágsálók, egerek és patkányok tanyáztak, köztük a nagy rablópatkány is, amely majdnem akkora, mint a házinyúl. Ezek az állatok mind a természetek eleségraktáira sandítanak és ahol csak hozzájuk férnek, fel is dúlják azokat. Úgy látszik, hogy különösen a rablópatkány a legszemtelenebb ingyenélő. A négerek «Niéné Balé»-nak nevezik és ha elevenen el tudják fogni, véres színjátékot rendeznek vele. A patkányt farkánál fogva egy ágra akasztják és pedig úgy, hogy a karmaival még éppen eléri a földet. Minthogy azonban semmiképpen sem tudja megvetni a lábát, addig-addig himbálózik ide-oda, míg dühében és kétségbeesésében megvadul és leharapja a tulajdon lábait.

Ez a szörnyű szokás egészen meghonosodott a bennszülöttek között, mert gyűlölik ezt az állatot s azt hiszik, hogy benne egy gonosztevőnek a lelke öltött testet. Ez a gonosztevő tudniillik egy néhai fejedelem, aki a feleségét alaptalanul árulással vádolta és levágatta a kezeit; most a szerencsétlen «Niéné Balé»-nak kell bűnhődnie a féltékeny fickó miatt. Az ember ugyanis mindig megleti a módját, hogy a maga bűnét másnak a nyakába varrja:

Megtaláltuk itt a tarajos süllő (Hystrix cristata) és a hangyákkal és természetekkel táplálkozó földi malac nagy és mély lyukait. A földi malac építményei több rőfnyi mélységbe lenyúlnak s minthogy a fűben nem látja őket az ember, veszedelmes akadályok az utazók és vadászok útjában. A fullah-k vadásszák ezeket az állatokat, mert titokzatos, mágikus képességeik vannak. Mert a hegyilakók, ámbár Mohamed tanítását tartják, mint vérbeli vadászok mégis nagyon babonásak maradtak. A földi malac húsa nem valami ízletes és az előkelők rendszerint át is engedik a rabszolgáknak s maguknak csak az állat jobb első lábát tartják meg. Ezt a napon kiszárítják és talizmánnak használják, amely visszatartja a szelet és a viharokat, megsemmisíti a méreg hatását és megvéd a himlő ellen.

A látszólag kopár magaslatokon csak úgy nyüzsög a mindenfajta állat s így a bozótokban és járhatatlan szakadékokban elegendő táplálék akad a rabló hiénák és sakálók számára. A termékenyebb vidékeken többféle fajú kis antilópot és nagyon sok madarat láttunk.

1925. december 31-én Tangali faluba érkeztünk és elhatároztuk, hogy az újévet az ottani karavánszerájban várjuk meg. Acélládáinkból nem csupán néhány üveg bordeauxi vörösbort, hanem egy üveg pezsgőt is kivettünk. Ideiglenes sátrunkat lengyel és francia zászlókkal díszítettük fel, az asztalt pedig virágokkal. Mire zsupori szakácsunk, Mamon, a szokásos vacsorát körülhordta, a különféleképpen elkészített tyúkhúst, a zöldbabkonzervet és a vastag pudingot, vége is volt újévi ünnepi lakománknak. Koccintottunk Lengyelország felvirágzására, a világbékére és barátaink boldogságára.

Kaska, a majmunk, ezúttal először kóstolta meg a pezsgőt és úgy látszik, nagy hajlandóságot fedezett fel magában az előkelő italok iránt. Még valóságos gyerek volt és máris meg tudta különböztetni a pezsgősüveg-címkéket! A négerrek megajándékoztak bennünket mézzel s mikor bementünk a faluba, nagyon sok szalmából és fakéregből készült méhkest láttunk a fákon.

«Testőrségünk», a katonai kíséret, külön kunyhóban volt elszállásolva. Bementem hozzájuk és csak most láttam, hogy velük vannak az asszonyaik is. Az egyik néger asszony a malinki-törzs tagja volt, fekete, mint az ében, a fején szép turbán, a másik bronzbarna peuhl, ijedt arcú, álmatag szemű. Nagyon csinos volt, hajlékony és bájos.

— Honnan valók ezek a szép hölgyek? — kérdeztem tréfásan.

— Ezek a feleségeink, — felelte a fekete tiszt, mintha jelentést tenne. — Velünk utaznak s ön azért nem látta őket eddig, mert mindig korábban indultak, mint a karaván. Attól tartottunk, hogy ön kifogásolni fogja . . .

— Eszem ágában sincs — feleltem. — De mért kényszerítik ezeket az asszonyokat, hogy száz meg száz mérföldet utazzanak magukkal? Hiszen ez bizonyosan nagyon fárasztó.

— Inkább ők legyenek fáradtak, minthogy mi fáradjunk bele a keresésükbe. Mert ha otthon hagyjuk őket, megszöknek valakivel — magyarázta a felügyelő.

— Hát akkor alapos okuk van rá — jegyeztem meg. Szóval ezek az ébenfa-fekete és bronz-barna szépségek nem valami túlságosan megbízhatók! Kíváncsian szemügyre vettem őket, de bizony az arcuk kifejezéstelen volt s a szemüket mintha a titok fátyla takarta volna.

Miközben naponta 17—20 mérföldet megtettünk, elértünk Tugába, ahol Filatrieau kerületi főnök zajos tam-tammal fogadott bennünket, amit Alpha Amadu Bailo király griot-jai rendeztek. Hatalmas szál, testes óriások voltak ezek, s énekeltek és különféle hangszereken játszottak.

Szellős házakban igen kellemes szállást kaptunk, verandánk is volt, ahonnan messzire el lehetett látni a síkságra,

amelyet folyó szelt át; ennek a folyónak, amely a szomszédos erdős hegység magaslatairól ömlött alá, két neve volt. Ámbár a házak tiszták voltak és gondosan takarították is őket, mégis, mint mindenütt, csak úgy hemzsegték a padló alatt a természetek és a hangyák, míg a tetődeszkák hasadékaiiban és a szalmafedélben óriási, nyilván mérges pókok tanyáztak. Az egyik bitang pók meg is csípte Kaskánkat a jobbszeme alatt. Jóságos Isten, milyen lett a mi nevelt gyereünk! A szeme megdagadt, az arca eltorzult, szóval olyan volt, mint valami részeg, aki egész éjszaka dorbézolt a korcsmában. Borogatásokat raktunk a kis csimpánzra és bekötöttük és az esetéből azt a tanulságot vontuk le, hogy azontúl hálók alatt aludjunk.

Filatrieau özvegy ember volt. A feleségét egy évvel ezelőtt vesztette el és négy gyermekét Franciaországban neveltette. Egészen egyedül volt Tugában és négy napi járóföldre egyetlen európai sem volt a közelében. A békés, festői tugai kerület nagyon veszedelmes hely volt magányos férfi számára, mert bizony itt nagyon könnyen megszállhatták a lelkét a sötét gondolatok. Szerencsére a főnök még csak pár napja volt Tugában s még nem érezte a magányosság gyilkos hatását, különösen, hogy a mi megérkezésünk egy kis szórakozást hozott számára s mindennap várta Mauginéket is, akik orvossal és két tiszttel érkeznek majd, hogy a gyarmati csapatok részére újoncozzanak.

— De később, később, magamra maradok, egészen magamra — mondta nekem a főnök és a hangjában könyörgő félelem csengett.

Miközben a telepen és az egész környéken körül néztünk, a kerületi főnök is megismerkedett új állomáshelyével. Egy napon törvényszéket tartott; én is jelen voltam. Egy középkorú rabszolganő bepanaszolta az urát, hogy nem akarja megfizetni neki azt a harminc frankot, amit egy kaucsukszállítmány fejében megígért neki.

— Én rabszolganő vagyok s ezért az én uram igaztalanúságot követett el velem — mondta közömbös hangon, a földön ülve annak az embernek az asztala előtt, aki itt kerületi főnök és bíró volt egy személyben.

— Franciaország nem ismeri el a rabszolgaságot — jegyezte meg Filatrieau. — Maga szabad, oda mehet, ahova akar; szolgálatába szegődhet akárki másnak. Mindjárt adok magának egy írást, amely bizonyítja, hogy szabad és senki sem kényszerítheti arra, hogy továbbra is a régi gazdájának dolgozzék.

— Á nem, ez nem kell nekem! — felelte az asszony. — Én a gazdámnak a házában születtem, ott nőtem fel, ott öregedtem meg és ott is akarok meghalni. Én csak a harminc frankot akarom megkapni, amit a gyerekeimmel együtt becsületesen megszolgáltam, mikor a dsungelben kaucsukot gyűjtöttünk.

— Menjen és mondja meg annak az embernek, akit bepanaszolt, hogy jöjjön ide — mondta a kerületi főnök.

Kisvártatva megjelent az ajtóban egy néger és félénk mozdulattal megállt.

— Megérdemelte ez az asszony a harminc frankot? — kérdezte Filatrieau.

— Igen.

— Megkapta ezt a pénzt? — kérdezte tovább a kerületi főnök.

— Igen, csakhogy az a fiú, akire rábíztam a pénzt, hogy adja oda neki, megszökött vele — motyogta a néger, a tolmács pedig lefordította a feleletét.

— Meg tudná találni ezt a fiút és el tudná venni tőle a pénzt?

— Ó, igen!

— Hát akkor siessen és még napnyugta előtt hozza ide az egész összeget és én magam adom majd oda ennek az asszonynak. Mert ő nem rabszolgája magának, Franciaország nem ismeri el a rabszolgaságot — ismételte a főnök a meggyőződés mellhangján.

— Jól van, főnök! — felelte rá a néger.

Félóra mulva megint ott volt az irodában és lefizette a harminc frankot, amit állítólag a fiútól kellett visszavennie. A pénzt átadták az asszonynak.

— Meg vannak elégedve mind a ketten? — kérdezte Filatrieau, mintegy a maga megnyugtatóására is.

— Igen — felelte a néger és a rabszolganő.

— Hát akkor menjenek békében haza — mondta rá a főnök. — De maga, asszony, gondoljon arra, hogy ha ez az ember mégegyszer igazságtalanul bánik magával, nekem azt kell hinnem, hogy rabszolganőjének tekinti. Akkor én meg fogom védelmezni magát és ő börtönbe kerül. Jó napot!

Míg Labe-ban és Tuga-ban tartózkodtunk, újoncozást tartottak. A francia hatóságok intézkedésére a bennszülött királyok nyilvánosan összehívták az egyes tartományok előljáróit és összegyűjtötték kerületük minden falujának katonaköteles fiatalságát. Az ifjú négerek szívesen jöttek és nagy számmal, mert nagyon csábítja őket a szenegálkatonák tarka egyenruhája, meg az, hogy valóságos fegyvert kapnak a kezükbe, hogy esetleg valami kis háború is kitörhet, s bizonyos tekintetben még a katonaviselt emberek elbeszélései is, akik elmesélgetik, hogy mi mindent láttak és tapasztaltak Európában, vagy legalább is olyan nagy városokban, mint Dakar, Bamako, Vagadugu és Bingerville.

De legnagyobb részük csalódik, mert a fiatal hadnagy és az őrmestere nagyon is megnézik azokat az embereket, akik Franciaország védelmezői szeretnének lenni. Azok, akiket besoroztak, örömeikben majdnem kibújtak a bőrükből és büszkeségük óráról-órára dagadt. Boldogságuk akkor hágott a csúcspontra, mikor felöltözve a világos homokszínű nadrágba és kabátba, széles, pompás, bíborvörös övet és ugyanilyen színű fezt kaptak. Mikor sokrétű vörös övükkel és vörös sapkájukkal katonás rendben felálltak, fekete és bronzbarna arcukon csak úgy ragyogott az öröm és a büszkeség. Méltósággal és kölcsönös tisztelettel némán nézegették egymást. Ha a rokonaik odaléptek hozzájuk, hogy valamit kérdezzenek, a színes katonák kissé hanyagul és kedélyesen, rövid, kimért, leereszkedő válaszokat adtak nekik.

Tuga kerületben két vadászatot rendeztek számunkra. Ámbár több mint ezer hajtó vett részt a vadászaton, zöld majmon és páviánon kívül más állat nem került a szemünk elé. Az íjjal, dárdával és tűzfegyverrel felszerelt négerek lőttek egy kis, vad, undok pofájú varkocsos disznót, néhány

kis antilópot és foglyot, és egy szegény ördögöt, egy hajtót, akit az egyik néger főnök orron lőtt. Mi azonban csak majmokat láttunk.

Ez az állat nem valami nagyon izgatta a vadászkedvet, de egész sor érdekes megfigyelést végeztem ezeken a rablókon, amelyek támadásaikkal tönkreteszik a bennszülöttek földjeit.

A bennszülöttek minden oldalról körülsereglették a majmokat és az állatok eleinte megpróbálták a fenyegető körből kisiklani. Mikor azonban látták, hogy teljesen be vannak kerítve, a középre menekültek és onnan kémeket küldtek ki, hogy kinyomozzák a valóságos helyzetet. Ezek a majomkémek egészen a hajtók és vadászok vonaláig sompolyogtak, figyeltek, felmásztak a fákra, megtekintették a szomszédos vidéket és nyugodt makogással értesítették azt az állatot, amely az egész védekező hadjáratot vezette. Azt hiszem, hogy ez egy öreg, óriási szfinksz-pávián volt, vállaira lógó őszes hajsörénnyel. És miközben a sűrű lombkoronák között utat keresett magának, éppen neki kellett szembekerülnie Camille Gizytski-vel, aki ismétlőfegyverének egyetlen golyójával leterítette.

A hajtók az egész majomhordát bekergették a mély szakadékba, amelyet egészen eltakartak a magas fák. Itt irtózatos tüzelés kezdődött, amely a bezárt majmokra nézve ugyan veszedelmes volt, de épp olyan veszedelmes volt a szeleburdi fekete vadászokra is. Minden irányból vadul puffogtak a lövések erre-arra ; a fejünk fölött, a fülünk mellett, a lábainknál zizegtek a golyók, a serétek és rozsdás vasdarábok, amelyekkel a négerek a mordályaikat megtöltötték. A mai napig sem értem, hogyan történhetett, hogy legalább 50 hajtó és közülünk, fehérek közül legalább egy el nem esett! Mint már említettem, csak egy hajtót lőttek meg, egy megsebesült majom üldözése közben. Én magam, miután hamarosan beláttam, hogy egy öreg pávián mellett magam is könnyű szerrel a fúbe haraphatok, mindjárt az első lövések után visszahúzódtam és hamarosan rátaláltam Alpha Amadu Bailo királyra, aki nyugodtan ült egy szikla mögött, ahol golyó nem érhetne. Odakúsztam mellé és kel-

lemes társalgással eltöltöttük az időt, mert az előkelő és okos király folyékonyan beszélt franciául.

A csatatéren nemsokára csak holt és megsebesült majmok maradtak, amelyeknek karjait hátrakötötték. A foglyok dühösen, kétségbeeséstől és gyűlölettől lángoló szemekkel tekintettek a körjük sereglő bennszülöttek csoportjára. Egyik-másik megpróbálta hatalmas ugrásokkal áttörni az élősövényt, azonban a bot és machetta-ütések alatt összeestek. Mások mozdulatlanul álltak, mert látták, hogy az életükre leselkedő ennyi ellenség között hiábavaló minden menekülési igyekezetük. Az egyik pávián, egy nőstény, felkelt, mereven rászégezte tekintetét a kihülő hullákra és odaszaladt hozzájuk. A hulláknál megállt és elkezdte szaglászni őket és halkán ijedt hangokat adott ki. Kisvártatva a fejével és karjaival félretolt egy hullát és alatta kis majomkölyköt talált. Odahajolt fölé, csókolta és nyalogatta, mellét nyujtotta neki, belefújta halott arcába és végre mégis kénytelen volt belátni, hogy a halál elragadta tőle azt a lényt, amely anyai szívének a legdrágább volt. Ekkor felkapta a fejét. A szemei tele voltak könnyekkel és arcát a kétségbeesés egészen eltorzította. Fenyegetőn csikorgatta a fogait, elnyujtottan és dühösen morgott. Végre a megsebesült nősténypávián, miközben nyomán a vér csöpögött, elkezdett a négerek arcába és mellére ugrálni, miközben üvöltött és a fogait csikorgatta, míg végre a kések és a kardok végeztek vele.

A négerek nagy hahotázás és tréfálkozás közben könnyörtelenül leöldösték a megsebesült állatokat. A fekete ember nem ismeri a szánalmat embertársai szenvedése iránt, még kevésbé az állatok iránt. A szánalom érzelme még nem fejlődött ki benne ; ez csak a civilizáció első fokain születik meg és ismét eltűnik, ha a civilizáció elérte csúcspontját ; ilyenkor a nyomai csak a hagyományos színelésben és a gyanús érzékenykedésben maradnak meg, amivel Európában lépten-nyomon találkozunk.

Mióta tanúja voltam Tuga-ban ezeknek a véres jeleneteknek, azóta sohasem löttem majomra és nem is fogok löni többé soha.

Elbúcsúztunk barátainktól és folytattuk útunkat. Megindultunk a legközelebbi telep, Dinguiray irányába, ahol a francia kerületi főnök lakása van és ahol új poggyászhordókat kaphattunk. Fekete felügyelőnk és a felesége vezetett bennünket. Egymásután hagytuk el a különböző falvakat. Ezen a vidéken láttunk először fiatal gyerekeket, akik csak nemrégiben estek át a körülmetélésen. Sárga ruhát viseltek és tolldíszes szőrmesapkát és mindegyik lándzsát tartott a kezében, amelyre hajcsomó volt kötözve. Végigsétáltak az egész falun és az egész kerületen, énekeltek és más fiúkat gyűjtöttek maguk köré, szövetséget kötöttek velük és halálíg tartó hűséget és barátságot fogadtak egymásnak. Egyik éjjeli szállásunkon leányok jelentek meg, akik túlestek azon az operáción, amely érettségüket jelenti. Fekete köpenyt viseltek és a hajuk gondosan meg volt fésülve. Sorban felálltak a ház előtt, amelyben laktunk és különféle szertartási énekeket énekeltek, miközben hosszú botokkal, ütötték hozzá a taktust. A feleségem, aki az afrikai zenét lekottázta, jobban örült az éneküknek, mint én.

Miután néhány alacsonyabb dombot megmásztunk, pár nap múlva a völgyben megpillantottuk Dinguiray házait. Dús növényzet mögött bújtak meg, amely ebben az évszakban is zöldelt, mert kis patak folyt a völgyön keresztül és ebből az öntözőcsatornák egész hálózata indult ki.

Brulé kerületi főnök és a felesége megjelentek üdvözlésünkre és megmutatták nekünk a házat, amely már elő volt készítve a vendégek fogadására. Dinguiray központja annak a törzsnek, amelynek a neve Toucouleur, vagy Torodo. Ez a néptörzs a fullah bevándorlóknak és különféle törzsű négereknek, továbbá móroknak és más, fehérfajú népeknek a kereszteződése. Az árja-vérnek nagyarányú bekeveredése rendkívüli képességű és energiájú törzset teremtett. Ezek az emberek talán kissé ravaszok, s nem egészen becsületesek, de szorgalmasak és egészen különösen szívósak. A toucouleur-ök fanatikus hívei az izlámnak és rajonganak törzsük függetlenségéért és éppen ezért még nem is olyan régen véres harcokat vívtak szomszédaikkal. Ezekben a harcokban Dinguiray fontos szerepet játszott, mert itt volt a

törzsnek legerősebb vára. A telep közelében és a faluban igen előkelő arcvonású nőket láttam, akiknek göndör haja hanyagul be volt takarva fehér, fátyolszerű fejkendővel. A toucouleur nők szívesen viselnek olyanféle borostyán, korall, valódi és utánzott ékszereket, amilyenek az ázsiai keleten divatosak.

Brulé-ék átadtak nekünk egy nőstény csimpánzt; egyéves volt, Magda volt a neve, s azért adták, hogy a poznani lengyel állatkertnek ajándékozzuk. A nőstény csimpánzt azonnal elküldtem a kindia-i Pasteur-intézetbe, hogy viszatértemig ott ápolják. Ha a gőzösünk majd kiköt Konakryban, el fogom hozni.

Dinguiray-ban különösen érdekelt az a tudósítás, hogy a bennszülöttek hisznek egy fantasztikus szörnyeteg létezésében, amely bizonyos évszakokban a szomszéd dsungelben legel. Ők «So Fali Uara» néven nevezik. Ennek a szörnyű állatnak ló-szamar-leopárd alakja van.

Hogyan keletkezhetett a monda erről a szörnyetegről? Afrikának ebben a részében a szusszuk megérkezése előtt a lovat nem ismerték. Valószínű, hogy a szamarat is Egyiptomból és Abesszíniából hozták ide. Szóval ebből az egész háromságból csupán a leopárd hazai állat. Én azt hiszem, hogy a «So Fali Uara» nem volt mindjárt kész csodaállat, hanem csak idők folytán lett azzá, mintegy emlékezésül a lovasokra, s lovaikra és öszvéreikre, amelyek leopárdbőrökkel voltak takarva, s így kezdett ez a kép a bennszülöttek képzeletében kialakulni. Az a nép a halált hozta magával és kegyetlenségüket, hatalmas fegyvereiket és váratlan, vilámszerű támadásaikat a későbbi nemzedékek a rettenetes «So Fali Uara» mondai alakjában tették halhatatlanná.

Dinguiray-ból pár napig még dél felé kellett menetelnünk, a vasútvonal irányába. Már csupán a Futa-Dsallon hegység alacsonyabb emelkedéseit kellett megmászni, s hamarosan ezeken is túl voltunk. Dús, termékeny síkságra jutottunk, amelyet a Tinkisso és mellékfolyói szeltek át.

Még pontosan emlékszem arra a helyre, ahol az éjszákát töltöttük. Tuman-ban volt a dialonki-négerek nagy telepén. Itt több bennszülöttre akadtunk, akik tudtak fran-

ciául. Mikor az úttól balra betértünk a faluba, nagy mocsarat vettünk észre, amelyet egészen ellepett a zöld fű és a csenevész bozót. Ezeknek a zöldje közül kicsillant a víz felülete. A mocsári víz tükrén csapatostul szorongtak a kacsák, a partokon pedig kócsagok és gázló madarak álldogáltak.

— Melyitek kísérne el bennünket ehhez a mocsárhoz, hogy ott vadásszunk? — kérdeztem a bennszülötteket.

Senki sem felelt és csak mikor a felügyelőnk megismételte kérdésemet, felelt rá az egyik néger:

— Mi nem kísérhetünk el benneteket. Ez a mocsár szent. Üvöltő krokodil lakik benne.

Bámulatunkban szóhoz sem tudtunk jutni. Üvöltő krokodil? A krokodilok igen hangosan és fenyegetően sziszegnek, de még sohasem hallottuk, hogy üvöltenek. Akármenynyit kutattunk e titok után, hiábavaló volt. A bennszülöttek egyre csak azt hajtogatták, hogy üvöltő krokodil tanýázik a mocsárban és ennél többet nem tudtam belőlük kivenni.

— Igen, ez igaz — vélte végtére a felügyelőnk is és hirtelen lesütötte a szemeit.

Camille Gizytski, aki vakmerő vadász volt, fogta a puskáját és egyenesen nekiment a mocsárnak. Én láttam, hogy majdnem az egész falu összesereglett az alacsony dombokon és figyelte a vakmerőt. Camille szerencsétlenségére olyan mocsárba került, hogy egyáltalán nem jutott el a tó végéig és kénytelen volt üres kézzel visszatérni. A titok titok maradt.

Ha ez a krokodil csakugyan üvöltött, akkor nem lehetett krokodil, hanem valami rettenetes hangú víziló; természetesen, hogy a hangjának irtózatosan és messzehallatszón ki kellett hangzania a többi dsungelállatok visítása és ordítása közül. Ha pedig víziló volt, akkor a titok némileg mégis csak meg volt oldva.

A dialonki és a toucouleur négerek szomszédai, a malinkik, az a törzs, amelynek halszimboluma Ma, ami egyúttal a vízilónak és a krokodilnak is szimboluma. Ezek a malinki négerek totem-állatai és egészen bizonyos, hogy ezeket a totemeket is a szomszéd-törzsektől vették át. Ez könnyen

megtörténhetett, mert a dialonki négereknél, minthogy ők csak egyik ága a szusszu törzsnek, már megvolt a kígyó-totem.

Azonban képzeletemet felizgatta a Tuman-mocsár rejtélye és Afrika ősi lakóinak sok régi hagyományos szokása, s ezért áttörte az etnografiai feltevések határait és belevette magát a különféle találgatások áradatába. Ezeket sem kaptam a levegőből, ezeknek is megvan a ténybeli alapjuk. Határozottan megvan! Máshol, pár hónappal később hallottam egy történetet, amely élénk fényt vet olyan szokások magyarázatára, amelyek már régen feledésbe merültek.

... A száraz évszak már vége felé közeledett. A forrón tűző nap az egész földet kiszárította. Az egész környéken seholsem volt már egyetlen friss fűszál, egyetlen apró, tarka virág, egyetlen kis zöld levél sem. A nád, a dsungel bokrai és fái repedezett kérgükkel együtt már egészen a közepükig kiégték. A kőkeményre égett talajban mindenfelé repedések tátongtak, mint valami kígyónak a nyoma, amely egészen a föld köldökéig csúszott. A madarak elrepültek, az állatok pedig valahova messzire vándoroltak. Csak a termeszek és a hangyák maradtak itt, de azok is egyre mélyebbre és mélyebbre bújtak épületeik sötét folyosóiban. A falu lakosai, a szegény parasztok, rémülettől meredt szemekkel bámultak fel a színtelen, lángoló égre és kémlelődtek, vajjon nem bukkan-e fel végre-valahára egy kis szürke felhő, a közelgő eső hírnöke. Ezek a gyámoltalan lények már hosszú ideje sóvárogtak a viharra. Körülvéve a gonosz leskelődő szellemek csapatától, éhenhaltak, mert a gabonakamrák üresek voltak s a mezőkön nem akadt már egyetlenegy földi mogyoró, egyetlenegy szem bab sem. A viharnak már régen meg kellett volna érkeznie, de még mindig nem jött.

Ekkor a falu vénei kimentek a dsungelbe és késő éjszaka egy férfival tértek vissza, akire rémület volt rátekinteni. Raffiapálmaháncsból készült ruhát viselt és szőrme-sapka volt a fején. Az arcát szörnyű álarc takarta, amely teli volt mázolja tarka szalagokkal és foltokkal, a melléről és a válláról szarvak és lószőrből s növényrostokból fent sörény csüngött le.

A falu vénei sokáig tanácskoztak a varázslóval s aztán kiengedték egyedül az egyik mezőre, amelyet már százszor és százszor eredménytelenül átkutattak mandiókáért, vagy ottfelejtett babszemekért.

A varázsló mozdulatlanul és feszülten üldögélt, míg rá nem borult a beköszöntő éjszaka. A falusiak már-már azt hitték, hogy valami titokzatos éjjeli madár alakjában vissza-repült a dsungelbe. De mikor a hold ezüstös fényével előntötte a lombtalan fák csúcsait, s kísérteties fehérségbe mártotta a kunyhók kúptetőit, egyszerre csak megint meghal-lották a hangját. A mező felől tompa morgás ütötte meg fülüket, majd hangos ordítássá erősödött, később egyre hangosabb lett, míg végre fenyegető, borzalmas üvöltéssé vált. Réműlet szállta meg valamennyiüket és senki sem mert kinézni a kunyhójából, mert tudták, hogy a varázsló most az ősök szellemeivel és a dsinnekkal beszélget és hogy a falusiak sorsa hamarosan el fog dőlni.

Öregek és ifjak, asszonyok és gyerekek, minden élő hirtelen elnémult. Mindenki a várakozás izgalma feszült. Senki sem szólalt meg. Némelyek még csak hangosan léleg-zeni sem mertek. Halottas némaság ülte meg a falut, ré-műlt és feszült hallgatás. Szinte hallani lehetett a szívek dobogását, az izgatott lélegzetvételt, a denevérek szisze-gését, amelyek a tetőkön rovarokra vadásztak.

Az üvöltés csak éjfél tájban halt el. Valamivel később a varázsló nyugodtan végigjárta a kunyhókat és ezt hir-dette :

— A dsinne kinyilvánították akaratukat. A falu vénei jöjjenek a folyóhoz és ott kérjenek tanácsot. A Segalhoz . . . (Gunde . . . Gunde! (Gyorsan!))

Jó darab út volt a folyóig. A falu vénei meglehetősen sokáig mendegéltek, de maguk előtt látták a varázsló nyomát. Még éppen csak egy óra volt hátra a hajnali szürkületig, mikor a folyó partját elérték. A folyó teljesen ki volt száradva és köves medre úgy csillogott fehér kerek köveivel, mint valami emberi csontváz. Csak imitt-amott volt benne víz, ahol a folyó sodra mély üregeket vájt.

A falu vénei látták a varázslót, amint éppen az egyik

ilyen helyen állt. Buzgón vizsgálgatta a partot és a vízből kiálló köveket. A vének körülvették a dsungel titokzatos emberét. A varázsló fölkapta szörnyű fejét, amelynek arcvonásai elbújtak az álarc mögött és ezt ordította:

— A vihar szelleme krokodil alakját öltötte magára, amely ezen a helyen a folyó mélyében tanyázik. Ezt áldozattal kell kiengesztelni. Olyan áldozattal, amelyet megmostok előbb a szív vérével és a lélek könnyeivel.

Némán álltak ott a vének és az ősidőkre gondoltak, amikor minden esős évszak előtt bemutattak ilyen áldozatot, hogy az eső szellemei elhítsék a termékenység csíráit a mezőkbe, a nyájakba és az asszonyokba. Most azonban, mióta a fehérek uralkodtak az országban, kihalt ez a szokás.

— Megértettétek? — kérdezte a varázsló.

— Megértettük, ó hatalmas férfiú, ki a sötétben működöl! — felelték. — De kit áldozunk fel?

— Az első leányt, aki a folyóhoz jön, hogy megmossa a házi kalabasszákat — ordította a rettenetes ember és eltűnt a parti cserjésben.

A vének rövid tanácsot tartottak, aztán elbújtak a bozótban és kémlelődtek a falu irányába.

Mikor az első napsugarak ráestek a távoli dombok tejéjére, egy fiatal, alig 13 éves leányka, a falu főnökének leánya, jött a partra. Óvatosan lépkedett, leereszkedett a kerek, görgő köveken és hét nagy lapos tálat vitt a fején. Odalépett a víztócsához, letette tállait a földre, ledobta köpenyét és most meztelenül állt ott, mint valami símulékony lián, amelyen éppen most ért meg két dúsnedvű gyümölcs.

Ebben a pillanatban körülvette a vének csapata. Nagy loccsanással test zuhant a vízbe, halálfélelemben remegő, rettenetes kiáltás csattant fel, lábdobogás hallatszott, mint mikor emberek szétszaladnak, guruló kövek zaja, még egy csattanás, s aztán még egy irtózatoss és rémült sikoltás. Utána az alvó dsungel halottas hallgatása.

A vének visszamentek a faluba és kihirdették, hogy ezen a napon senki se merjen lemenni a folyóhoz, mert ott tanyázik a vérszomjas «Morhomeneuara» (az emberevő pár-

duc, amelyet gonosz szellem szállt meg). És egyszerre, mintegy a szavaik bizonyosságául, fenyegető üvöltés hangzott fel messziről, a Segal felől.

Még aznap délután sötétszürke felhők tornyosultak az erdő felett, kavarogtak és egyetlen fekete tömeggé sűrűsödtek. Nemsokára tűzkígyók cikáztak és üvöltöttek, s úgy üvöltöttek, hogy még a bikák is térdre hullottak és fejüket a szénába dugták. Zuhogott az eső. A kis patakok megdagadtak és megtermékenyítették a kiszáradt földeket. Hirtelen friss fű fakadt a jóllakott rögből és a bágyadt barmok felüdültek. A kétségbeesett emberek megint teli voltak örömmel és reménységgel.

Az egész falu örült. Mikor az eső kis időre elállt, mind kiszaladtak a kunyhóikból, tapsoltak és vidám tam-tam-ot énekeltek és táncoltak. Csak egy asszony állt magányosan, szomorúan és izgatottan. A főnök felesége volt. Csak állt és hallgatódzott és a Segal felé kémlelődött. Kisvártatva könny öntötte el az arcát. De egyszerre csak megint új erővel kezdett zuhogni az eső, a néger közmondás pedig azt mondja, hogy: «Ha az eső ömlik az égből, az ember nem látja meg legjobb barátjának a könnyeit sem».

A tumani mocsár üvöltő krokodilusa adta nekem az ösztönzést, hogy egybefoglaljak itt két történetet, amelyeket különböző időkben hallottam afrikai vándorlásaim alatt.

A véres áldozatokról bennem támadt képzeteket az a körülmény is szította, hogy magunk is véres áldozatokká váltunk, tudniillik a moszkító és a szúnyogok áldozataivá, amelyek ennek a telepnek mocsaras környékén óriási fajokban fordulnak elő. Alvásról szó sem lehetett. A mocsarak felől mindig új és új óriási csapatokban repültek ezek a szúnyogok, egyenesen a házunkba. Menekülnünk kellett, mert még a hálók sem védtek meg kellőképpen. Ezek a kis szúnyogok mindenén átbújtak és csíptek, csíptek könyörtelenül. Felöltözködtünk és kimentünk a verandára, ahol, ha friss szél fúj, kis időre megszabadultunk ezektől a banditáktól.

Elmult már éjfél, minden fény kialudt, csak az izzó parázs vetett még vörhenyes csillogást az egyik teherhordó

sötét, összekuporodott alakjára. A távolban aludt a néger falu. Hosszú megszakításokkal hallottuk egy kutya elnyújtott ugatását. A hold méltóságteljesen úszott az égen és visszatükröződött a távoli tóban, amelyet fekete nádas sűrű sövénye vett körül. A nádas felől vízimadarak álmos kiáltozása hallatszott.

Az ezüstös hallgatás hullámain mesziről más hangok, komor, fenyegető hangok hallatszottak, közben üvöltő jajgatás. A dsungel foltos uralkodója volt ez, a leopárd, amely valahol a járhatatlan vadonban ünnepi lakomát tartott, miközben körülötte settenkedett a gyáva sakál és sűrűségből-sűrűségbe utána kiabált cimborájának. Denevérek és éjjeli madarak zúgva surrantak át a sötéten. Egyszerre csak felébredt egy keselyű a majomkenyérfa koronáján és elkezdett szomorúan sikoltozni. A fűvel benőtt kőrakásból felugrott valami és hangos üvöltéssel menekült. A mezők felől majmok mélyhangú makogása hallatszott.

Egy-egy pillanatban láthatatlan lények törték meg a csendet. Susogás, sziszegés, zörgés, kaparászás hangzott a kiszáradt föld felett, a gyökérfonadékok között, a fűben és a bokorban, a sűrű narancsfák lombjai közt, a házfalak és a szalmatetők felől, a földön és a levegőben.

Ezek az elmosódott és izgató zajok pókoktól, százlábúaktól, rovaroktól, éjjeli lepkéktől és gyíkoktól származtak. De a föld alatt is lázas munka folyt, ott is izzott a zajokkal és csodálatos suttogással teli élet. Ott dolgoztak a természetek és a hangyák, amelyek a földbe és fádba építették odúikat, homokot hordtak, kis köveket cipeltek, rovarok maradványait s mindenféle apró lények hulláit hordták földalatti tanyájukra.

Az afrikai éjszaka, amelyet telített a hallgatás s a nagy bágyadtságba és kimerültségbe hullás, magába szívta a reszkető holdsugarakat, s a virágzó életnek mindazokat a hangjait, amelyek mellett a legnagyobb és legkisebb állatok minden harca és vérontása lejátszódott: a vízilótól és leopárdtól egészen a legkisebb szúnyogig és az átlátszó vöröshangyáig.

Egy órával napfelkelte után megint úton voltunk. Ka-

ravánunk előtt majomhordák menekültek a földi mogyoró, kukorica, köles és babföldekről. Foglyok, tűzokok és gyöngytyúkok rebbentek fel, kétszer láttunk gyönyörű, bóbítás darvat, ami biztos jele annak, hogy folyó van a közelben. Jobboldalt az út mellett sisakmadár röppent fel a cserjésből ; a bennszülöttek jellemző furesa kiáltása után hoko-nak (*Turacus cristatus*) nevezik.

Egy este a távolban megpillantottuk a vasútvonalat és Bissikrima állomás épületeit. Mikor megérkeztünk, a fekete felügyelő megmutatta a vendégfogadót, ahol az éjszakát eltölthettük és poggyászsunkat a vasúti szállítás céljából újra csomagolhattuk.

Bissikrima állomás mellett nagy bennszülött-telep keletkezett, s ámbár a szomszédos lakosság a fullah, malinki és bailo törzsekhez tartozik, itt mégis egészen más törzsekbe tartozó bennszülöttekre akad az ember, mint pl. hubbu, dialonki, manding, mikhefori, tenda, toma és kissi törzsbeliekre, akik szívesen jönnek erre az élénk kereskedelmi gócpontra, ahol nagyon sok francia, szír, arab és négerüzlet van.

Másnap reggel vonatra szálltunk és még napnyugta előtt Kurussá-ban voltunk, Guinea egyik legnagyobb városában. Az állomáson Henri de Cousin de Lavallière gróf kerületi előljáró a hivatalnokai élén várt bennünket. Az előljáró elmondta, hogy a Lavallière-család rokonságban van Sobieski János lengyel királlyal. A gróf magyarázatából nem tudtuk megállapítani, hogy mi az alapja ennek a rokonságnak, de ő makacsul ragaszkodott állításához. Régi gyarmati hivatalnok volt, akin meglátszott a hosszas afrikai tartózkodás minden nyoma. Olyan szokásokat vett fel, amelyek bármely európai társaságban lehetetlenné tették volna. Igen elkedvetlenedtem, mikor láttam, hogy ez a jó nevelésben részesült, olvasott, humoros és finom műveltségű férfi utolsó csepp véréig, utolsó idegszáláig át van itatva a trópusok gyilkos mérgével.

Meglátogattuk a bennszülöttek telepét és a nagy kereskedőtelepet, amely a Niger hídjától jobbra, a vasútvonal mentén terül el. A számos üzlet, a nagy piac, a sok út, ame-

lyek Siguire, Kissigudu és Faranah kerületekből Kurussu-ba visznek, a hatalmas Niger és a vasútvonal, nem csupán a gyarmati politika egyik fontos gócpontjává avatják ezt a várost, hanem egyúttal az egyik legfontosabb kereskedelmi központtá is.

A malinki négerek kicsiny, tiszta és tágas házai meglehetősen magas színvonalú életmódról tesznek tanúságot, ami pedig a bennszülöttek előtt pár évvel ezelőtt még ismeretlen volt. Ez bizonyítja, hogy a franciák mennyi okosságra és jólétre vezérelték ezeket a feketéket.

Az estét Lavallière gróffal töltöttük és ez alkalommal megismerkedtünk mindkét feleségével, a kedves Fatuma Diami Kaba-val és testvérével, Kondie Kaba-val, akik Alpha Amadu király családjának tagjai, amely a legtisztább és legelőkelőbb sankara-fajhoz tartozik. A kerületi főnökök ettől a két feleségtől két fia volt, mind a kettő mulatt, akik az ő arisztokratikus nevét viselték és kétségtelenül ők is eldicsekszenek azzal, hogy rokonságban vannak III. János lengyel királlyal, Bécs védelmezőjével. Csak azt nem értem, hogyan tetszhetnek a művelt Lavallière-nek az ő fekete feleségei, még ha százszor is dédunokái Alpha Amadu királynak.

Reggel kimentünk az állomásra, hogy Poiret-vel találkozzunk és rövid beszélgetés után az állomásról egyenesen a kurussai kikötőbe siettünk. Fekete matrózok már berakták poggyászsunkat két vashajóra, amelyeknek a fedélzetén kis faházikók és konyhák voltak. Itt állították fel tábori ágyainkat, asztalainkat és székeinket. A hajók egyszerre csinos kis úszóházacskákká változtak, amelyekben most két hetet kellett eltöltenünk, mert úgy terveztük, hogy ennyi ideig fog tartani utazásunk a Nigeren, le egészen Bamako-ig, Szudán fővárosáig. Onnan jöttek a mi hajóink is, ezek a bájos és kényelmes «saland»-ok, amint itt nevezik őket.

Feleségem a mi salandunkat gyorsan és ízlésesen berendezte és a hajót kellemes, kényelmes otthonná varázsolta. Miközben kényelmesen elhelyezkedtünk házainkban, a malinki matrózok hosszú evezőrudakkal eltaszították a hajókat a parttól. És a hatalmas Niger hátára vett bennünket és tovább vitt, ismeretlen messzeségekbe.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A Nigeren.

Ha ma visszagondolok a «nagy, kedves Issa» (így hívják a Nigert malinki nyelven) szelíd sodrára, hét hajót látok, amelyek csattogó lengyel zászló alatt úsznak. Ezt a zászlót egész útunkon magunkkal vittük, egészen ide Afrika szívébe. Visszaemlékezem ifjúkorom éveire, mikor Livingstone és Stanley kutató útjairól és felfedezéseiről ábrándoztam és mikor az a gondolat gyötört, hogy a sors kegyetlen végzése arra fog majd kényszeríteni, hogy ezen a Niger folyón valami idegen lobogó alatt hajózzam. Azonban az idő megváltozott, s ámbár megöszültem és ámbár Stanley és a többi nagy kutatók után nem maradt számomra más, mint a különböző színes népek lelkének kutatása, mégis csak szabad hazám zászlaja lobogott karcsú árbocán, itt a Nigeren.

A Niger rendkívül komor és mélabús hatást tett rám. Ez a hatalmas folyó az egyetlen gát a Szahara homoktengerének hullámai ellen. Ha egyszer kiapadna rohanó sodra, akkor a sivatag homoktömegei messzebbre kinyujtanák halálhozó, gyilkos fogóikat s egymásután hódítanak meg azokat a vidékeket, ahol most a szorgalmas malinki négek begyűjtik földjük termését, azét a földét, amelyet arcuk verejtékével, az erdőtűz füstjében, a forró napok nyomasztó hőségében a dsungeltől elragadtak.

A Nigeren csak ritkán találkozik az ember olyan hajókkal, amelyek messze távolból jönnek. Néha-néha látunk egy-egy ilyen hajót, megrakva kolával, lisztes zsákokkal, kölessel és földi mogyoróval. Azonban apró halászkánut sokat láttunk.

Megfigyeltük a halászokat, akik kivetették hálóikat és

a partra húzták a ficánkoló halak ezreit, ahol a keselyűk, a verebek és a vakmerő halász-sas csakúgy lestek rá, hogy felfalják őket. A túlsó parton darvak gubbasztottak, amelyek várták visszavándorlásuk idejét, afrikai golyvás gólyák (*Leptoptilus crumenifer*), kócsagok, kanalaszékek (*Platalea leucorodea*) és pelikánok, köztük a nagy szenegál gólya, vagy Jabiru (*Mycteria senegalensis*), vörös csőre körül fekete szalag; előkelő magányosságban a többiektől oldalt álldogált.

A szigetek közti labirintusokban csapatostól úsztak az erdei apácarécék (*Dendrocygna viduata*) és a karminvörös ejű, fekete sarkantyús-ludak, amelyeknek a szárnyain féltelmes sarkantyúk voltak. A sekélyes helyeken különféle gázlók szaladgáltak, az apró szalonkáktól kezdve, egészen a nagy fajtakig, fehér és fekete tollazatúak, némelyiknek a csőrén világossárga kinövések, a szárnyaik hegyén pedig sarkantyúk.

Néhány lövést tettünk ezekre a madarakra, amelyek cseppet sem voltak félénkek, inkább élénken viselkedtek s madárlövő puskáink nem valami hangos csattanása egyáltalán nem nyugtalanította őket. Gyűjteményünk gyarapítására lőttünk kormoránokat és szürke kócsagokat is, amelyek a fákon és cserjéken ültek, tarka bölömbikákat és ibiszeket, amelyek úgy álltak a víz partján, mint a szobrok. Időnkint láttunk foglyokat és gyöngytyúkokat is, amelyek a dsungelből rohantak ki a folyópartra. Az itatónál különféle állatokat láttunk: sakálokat, hiénákat, mungókat, vadludakat, vadmacskákat és antilópokat. De nehéz lett volna rájuk löni a hajóról, amely gyorsan haladt lefelé a rohanó folyón, annál nehezebb, mert a dsungel-lakók már messziről észrevettek bennünket és eltűntek a parti cserjésben.

Nem egyszer láttunk az iszapos szigetpartokon, vagy a köveken, amelyeken a folyó árja megtört, krokodilokat, «bama»-kat. Nevükben benne van a szent Ma szótag, a hal-szimbolum, a fétis, amelyet a négerek távoli őseiktől Ázsiából hoztak magukkal, ahol a haltestű, rettenetes Ma istennő lakott. A «Bama» krokodil, a «Ma» dugong és a «Mali» víziló még mindig malinki totemek, s védi őket a tabu

törvénye, amely megtiltja ezeknek az állatoknak a megölését.

Itt a Nigeren láttuk először, amint a vízilovak szörnyű feje az orrlyukaiból nagy zajjal kifújja a vizet. Ezek az állatok apró szemeikkel gyorsan és figyelmesen pillantgattak körül, rövid füleik minden zajra és a legkisebb vízloccsanásra is felfigyeltek. Ha észrevették hajónkat, hamarosan eltűntek a folyó mélyében és az áramlat irányában mindig messzebbre és messzebbre úsztak. Nemsokára mégis mögöttünk bukkant fel a fejük. Nyilván lebuktak a víz alá és a folyó mélyebb részeiben visszafordultak. Ebben az évszakban, mikor a Nigerből szüntelenül újabb sziklák és zátonyok bukannak fel, csak nagyon kevés ilyen mély hely van és azok is nagyon messzire egymástól.

A malinki halászok a mellükön talizmánokat viselnek, amelyek megvédik őket a krokodilus rettentő torkától; ismernek ráolvasásokat is, amelyek szent szavakból vannak összeállítva és bizonyoságot tesznek arról, hogy távoli őseik rokonságban voltak a hazai folyó szörnyeivel.

A Nigeren, ilyen szép estéken, mikor a lángoló nap alábukott nyugat aranyos, rózsás ködeiben és mikor a türkizkék, smaragdzöld mennybolt szinte magába szívta a horizont mögött eltűnő nap bíborvörös sugarait, mikor a vízen, mint valami repülőgépraj, ezüstfehér kócsagok (*Moneta cyprica*) lusta szárnycsapással szelték a füledt levegőt, mikor fülünket nagy halak hangos loccsanása ütötte meg, amelyek a nap utolsó sugaraiban játszottak a csillámló vízen, mikor hirtelen madárrikoltások hangzottak föl a nyomasztó hőségben, akkor az ember hinni szerette volna, hogy minden ember testvére egymásnak.

Mint valami álomvilágban, úgy hajóztunk lefelé a Nigeren, azokon a világos, holdfényes éjszakákon, amikor úgy tűnt fel nekünk, mintha valami más világba kerültünk volna, mintha mérhetetlen finom, azúros, hullámzó fényfolyamon hajóznánk, amelyek az égből csordogálnak alá. Úgy tűnt, mintha a mi világunk valami csillogó szalagon futna tova, ezüst ösvényeken, amelyek fellángoltak és megint ki-

húnytak, olyan utakon, amelyeken kétoldalt a titokzatos dsungelek sötét falai meredeznek.

A mi utunk ismeretlen vidékre vitt, amely valahol magasan lebegett minden többi világ felett, messzebb, mint a legtávolibb csillag, amelynek fénye a kifürkészhetetlen és véghetetlen világegyetem keleti égboltozatán már alig-alig volt észrevehető.

Szakadatlanul hangzott valami zene, amelyet szavakkal nem lehet leírni, felénk áradt a nyugodt hullámokból, a titokzatos fénynek lassan hömpölygő, megmerevedett sodrából. Zene volt ez, vagy pedig csak valami nyughatatlansága a fáradt léleknek, amely hirtelen tétlenségre volt kárthatva? Talán csak a vérünk lüktetése volt a halántékainkban, vagy pedig a mindig erőltetetten dolgozó szívnek egyre gyöngülő mozgása, azé a szívé, amelyet a küzdelmekkel, kalandvággyal és megfoghatatlan félelmekkel zsúfolt élet kifárasztott, az élet, amely csupa égő vágyakozás és szorongás, csupa megmagyarázhatatlan vidámság, csupa veszedelmes előérzet és teljesült vágyak kielégülése.

A zene a vízből zendült fel, a dsungelből áradt, a levegőből és az égből, a holdból és a csillagokból csorgott alá. Csöndes melódiája elnyugtatót minden múlt és jelen szenvedést, könnyű szárnyakon ellebbent megint, s nyomában földerengett az új nap, amely új aggódásokat és új erőfeszítéseket hozott.

Isteniek voltak ezek a mesebeli éjszakák, a hatalmas, hömpölygő Nigieren, ahol a sziklák és a fák szörnyállatok alakját öltötték fel, míg a szörnyállatokat mozdulatlan és ártalmatlan kövekké, vagy elsüllyedt fák ágaivá varázsolták.

Az éjjeli dsungel szakadatlan suttogással beszélt, de az éjjeli víziút hallgatott, mert titokzatos szolgálatát végezte: termékenyítette a földet a halvány holdisten magjaival és termékenyítette az emberi lelket izzó, elérhetetlen álmokkal, amelyek túlcsoordulnak a nyugodt boldogságtól. A homályos, mélységes, fenyegető és leskelődő éjszakákról egészen más a benyomásom, ha a csillagok közömbös és örökkévaló tekintetükkel lenéznek a remegő, szenvedő, alélt földre. A sötétségben a távoli Óceán felé siető folyó még sötétebb, mint

a sötétség. Csak időnkint csillámlanak meg a csillagok a vízen, amely azután nyomtalanul elnyeli őket, néha meg egy-egy égő cigaretta villanása surran el a közeli hullámok lapos taraján. Az éjszaka sötétjéből felmerültek a fák, a gyökérfonadékok, a nádasok és cserjések elmosódott körvonalai. Váratlanul éles sziklák és elsüllyedt homokzátonyok meredtek fel a hajó orra előtt. A csúszó-mászók hosszan elnyúlt testei sziszegve bújtak el mögöttük és hangos locsosanással vetették magukat a vízbe. Madárrajok röppentek fel sikoltva és fütyölve, eltűntek a sötétben és ijedt kiáltással rikoltottak bele a némaságba.

Ilyen éjszakákon meggyújtottam egy acetilénlámpát és szikrázó fénysávot vetettem a vízre és az elsuhanó partra. A folyam mélyében láttam a halak fekete és ezüstfehér testét, amint a fény felé úsztak. Láttam uszonyaik nyugodt mozdulatait és kerek, bámuló szemeiket.

A vízparton néha-néha elvarázsolt, vérszomjas krokodilszemek villantak a homokban vagy a fűben, de a fényesség elbágyasztotta őket. Vagy kis ragadozómadarak zöld, igéző szemei vagy vízipatkányok lángoló pupillái csillantak fel a sötétségben.

A lámpa sugarai messzebbre és magasabbra kúsztak, áthatoltak a fák sűrűségén, s mindig több és több élőlényt világítottak meg. A folyó fölé nyúló ágakon álmos kacsák* kuporogtak, királyhalászok és kormoránok, feljebb pedig a fák csúcsain, ezüstfehér kócsagok és darvak; itt kerestek menedéket a rabló mungók és cibetmacskák ellen, amelyek, mint a kígyó, zajtalanul suhannak át a bozóton. Néha felröppent a fákról egy csapat fogoly és gyöngytyúk, amelyek a folyó közelében éjszakáztak.

A lámpa sugarai behatoltak a majomkenyérfák kusza ágai közé, amelyek úgy görbültek és csavarodtak, mint viaskodó óriáskígyók. Az ágak között alvó keselyűk és sasok árnyait láttam.

Mikor egyik éjszaka lámpám sugarait egyenesen a ha-

* A Nigeren még napközben is láttunk kacsákat és libákat a fákon. Ezt azzal magyarázhatjuk, hogy ezek a madarak, különösen éjjel, védekezni akarnak a krokodilok és vízikígyók ellen.

jóm elé irányítottam, a sötétségből hirtelen valami kísértet emelkedett fel. Nagy vitorlášhajó úszott az ár ellen. A matrózai szalmagyékény-sátorban aludtak és csak egyetlen fehérburnuszos ember állt a kormánynál, s vitorlázott szirteken és zátonyokon keresztül. Fehéren és mozdulatlanul állt ott és fehér vitorlájával olyan volt, mint valami elmosódó kép, amely az éjszaka torkából felmerül. A hajó elhaladt salandunk mellett és csak az orrán parázsló tűz könnyed füst-felhője maradt utána.

A lámpa megvilágította matrózaink alakjait. Izmos kézzel húzták ki a vízből vasveretű evezőiket, magasra emelték, aztán megint belevágták a folyóba. Egész testükkel rátámaszkodtak, nehéz nyögéssel megnyomták s ha aztán a hajó a helyes útra talált, oldalt hajoltak és megpihentették karjaikat bambuszevezők nyelén, vagy mezítláb topogtak a vasfedélzeten.

A folyó partja egyre laposodott: dsungeltűz tarolta végig. A fekete füst beburkolta a láthatárt s ezen a sűrű függönyön még a napsugár sem tudott áthatolni. Mikor a tűz a füvet és a bozótot elemésztette, belekapott a fába is, — amit a hajó fedélzetéről természetesen nem lehetett látni — magas, széles, lobogó lángokkal csapott fel, bámulatos gyorsasággal szaladt végig a legmagasabb ágakig, ott aztán hirtelen eltűnt, mintha csak a füsttől fátyolozott égbe lebbent volna fel. Mikor a lángok elérték a folyóparti gyökérfonadékokat, nagy zajjal, pattogással, csattogással, ropogással nekiszilajodtak, elnyelték az egész füvet és cserjést telhetetlen torkukkal és pillanatok mulva lesüllyedtek a fekete megszenesedett földbe, mintha elnyelte volna őket. Éjjel fölparázslott a vérvörös csillogás és végigtáncolt az égen, s még a csillagok fényét is elhomályosította. Lángoló sziporkák és izzó szikrák repültek a fütenger felett, s vitték a lángot egyre tovább és tovább.

Riadt állatok rohantak a folyóhoz, ijedt madárcsapatok lebegtek a víz felett. Csak a fehér és fekete sasok keringtek magasan a felhők felett és kegyetlenül sikoltoztak, míg a keselyűk még magasabban kóvályogtak a levegőben és mohón visítottak hullalakomájuk után.

Az erdei tűz egész idő alatt kísért bennünket. Csak olyankor feledkeztünk meg róla, mikor hajónk vasszeneke elsüllyedt sziklákra futott, gyámoltalanul eltévedt az örvényekben, vagy zátonyra szaladt. Szinte lehetetlen volt elhinnünk, hogy hat vagy hét hónap alatt a vízállás az esőzés következtében hét és fél méterrel megnő és az alacsonyabb partokat húsz-harminc mérföldnyi messzeségben előnti.

Néha kimentünk a partra, hogy magunkat és a matrózokat friss táplálékkal ellássuk. Ilyenkor bementünk a bennszülöttek falvaiba. Némelykor találkoztunk olyan emberekkel, akik golyvában szenvedtek, vagy ennek a vidéknek irtózatoss betegségeiben : a gundu-ban. Ez a betegség a homlokcsont és az orr beteges megduzzadása, ami néha akkora méreteket ölt, hogy az arc egészen eltorzul és a szemek egészen eltűnnek a kinövésök mögött. A francia orvosok kutatják ennek a betegségnek az okát, de a négerok minden igyekezetükkel azon vannak, hogy eltitkolják, mert az olyan rokonaikat, akik ebbe a betegségbe esnek, talizmánoknak tekintik, akik az egész környéket megvédik a szerencsétlenségtől, különösen a «Teri-Diugu» veszedelmes, mágikus befolyásától. Ez a babona a megbetegedett emberek külsejében gyökeredzik, mert ezeknek a feje valósággal olyan, mint egy vízilófej. Ez pedig állat-totem, amelynek «Mali» nevében benne van a titokzatos «Ma» szótag. «Teri-Diugu»-nak nevezik az olyan férfiakat, akiknek a haja belenyúlik a homlokukba és akiknek bozontos szakálluk van az alsó ajkuk alatt ; vagy az olyan asszonyokat, akiknek szőrös a homlokuk. A férfi «Teri-Diugu»-k, gonosz mágikus befolyásuk következtében, önkéntelenül is tönkreteszik az egész termést és elpusztítják az egész állatállományt, míg az asszonyokat a szellemek arra kárhoztatják, hogy minden legközelebbi rokonukat elveszítsék és magányosan, hajléktalanul és védtelenül haljanak meg. Már pusztá jelenlétük is szerencsétlenséget hoz családjukra. A Teri-Diugu ellen a bennszülöttek véleménye szerint leghatásosabb talizmán az az ember, aki gundu betegségben szenved.

Mint ismeretes, még nemrégiben is ugyanilyen babona élt a lepra-betegekre vonatkozólag. Ezek a hinduk és ma-

lájok felfogása szerint szerencsét hoznak. Délkínában a lepra-beteg ember ruháit ráadják az újszülött gyermekekre. Északnyugatszibéria vadászai, az orochonok és a goldok, még fel is keresik a lepra-betegeket, mert az érintésük biztosítja a vadászszerencsét.

Közben a Niger partjai szélesedtek és lassan-lassan alacsony, sík, homokos dűnákba mentek át. Ötödnapra megérkeztünk Siguirébe, erre a nagy népes telepre, amely a tartományi kormányzat fővárosa. Mikor a partra értünk, ahol vagy száz megrakott hajó horgonyzott, kedves, hangulatos képet láttam.

Egy fának az árnyékában öreg arab ült, egyike azoknak a hajcsároknak, akik a marhákat a Szahara oázisaiból mélyen a gyarmat belsejébe hajtják; az öreg kis mérlegen aranszemcséket mért. Később megtudtuk, hogy Siguire kerületben a történelem legősibb korszakai óta aranytermő homokrétegek vannak. Fehérek is gyakran szerencsét próbáltak itt, csak hogy Siguire homokjában nem volt elegendő mennyiségű ebből az aranyos fémből, hogy kielégítse a szerencsevadászok mohóságát. A malinkik azonban ki tudják szedni az aranyat a homokjukból és eladják az araboknak és szíreknek.

Egészen elámultunk, hogy milyen sok szép és bájos nő volt itt, akik a hajukat négy fonatban viselték. Lángoló, kihívó szemeik, szenvedélyes ajkaik, hanyag mozdulataik és titokzatos mosolyaik elárulták, hogy a malinki asszonyok erkölcei nem valami erős lábon állnak. Pár óra múlva megtudtuk, hogy az ottani asszonyokat csakugyan könnyelműeknek és léháknak ismerik; az a hivatalnok, aki ezt velem közölte, nagyon elcsodálkozott, mikor azt mondtam neki, hogy a bennszülött malinki asszonyok bizonyosan csak Siguire-ben ilyen könnyű erkölcsűek.

Ezen én cseppet sem csodálkoztam, hiszen megfordultam már az aranytermő Szibéria legkülönbözőbb vidékein is és tudtam, hogy ahol az aransátán megmutatja ábrázatát, ott mérges lehellete elől mindenütt eltűnik az erkölcs és a becsületesség. Itt a Nigernél éppen úgy, mint egy másik nagy folyónál, a Lenánál, mindenki tudta, hogy az erényt

és az emberi méltóságot aranyon meg lehet vásárolni és így senki sem érezte kötelezve magát, hogy a jobbat válassza, ha az aranyördögnek mohón az arcába nézett.

Siguireben megismerkedtünk a Levonovics-házaspárral. A férfi lengyel születésű, azonban teljesen eloroszosodott. Az asszony orosz nő. A szovjet elől menekültek és a világban bolyongtak, míg végre Párisba jutottak. Ott egy darabig keserves nélkülözéseket szenvedtek, míg végre Levonovicsnak sikerült orvosi állást kapnia a gyarmatokon. Most itt él a siguirei kórházban és gyógyítja a bennszülötteket, akik golyvában és olyan betegségekben szenvednek, amelyeket a fehérektől kaptak. Bár ő maga is maláriában szenved, mégis boldog abban a tudatban, hogy holnap nem hurcolják börtönbe és nem lövik agyon.

A szemeiben és a hangján észrevettem azt, ami a száműzetésben élő oroszokon mindig feltűnt nekem: a tudatos, tragikus révületet, a sóvárgást az elvesztett haza után és gyötrő aggódást szeretteiért, akiket ott hagyott a vörös határok mögött.

Siguireben elláttuk magunkat friss élelmiszerekkel pár óra múlva továbbvitorláztunk. Öt nap múlva eljutottunk a Niger legveszélyesebb részéhez. Mérföldeken keresztül kövek torlaszolták el a folyó egész medrét. Itt a Niger rohanó áradatban hömpölygött és örvényeket alkotott, amelyek a mi nehéz salandjainkat is magukkal rántották, hiába erőlködtek matrózaink. Ezen a helyen több bennszülött kanuval találkoztunk, amelyek meg voltak rakva árukkal és láttuk, amint az áradat elragadta és az éles sziklákhöz vágta őket.

A köves folyamágy tele volt sziklazátonyokkal, amelyek rövid megszakításokkal egészen Bamakoig húzódtak, ahol az egész Niger el volt zárva egy sziklafallal, amely magasan kiemelkedett a vízből. A folyó vize három keskeny nyílást vágott a falban és most vizeséseket és vad örvényeket alkotott, aztán keletnek fordult. E sziklazátonyok miatt még nagyvíz idején is ki kell kötni Bamakó-ban. A gőzhajók sem mennek tovább, s egyetlen tengerész sem mer itt tovább előrehatolni. Voltak idők, amikor nagyon szomorúan

végződött az a kísérlet, hogy ezen a természetes falon áthatoljanak.

A távolban feltűnt Bamako, Szudán fővárosa. A város maga még nem látszott ki a fák és bokrok közül, mikor már észrevettük a rádióleadóállomás hatalmas árbocait és fölötte a roppant Kuluba-hegy körvonalait és csúcsán a kormányzó palotáját. Félóra mulva fölbukkant Bamako a fák mögött. Először az alacsony kikötői építmények látszottak, ahol kis gőzösök várták a magas vízállást, s a parton horgonyoztak, hogy ott kitatarozzák és befessék őket. Aztán felbukkantak az árúházak, a különféle boltok, s végül a kis bennszülött-házak és az európai házak valóságos rengetege.

Hamarosan a parton voltunk. A matrózok kirakták poggyászsunkat, én pedig gyorsan a városba mentem, hogy jelentsem a kormányzónak érkezésünket és valamennyiünk számára lakást szerezzek. Mert a kéthetes utazás valamennyiünket kifárasztott, főképpen azért, mert semmi alkalmunk sem volt rá, hogy testi mozgást végezzünk és szegény feleségemen, akit a moszkítókat kegyetlenül összecsíptek, a malária jelei mutatkoztak.

Terasson de Fougères kormányzó szívesen fogadott és már mindent előkészített számunkra, úgy hogy látogatásom után egy órával már el is voltunk szállásolva egy csinos házikóban a Kuluba-hegy csúcsán, vendéglátó gazdánk pompás palotájának közvetlen közelében.

